

Izveštaj o pravima žena
i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji
za 2021. i 2022. godinu

PreneraŽena

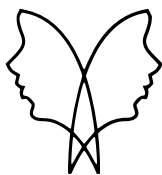
Izradu ove publikacije podržao je Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji u okviru inicijative „Ljudska prava 75” Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija (OHCHR). Stavovi izneti u publikaciji ne predstavljaju zvaničan stav Ujedinjenih nacija.

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2021. i 2022. godinu

Tema u fokusu: Od #NisiSama do #NisamPrijavila
– Seksualno uznemiravanje i nasilje prema ženama

Kosana Beker

Biljana Janjić

PreneraŽena

Maj, 2023.

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2021. i 2022. godinu

Autorke: Kosana Beker i Biljana Janjić

Saradnice/saradnici: Maja Mirkov, Sonja Kojić, Ognjen Stančić

Izdavač: Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo

Dizajn:
MaxNova doo Beograd

Štamparija:
ARTiJA Pančevo

Tiraž:
100 komada

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2021-2022. godinu sačinjen je u okviru projekta „Ostvarivanje prava žena, kroz zagovaranje i aktivno učešće” koji sprovodi organizacije FemPlatz. Projekat realizujemo u okviru projekta „Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti, faza II”, koji sprovodi Agencija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), uz finansijsku podršku Evropske unije. Stavovi u ovom tekstu pripadaju isključivo autorkama, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

Izveštaj je objavljen u saradnji sa i uz podršku Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji. Prvenstveno odražava stavove autorki, a ne neophodno stavove Ujedinjenih nacija.

ZAHVALNICE

Želimo da se zahvalimo na doprinosu u pisanju ovog izveštaja Gorici Falkenhahn, Milani Gavrilov, dr Vidi Vilić, Danici Todorov, volonterkama Anastasiji Spasić, Ani Kujundžić i Maji Zelenović. Zahvaljujemo se i Nedi Gligić, koja je dizajnirala logo izveštaja PreneraŽena.

Takođe, zahvaljujemo se i sledećim organizacijama: Beogradski centar za ljudska prava, Inicijativa A11 za socijalna i ekonomska prava, Akademija ženskog liderstva, Amity – Snaga prijateljstva, Centar za mame, Atina, Žensko udruženje Kolubarskog okruga, Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS), Ženske studije i istraživanja (podružnica u Subotici) i Kuća rodnih znanja i politika.

SADRŽAJ

UVOD.....	4	Obrazovanje	60
NACIONALNI KONTEKST	6	Rad, zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje.....	64
RODNO SENZITIVNI PODACI I STATISTIKA	11	Uticaj epidemije kovida-19	68
MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST	14	Položaj žena u sindikatima.....	69
Zakonske novine – institucionalni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti	16	Zdravlje i zdravstvena zaštita	71
MEĐUNARODNE OBAVEZE I IZVEŠTAVANJE U OBLASTI RODNE RAVNOPRAVNOSTI PRAVA ŽENA	19	Nasilje prema ženama.....	81
ZAKONI I JAVNE POLITIKE U SRBIJI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I PRAVA ŽENA	22	Femicid	86
POLOŽAJ ŽENA U SRBIJI	32	Nasilje i zloupotreba vatrenog oružja.....	88
Diskriminacija žena.....	32	Bezbednost žena i devojčica u javnom prostoru.....	90
Diskriminatorni rodni stereotipi.....	34	Akušersko nasilje.....	94
Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti	40	Nasilje prema političarkama	97
Višestruka diskriminacija žena.....	45	Nasilje prema višestruko diskriminisanim grupama žena	98
Učešće žena u javnom i političkom životu.....	51	Trgovina ženama i devojčicama.....	101
Žene, mir, bezbednost	56	Medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama ...	102
		Pristup pravdi.....	105
		Porodični i imovinski odnosi.....	108
		LITERATURA.....	113

Lista tabela

Tabela 1: Očekivano trajanje života živorođene dece	8	Tabela 5: Zastupljenost žena u MO, VS i vojnom obrazovanju	58
Tabela 2: Osnovni pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti	8	Tabela 6: Upisani po polu i nivou obrazovanja, školska 2021/2022. godina	61
Tabela 3: Prosečna neto zarada po polu (septembar 2021)	9	Tabela 7: Broj femicida u Srbiji	86
Tabela 4: Indeks rodne ravnopravnosti za Republiku Srbiju	12	Tabela 8: Registrovani pružaoci besplatne pravne pomoći	106
		Tabela 9: Stopa rizika od siromaštva u Srbiji 2021	111

01

UVOD

U saradnji sa Timom UN za ljudska prava u Srbiji, redovno godišnje izveštavanje o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti započele smo u 2020. godini objavljivanjem nultog izveštaja o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu,¹ a nakon toga smo objavile prvi izveštaj, koji se odnosio na 2020. godinu.²

Pred vama je drugi izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji, koji obuhvata 2021. i 2022. godinu. Ovaj put smo se odlučile da izveštaj obuhvati dve godine, imajući u vidu kapacitete koji su nam na raspolaganju, kao i brzinu promena na polju rodne ravnopravnosti i prava žena. Ovaj izveštaj izrađen je u okviru projekta „Ostvarivanje prava žena u Srbiji, kroz zagovaranje i aktivno učešće“ uz podršku UN Women u Srbiji i Evropske unije.

I prethodne dve godine bile su izazovne za žene. Pandemija korona virusa blokirala je ceo svet i otkrila nespремnost država da se bore sa ovakvim izazovom. Zdravstvena kriza izazvala je mnoge druge krize i nadalje produbila neravnopravnosti koje postoje u društvu. Istraživanja urađena tokom 2021-2022. godine i dalje pokazuju da su žene pogođene pandemijom više od muškaraca, te da se to prenosi i na druge oblasti njihovog društvenog i privatnog života.

Žene u Srbiji imaju ista prava kao i muškarci, ali je njihov položaj lošiji. Žene su diskriminisane na osnovu pola i roda, u lošijem su položaju od muškaraca u javnoj i u privatnoj sferi, izložene su diskriminatorskim rodnim stereotipima i nasilju. Manje su zaposlene iako su obrazovanije, rade na slabije plaćenim poslovima, opterećene su radom u domaćinstvu i brigom o deci više od muškaraca i manje učestvuju u odlučivanju. Žene iz višestruko marginalizovanih grupa u riziku su od višestruke diskriminacije, izložene su specifičnim oblicima nasilja i u lošijem su položaju i u poređenju sa ženama iz opšte populacije i u poređenju sa muškarcima iz svojih grupa. Epidemija kovida-19 u Srbiji dodatno je uticala na pogoršanje položaja žena i urušavanje njihovih prava, što se nastavilo i u periodu 2021-2022. godine.

¹ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf

² Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/reports/2021-10-18_PreneraZena_2020_SR.pdf

U izveštaju smo dale kratak pregled položaja žena u Srbiji u 2021. i 2022. godini, sa posebnim osvrtom na značajan napredak na zakonodavnom planu, koji uključuje usvajanje dugoočekivanog Zakona o rodnoj ravnopravnosti, izmene Zakona o zabrani diskriminacije, kao i usvajanje dve veoma važne strategije – Strategije za rodnu ravnopravnost za period 2021-2030 i Strategije za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog na-

silja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine. Ovogodišnja tema u fokusu odnosi se na seksualno uznemiravanje žena i nasilje prema ženama, imajući u vidu da je 2021. godinu obeležilo nekoliko događaja u kojima su žene javno progovorile o seksualnom nasilju i uznemiravanju kome su bile izložene, što je trend koji se nastavio i u 2022. godini.

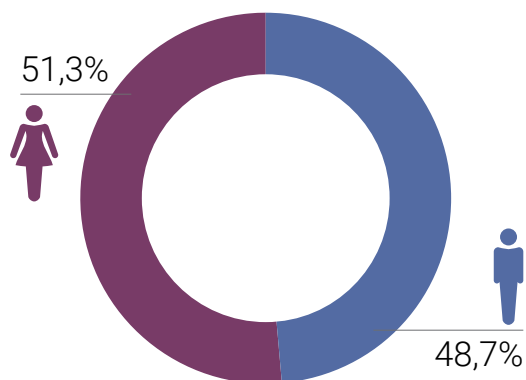
Izveštaj je zasnovan na postojećim istraživanjima i izveštajima međunarodnih organizacija, nacionalnih institucija i organizacija, kao i organizacija civilnog društva. Kao i u prethodna dva izveštaja, koristile smo strukturu Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW konvencija), koju smo prilagodile nacionalnom kontekstu.

02 NACIONALNI KONTEKST

Republika Srbija je svrstana u zemlje čije su ekonomije klasifikovane sa višim srednjim dohotkom.³ Srbija je podeljena na pet statističkih regiona, 29 upravnih okruga i ima 174 jedinica lokalne samouprave. Regioni i jedinice lokalne samouprave raspoređeni su u pet grupa po nivou razvijenosti, u odnosu na demografske pokazatelje, pokazatelje socijalne i ekonomske razvijenosti, stepenu obrazovanja stanovništva i kompenzacijama za gradove.⁴

Podaci Republičkog zavoda za statistiku⁵ pokazuju da je procenjen broj stanovnika Srbije u 2021. godini bio 6.834.326, od toga je 51,3% žena. Nastavljen je trend depopulacije, pa je stopa rasta stanovništva u odnosu na prethodnu godinu negativna i iznosi -9,4%.

Odnos muških i ženskih stanovnika Srbije u 2021. godini pri čemu je procenjen broj stanovnika 6.834.326.

³ *Data for Serbia, Upper middle income*, the World Bank data, dostupno na: <https://data.worldbank.org/?locations=RS-XT>

⁴ Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu, „Sl. glasnik RS“, br. 104/2014

⁵ *Procene stanovništva 2021*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20220701-procenen-broj-stanovnika-2021/?s=1801>

Proces demografskog starenja je izrazito izražen i manifestuje se niskim i konstantno opadajućim brojem mladih, kao i visokim i kontinuirano rastućim udelom starijih u ukupnoj populaciji. Procenat mladih (do 15 godina) je 14,3%, a procenat starijih od 65 godina prešao je petinu stanovništva (21,3%).⁶

U Srbiji je najveća razlika u Evropi između žena i muškaraca starijih od 65 godina koji žive u samačkim domaćinstvima, pa žena starijih od 65 koje žive same ima 44,8% više u odnosu na muškarce u istoj starosnoj grupi.⁷

Prosečna starost stanovništva konstantno se povećava i u 2021. godini iznosila je 43,5 godina, pri čemu je prosečna starost muškaraca 42 godine, dok je prosečna starost žena 44,9 godina.⁸

Prosečan životni vek žena i muškaraca u Srbiji, odnosno, očekivano trajanje života živorođene dece, smanjuje se drastično poslednjih godina.

⁶ *Statistički godišnjak*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, str. 38, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20222055.pdf>

⁷ Yumiko Kamiya and Sara Hertog, *Measuring household and living arrangements of older persons around the world: The United Nations Database on the Households and Living Arrangements of Older Persons 2019*, Population Division, Technical Paper No. 2020/03, United Nations, Department of Economics and Social Affairs, decembar 2020, str. 25, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Dec/desa-pd-technicalpaper-living_arrangements_of_older_persons_2019_0.pdf

⁸ *Demografska statistika za 2021*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G202214019.pdf>

POPIS 2022⁹

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Srbiji trebalo je da se održi tokom 2021. godine, ali su okolnosti povezane sa pandemijom kovida-19 dovele do toga da je popis odložen za 2022. godinu. Popis je sproveden tokom oktobra 2022. godine, a prvi rezultati objavljeni su u decembru 2022. godine.¹⁰

Prvi rezultati pokazuju da u Srbiji živi 6.690.887 stanovnika. U odnosu na prethodni Popis iz 2011. godine, broj stanovnika smanjen je za skoro 7%. Smanjenje broja stanovnika zabeleženo je u svim regionima, u proseku oko 10%, osim u Beogradskom regionu gde je zabeležen porast broja stanovnika za oko 1,6%.

Uprkos izričitoj odredbi Zakona o rodnoj ravnopravnosti o obavezi objavljivanja podataka razvrstanih po polu, **Republički zavod za statistiku nije objavio podatak o broju žena i muškaraca u Srbiji, već samo broj stanovnika zbirno.**

⁹ Više informacija o Popisu stanovništva, domaćinstava i stanova 2022 dostupno na: <https://popis2022.stat.gov.rs/>

¹⁰ Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2022, Republički zavod za statistiku, 21. decembar 2022. godine, Beograd, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221350.html>

	Muškarci	Žene
2019.	73,09	78,35
2020.	71,37	77,24
2021.	69,96	75,64

Tabela 1: Očekivano trajanje života živorođene dece¹¹

	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Stopa rizika od siromaštva, %	25,7	24,3	23,2	21,7	21,2
Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti, %	36,7	34,3	31,7	29,8	28,5
Prag rizika od siromaštva (mesečni prosek), RSD	15.600	16.615	19.381	22.000	24.064

Tabela 2: Osnovni pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti¹²

U 2020. godini stopa rizika od siromaštva¹³ iznosila je 21,7%, a u odnosu na 2019. godinu niža je za 1,5%.¹⁴ Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosila je 29,8%, a u odnosu na 2019. godinu niža je za 1,9%.¹⁵

U 2021. godini stopa rizika od siromaštva¹⁶ iznosila je 21,2%, a u odnosu na 2020. godinu niža je za 0,5%.¹⁷ Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosila je 28,5%, a u odnosu na 2020. godinu niža je za 1,3%.

Posmatrano prema starosnom dobu, najviše izloženi riziku od siromaštva bili su mladi, starosti od 18 do 24 godina (27,7%) i osobe u starosnoj grupi preko 65 godina (22,7%), dok najnižu stopu rizika od siromaštva imaju osobe od 25 do 54 godine – 19,1%.¹⁸ Prema tipu domaćinstva, najvišu stopu rizika od siromaštva imala su lica u domaćinstvima koja čine dve odrasle osobe s troje ili više izdržavane dece (38,8%), dok domaćinstva koja čine tri ili više odraslih osoba imaju najnižu stopu rizika od siromaštva – 14,3%.¹⁹ U kategoriji osoba starijih od 18 godina, najizloženije riziku od siro-

¹¹ Demografska statistika za 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, str. 33, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G202214019.pdf>, str. 33

¹² Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 14.10.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221287.html>

¹³ Stopa rizika od siromaštva predstavlja procenat lica čiji je raspoloživi ekvivalentni prihod niži od praga rizika od siromaštva, koji je u 2020. godini iznosio 22.000 dinara prosečno mesečno za jednočlano domaćinstvo. Stopa rizika od siromaštva ne pokazuje koliko lica je stvarno siromašno, već procenat lica koja imaju ekvivalentni raspoloživi prihod niži od praga rizika od siromaštva. Prag rizika od siromaštva za domaćinstvo s dvoje odraslih i jednim detetom starosti do 14 godina iznosio je 39.600 dinara, dok je za četvoročlano domaćinstvo s dvoje odraslih i dvoje dece starosti do 14 godina iznosio 46.200 dinara.

¹⁴ Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 15.10.2021, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20211015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2020/>

¹⁵ Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti pokazuje procenat lica koja su u riziku od siromaštva ili su izrazito materijalno uskraćena ili žive u domaćinstvima veoma niskog intenziteta rada.

¹⁶ U 2021. godini prag siromaštva iznosio je 24.064 dinara prosečno mesečno za jednočlano domaćinstvo. Prag rizika od siromaštva za domaćinstvo s dvoje odraslih i jednim detetom starosti do 14 godina iznosio je 43.315 dinara, dok je za četvoročlano domaćinstvo s dvoje odraslih i dvoje dece starosti do 14 godina iznosio 50.533 dinara.

¹⁷ Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 14.10.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221287.html>

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

maštva bile su nezaposlene osobe (48,6%), a najniža stopa rizika od siromaštva bila je kod osoba koje su zaposlene kod poslodavaca (5,4%), dok je za samozaposlene ova stopa iznosila 14,5%, a za penzionere 19,9%.²⁰

Žene svih starosnih grupa, osim starosne grupe 55-64, u većem su riziku od siromaštva u poređenju sa muškarcima. Najveća razlika je u starosnoj grupi 18-24 (29% naspram 26,4 kod muškaraca) i u starosnoj grupi 65 i više godina (24,7 naspram 20,2 kod muškaraca).²¹ Takođe, podaci iz 2020. godine pokazuju da su žene (7,2%) siromašnije od muškaraca (6,9%).²²

Kao što smo ukazale u prethodnom godišnjem izveštaju, istraživanja pokazuju da je epidemija kovida-19 dodatno pogoršala životni standard svih osetljivih grupa,²³ a nema indicija da se ovo stanje značajno popravilo tokom 2021. i 2022. godine.

Prosečna zarada (bruto) obračunata za oktobar 2022. godine iznosila je 104.039 dinara, dok je prosečna zarada bez poreza i doprinosa (neto) iznosila 75.353 dinara.²⁴ Rast bruto zarada u periodu januar – oktobar 2022. godine, u odnosu na isti period 2021. godine nominalno je veći za 14%, a realno za 2,4%, dok je prosečna neto zarada nominalno veća za 13,9%, odnosno, za 2,3% realno. Međutim, u poređenju sa oktobrom 2021. godine, prosečna bruto zarada nominalno je veća za 14,2%, a realno manja za 0,7%, dok je prosečna neto zarada nominalno veća za 14,1%, dok je realno manja za 0,8%. Medijalna neto zarada za oktobar 2022. godine iznosila je 57.810 dinara, što znači da je 50% zaposlenih ostvarilo zaradu do navedenog iznosa.²⁵

Poslednji dostupni podaci o prosečnim neto zaradama po polu pokazuju da žene manje zarađuju od muškaraca, bez obzira na sektor u kom su zaposlene.²⁶

	Ukupno	Muškarci	Žene
Ukupno	65.218	69.048	60.744
Zaposleni u radnom odnosu	65.562	69.421	61.048
Zaposleni van radnog odnosa	40.889	41.972	39.663
Zaposleni u pravnim licima	69.670	73.802	64.759
Preduzetnici i zaposleni kod njih	34.741	34.352	35.145
Javni sektor – ukupno	72.235	75.962	68.965
Van javnog sektora – ukupno	62.276	66.749	56.384

Tabela 3: Prosečna neto zarada po polu (septembar 2021)

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² *Ocena kretanja siromaštva, životnog standarda i odgovor na Covid-19 pandemiju*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2020, str. 1, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/10/Ocena_kretanja_siromastva_LAT.pdf

²³ *Posledice Covid-19 pandemije na prihode i potrošnju domaćinstava iz perspektive osetljivih grupa*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 03.11.2020, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/posledice-covid-19-pandemije-na-prihode-i-potrosnju-domacinstava-iz-perspektive-osektivih-grupa/>

²⁴ *Prosečne zarade po zaposlenom, oktobar 2022*, Republički zavod za statistiku, 26.12.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221353.html>

²⁵ Ibid.

²⁶ *Zarade zaposlenih prema delatnosti, nivoima kvalifikacija i polu – septembar 2021*, Republički zavod za statistiku, 15.04.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221093.pdf>

Srpska ekonomija se dobro oporavila nakon blage recesije u 2020. godini koja je izazvana uticajem epidemije kovida-19. Ekonomski rast porastao je za 7,4% u 2021. godini, uglavnom usled privatne potrošnje (porast plata i potrošačkih kredita).²⁷ Ekonomski oporavak je zabeležen u svim sektorima tokom 2021. godine, osim u sektoru poljoprivrede, gde je proizvodnja pala za 5,4%.²⁸ Konsolidovani fiskalni deficit se smanjio sa 8,1% u 2020, na 4,1% u 2021. godini, dok je javni dug u decembru 2021. godine iznosio 57,1% BDP.²⁹

Međutim, set nacionalnih i međunarodnih faktora doprineo je usporavanju ekonomskog rasta, a procenjen rast planiran za 2022. godinu iznosi 3,2%.³⁰ Izazovi uključuju učinak energetskog sektora Srbije i dostupnost električne energije i gasa za zimu 2022/23. godine, kao i sve veći trošak finansiranja fiskalnog deficita i dugova u svetlu viših kamatnih stopa. Pored toga, inflacija je značajno porasla (12,8% u julu 2022), što ima veoma

negativne efekte na siromašnije i ranjive slojeve stanovništva. Konsolidovani fiskalni deficit dostigao je 0,2% BDP-a u prvoj polovini 2022. godine, dok je javni dug ostao stabilan (57% BDP).³¹

Na kraju, treba ukazati da je napredak u evrointegracijama ključan za napredak države, ali Srbija nije uspeła da otvori nijedno novo pregovaračko poglavlje još od kraja 2019. godine, uglavnom zbog slabih rezultata, stagnacije, pa čak i zbog pogoršanja u ključnim oblastima, kao što su sloboda medija, nezavisnost sudstva, borba protiv korupcije i organizovanog kriminala.³² Izveštaj EU za 2022. godinu pokazuje takođe da nema napretka u procesu evrointegracija, a posebno je ukazano na odnos Srbije prema Rusiji, u kontekstu rata u Ukrajini, odnosno, na činjenicu da se Srbija nije usaglasila sa politikom Evropske unije po ovom pitanju.³³

²⁷ *The World Bank In Serbia - Overview*, the World Bank data, podaci za oktobar 2021, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview#3>

²⁸ Ibid.

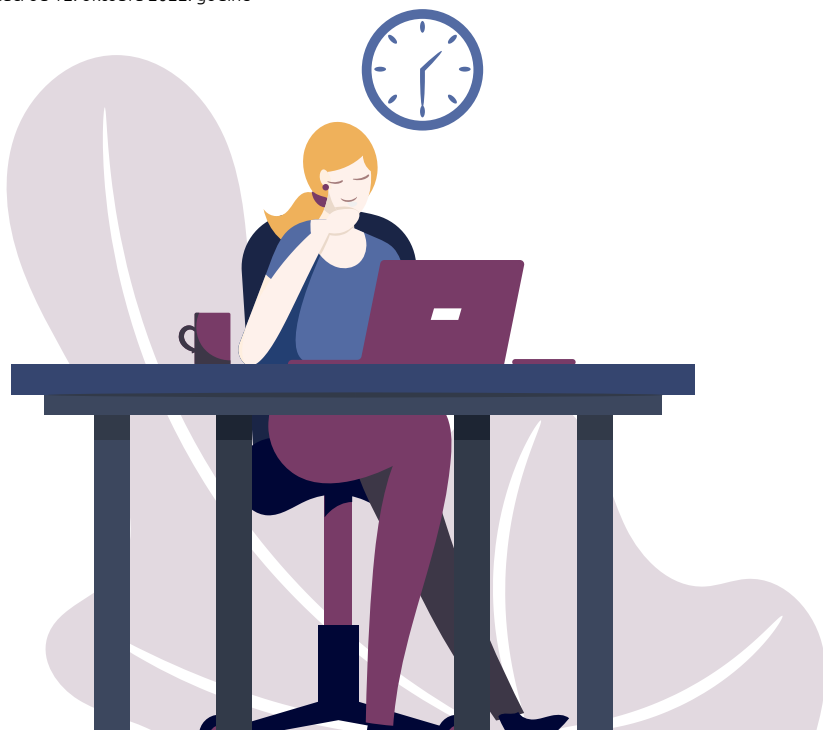
²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid, podaci od 12. oktobra 2022. godine

³¹ Ibid.

³² *Izveštaj Koalicije prEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24*, prEUgovor, maj 2021, dostupno na: <https://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1641/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>

³³ *Serbia 2022 Report*, European Commission, Brussels, 12. oktobar 2022. godine, str. 134, dostupno na: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf>

03 RODNO SENZITIVNI PODACI I STATISTIKA

U odnosu na prethodni izveštaj, u Srbiji nije došlo do unapređenja prikupljanja i/ili veće transparentnosti rodno senzitivnih podataka i statistike. Međutim, treba ukazati na napredak koji je učinjen usvajanjem Zakona o rodnoj ravnopravnosti,³⁴ kojim je regulisano prikupljanje i evidencija statističkih podataka. Napredak se odnosi na izričitu obavezu organa javne vlasti i poslodavaca da podatke koje prikupljaju i evidentiraju, iskazuju osim zbirno, razvrstane po polu i starosnom dobu.

Republički zavod za statistiku raspolaže podacima razvrstanim po polu u različitim oblastima života,³⁵ koji se prikupljaju iz različitih izvora, a objavljuju se i u publikacijama Žene i muškarci u Republici Srbiji. Poslednji izveštaj objavljen je 2020. godine.³⁶

Informacije i statistički podaci koji se prikupljaju i evidentiraju u organima javne vlasti i kod poslodavaca u svim oblastima u kojima se sprovode mere iz ovog zakona moraju biti, osim zbirno, razvrstani i iskazani po polu i starosnom dobu.

Ove informacije i statistički podaci sastavni su delovi službene statistike koja se vodi u Republici Srbiji i dostupni su javnosti, u skladu sa zakonom.

Član 12. st. 1. i 4. Zakona o rodnoj ravnopravnosti

³⁴ Zakon o rodnoj ravnopravnosti, „Službeni glasnik RS“, br. 52/2021

³⁵ Stanovništvo, zdravstvo, socijalna zaštita, obrazovanje i nauka, zaposlenost, zarade i penzije, životni standard, korišćenje vremena, pravosuđe, donošenje odluka, međunarodni indeksi.

³⁶ Žene i muškarci u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-u-rs-2020_webopt.pdf

INDEKS	2014.	2016.	2018.	VELIČINA PROMENE u odnosu na 2014.	OCENA NAPRETKA
Indeks rodne ravnopravnosti	52,4	55,8	58,0	5,6	POSTOJAN, SPOR: 59 godina do pune ravnopravnosti uz ovaj tempo promena, mada zavisi od napretka u domenima
Rad	67,3	68,2	69,4	2,1	POSTOJAN, SPOR: 58 godina do pune ravnopravnosti uz ovaj tempo promene
Novac	59,1	60,2	59,7	0,6	KOLEBLJIV: 269 godina do pune ravnopravnosti uz ovaj tempo promene
Znanje	56,9	57,3	56,0	-0,9	NEGATIVAN: ravnopravnost nedostižna uz ovaj pravac promena
Vreme	48,7	48,7	48,7	-	STAGNANTAN*: ∞ vreme potrebno do pune ravnopravnosti uz ovaj tempo promena
Moć	28,0	37,3	46,5	18,5	POSTOJAN: 2,5 godina do pune ravnopravnosti uz ovaj tempo promene
Zdravlje	83,4	84,0	84,1	0,7	STAGNANTAN: 93 godine do pune ravnopravnosti uz ovaj tempo promena

Tabela 4: Indeks rodne ravnopravnosti za Republiku Srbiju

Srbija je bila prva država izvan EU koja je uvela Indeks rodne ravnopravnosti 2016. godine. Ovaj indeks razvio je Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE). To je zbirni pokazatelj kojim se obezbeđuje merenje kompleksnog pojma rodne ravnopravnosti u državama tokom vremena. Indeks je razvijen radi pružanja podrške efikasnijem kreiranju politika u oblasti rodne ravnopravnosti.³⁷ Indeks se ažurira svake druge godine, vrednosti su izražene na skali od 1 (potpuna neravnopravnost) do 100 (potpuna ravnopravnost) i sadrži šest domena: rad, novac, znanje, vreme, moć i zdravlje, kao i dva poddomena: nasilje prema ženama i unakrsne nejednakosti.³⁸

U 2021. godini objavljen je treći Indeks rodne ravnopravnosti u Srbiji.³⁹ Treći indeks za Republiku Srbiju iznosi 58 procentnih poena, što ukazuje na napredak u postizanju rodne ravnopravnosti za 2,2 poena u odnosu na prethodni indeks, izračunat 2018. godine, odnosno, za 5,6 u odnosu na 2016. godinu. Detaljniji podaci su prikazani u tabeli 4.

³⁷ Ibid, str. 127.

³⁸ Ibid.

³⁹ Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021. Digitalizacija, budućnost radi i rodna ravnopravnost, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2021-10/Indeks%20rodne%20ravnopravnosti%20u%20RS%202021.pdf>

Trendovi po domenima pokazuju izvesne razlike. Domeni moći i rada pokazuju konstantan napredak, dok domeni novca i znanja imaju nekonzistentne trendove. S druge strane, domeni vremena i zdravlja ne pokazuju promene, bilo zbog toga što nema novijih podataka (vreme) ili zbog stagnacije (zdravlje).⁴⁰

U poređenju sa EU-27, Srbija i dalje ima niže vrednosti indeksa (58 naspram 67,4), ali se ova razlika smanjuje. Međutim, kada se podaci posmatraju po domenima, evidentno je da Srbija zaostaje za prosekom EU-27 u svim domenima rodne ravnopravnosti. Najmanje razlike su u domenima rada i zdravlja (2, odnosno 3,7), a najviše u domenu novca (21,9) i vremena (16,2).⁴¹

U prethodnom izveštaju smo ukazale da su se rodne nejednakosti jasno ispoljile i produbile tokom pandemije kovida-19, odnosno, da su teret pandemije nesrazmerno više podnele žene (izloženost rizicima od zaraze virusom zbog posla, angažovanje u svakodnevnim strategijama brige o domaćinstvu i porodici).⁴² Nema podataka da se ovo stanje popravilo tokom 2021. i 2022. godine. Takođe, iako se od početka epidemije kovida-19 u Srbiji svakodnevno objavljuju podaci o broju testiranih, zaraženih i preminulih osoba,⁴³ ovi podaci i dalje nisu razvrstani po polu, uprkos zakonskoj obavezi, kao ni po drugim ličnim svojstvima, čime se onemogućava uvid u razlike između žena i muškaraca.

⁴⁰ Ibid, str. 10

⁴¹ Ibid, str. 20

⁴² Žene i muškarci u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, str. 8

⁴³ Podaci su dostupni na sajtu koji je uspostavljen početkom epidemije, Ministarstvo zdravlja i Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“: <https://covid19.rs/>

04 MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- Ojača mandat i nezavisnost tela za rodnu ravnopravnost tako što će im pružiti adekvatne ljudske i finansijske resurse i jasno definisati njihove odgovornosti kako bi se osigurala skladna saradnja i izbeglo preklapanje;
- Završi uspostavljanje mehanizama za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou, opremi ih adekvatnim ljudskim, finansijskim i tehničkim resursima i osposobi ih da učestvuju u donošenju odluka u odgovarajućim oblastima, kao i da obezbedi neophodnu koordinaciju između nacionalnog i lokalnog nivoa;

- Poboljša saradnju sa organizacijama civilnog društva, posebno ženskim organizacijama, finansijski poboljša njihov rad i sistematično ih uključi u razvoj zakona, politika i programa, na nacionalnom i lokalnom nivou.⁴⁴

U odnosu na prethodni izveštaj, u ovoj oblasti došlo je do napretka ali je ovaj napredak samo na zakonodavnom nivou. Iako nije postupljeno po preporukama CEDAW komiteta, koji je izrazio zabrinutost zbog toga što Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost (KTRR) nedostaje adekvatan budžet, osoblje, politička nezavisnost i održivost,⁴⁵ pozitivno je što je KTRR od 2021. godine utemeljeno u zakonu.

⁴⁴ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 16.

⁴⁵ Ibid, para. 15-16

Takođe, CEDAW komitet je izrazio zabrinutost i zbog dupliranja uloga i nedostatka sinergije između KTRR i Sektora za borbu protiv diskriminacije i rodne ravnopravnosti (Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja), koji je prestao da postoji osnivanjem Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Delokrug rada ovog ministarstva obuhvata poslove državne uprave,⁴⁶ koji se odnose, između ostalog na: zaštitu i unapređenje ljudskih i manjinskih prava; izradu propisa o ljudskim i manjinskim pravima; praćenje usaglašenosti domaćih propisa sa međunarodnim ugovorima i drugim međunarodnim aktima o ljudskim i manjinskim pravima; kao i na ravnopravnost polova; antidiskriminacionu politiku; pitanja u vezi sa rodnom ravnopravnošću, s ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji.

Čini se da nije došlo do preklapanja nadležnosti između ovog ministarstva i KTRR, te da je u pogledu pitanja rodne ravnopravnosti ostvaren određeni stepen saradnje. Na primer, ministarstvo je u skladu sa zakonom bilo predlagač Zakona o rodnoj ravnopravnosti, ali je čitav proces javnih konsultacija organizovan u saradnji sa KTRR,⁴⁷ a saradnja je ostvarena i u drugim pitanjima od značaja za rodnu ravnopravnost.

Sastav Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost

Uprkos tome što je pozitivno da je postojanje KTRR sada propisano zakonom, sastav ovog tela pokazuje da su pitanja rodne ravnopravnosti nedovoljno visoko na političkoj agendi Srbije u praksi. Za predsednicu KTRR izabrana je Maja Gojković, potpredsednica Vlade i ministarka kulture. Ono što predstavlja razlog za veliku zabrinutost je činjenica da je za člana KTRR izabran Bratislav Gašić, trenutni ministar unutrašnjih poslova, koji je svojevremeno smenjen sa mesta ministra odbrane zbog seksističkih izjava prema ženama.⁴⁸

Pored njih, za članove KTRR izabrani su još i Tomislav Žigmanov, ministar za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog, Darija Kisić, ministarka za brigu o porodici i demografiju, Nikola Selaković, ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Tanja Mišćević, ministarka za evropske integracije, Maja Popović, ministarka pravde i Saša Marković, pomoćnik generalnog sekretara za planiranje, nadzor, koordinaciju politika i poslove u vezi sa procesom integracije u Evropsku uniju.

⁴⁶ Član 12. Zakona o ministarstvima, „Službeni glasnik RS“, br. 128/2020 i 116/2022

⁴⁷ *Obrazloženje Predloga zakona o rodnoj ravnopravnosti*, dostupno na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/050521/050521-vest9.html>

⁴⁸ *Upamćen po seksističkoj izjavi, a sada u vladinom telu za rodnu ravnopravnost*, N1, 31. oktobar 2022, dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/upamcen-po-seksistickoj-izjavi-a-sada-u-vladinom-telu-za-rodnu-ravnopravnost/>

Zakonske novine – institucionalni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti

Zakon o rodnoj ravnopravnosti doneo je veoma važne novine u pogledu institucionalnog okvira za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Jedna od najznačajnijih novina je da je KTRR uspostavljeno zakonom, imajući u vidu da je od svog osnivanja ovo pitanje bilo neadekvatno regulisano.

Ovim zakonom je propisano da kreiranje, sprovođenje, praćenje i unapređivanje politika za ostvarivanje rodne ravnopravnosti obavljaju:

- 1) Vlada;
- 2) ministarstva, drugi organi državne uprave u čijem su delokrugu oblasti u kojima se određuju i sprovode opšte i posebne mere za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti;
- 3) Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost;
- 4) organi autonomne pokrajine;
- 5) organi jedinice lokalne samouprave i
- 6) drugi organi javne vlasti, organizacije i ustanove koji u skladu sa svojim ovlašćenjima učestvuju u sprečavanju diskriminacije na osnovu pola, odnosno roda i sprečavanju rodno zasnovanog nasilja.⁴⁹

Vlada Republike Srbije, u kreiranju, sprovođenju, praćenju i unapređivanju politike za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, vodi računa o usaglašenosti politika i mera koje se preduzimaju u oblasti rodne ravnopravnosti sa međunarodnim obavezama Republike Srbije; razvija i vodi aktivnu politiku jednakih mogućnosti u svim sferama društvenog života, kojom se obezbeđuje ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim fazama planiranja, pripreme, donošenja i sprovođenja odluka koje utiču na položaj žena i muškaraca i određuje mere u cilju stvaranja jednakih mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda žena i muškaraca, sprečavanje i otklanjanje diskriminacije na osnovu pola, odnosno, roda.⁵⁰ Pored toga, Vlada donosi Nacio-

nalnu strategiju za rodnu ravnopravnost i Akcioni plan za njen sprovođenje, a obrazuje dva tela: 1) Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, sa zadatkom da usmerava i koordinira rad državnih organa u vezi sa rodnom ravnopravnošću, razmatra sva pitanja i unapređuje stanje rodne ravnopravnosti i 2) Savet za rodnu ravnopravnost kao savetodavno telo Vlade u koji je uključeno civilno društvo u najširem obimu.⁵¹

Nadalje je propisano da ministarstva i drugi organi javne vlasti uzimaju u obzir ciljeve ravnopravnosti između žena i muškaraca prilikom učestvovanja u kreiranju, sprovođenju, praćenju i unapređenju sektorskih politika, formulisanja zakona, propisa, administrativnih odredaba i aktivnosti u oblastima njihove nadležnosti, a naročito u oblastima u kojima se u skladu sa ZRR sprovode opšte i posebne mere.⁵²

Pored ovih obaveza, ZRR je propisana obaveza organa javne vlasti da odrede lice zaduženo za rodnu ravnopravnost. Organi javne vlasti koji imaju više od 50 zaposlenih i radno angažovanih lica, dužni su da iz reda svojih zaposlenih odrede lice zaduženo za rodnu ravnopravnost u skladu sa svojim aktom o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta.⁵³ Rukovodilac organa javne vlasti za lice zaduženo za rodnu ravnopravnost određuje rukovodioca organizacione jedinice u čijoj nadležnosti su poslovi koji se odnose na vođenje evidencija u oblasti rada, a o određivanju ovog lica i svakoj promeni, obaveštava nadležno ministarstvo.⁵⁴

Lice zaduženo za rodnu ravnopravnost prati sprovođenje politika i mera za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti iz delokruga rada organa u kom je zaposleno; prati stanje polne strukture zaposlenih i radno angažovanih lica i sastavlja izveštaje o utvrđenom stanju u pogledu dostignutog nivoa ostvarivanja rodne ravnopravnosti; dostavlja izveštaje rukovodiocu

⁵¹ Član 60. st. 4. i 5. ZRR

⁵² Član 61. ZRR

⁵³ Član 64. stav 1. ZRR

⁵⁴ Član 64. st. 2-3. ZRR

⁴⁹ Član 59. Zakona o rodnoj ravnopravnosti (u daljem tekstu: ZRR)

⁵⁰ Član 60. st. 1-3. ZRR

organa; saraduje sa ministarstvom i telima za rodnu ravnopravnost na pitanjima značajnim za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti i priprema podatke, analize i materijale potrebne za rad tela za rodnu ravnopravnost.⁵⁵

Lica zadužena za rodnu ravnopravnost moraju biti obučena za obavljanje navedenih poslova, a ministarstvo u saradnji sa Nacionalnom akademi-

jom za javnu upravu bliže uređuje program i način obuke lica zaduženih za rodnu ravnopravnost.⁵⁶

Veoma je značajno što je Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, pored institucionalnog okvira za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na nacionalnom nivou, regulisan i institucionalni okvir na pokrajinskom i lokalnom nivou, kao i obaveza njihove međusobne saradnje.

⁵⁵ Član 64. stav 4. ZRR

⁵⁶ Član 64. st. 5. i 6. ZRR

Organi autonomne pokrajine (AP), u okviru i u skladu sa svojim nadležnostima, a sa ciljem razvoja i vođenja politike jednakih mogućnosti, obrazuju organizacione oblike za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti, određuju njihov sastav, način izbora, delokrug i način rada.⁵⁷ Skupština AP obrazuje stalno radno telo za rodnu ravnopravnost.⁵⁸

Propisano je da pokrajinska vlada obrazuje koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost pokrajinske vlade radi usklađivanja stavova organa i organizacija pokrajinske uprave, drugih pokrajinskih organizacija i službi, kao i savet za rodnu ravnopravnost kao savetodavno telo pokrajinske vlade.⁵⁹ Pored navedenih tela, organi AP mogu obrazovati i druga tela koja će se baviti rodnom ravnopravnošću. Tela nadležna za rodnu ravnopravnost u AP saraduju sa svim drugim telima za rodnu ravnopravnost u vezi sa pitanjima značajnim za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.⁶⁰

Zakonom je propisano osnivanje tela za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave i to: 1) komisija za rodnu ravnopravnost u skupštini jedinice lokalne samouprave, kao stalno radno telo skupštine, koje čine odbornici, a sve akte koji se upućuju skupštini razmatra iz rodne perspektive i 2) savet za rodnu ravnopravnost se obrazuje u organima uprave jedinice lokalne samouprave, a čine ga imenovana ili postavljena lica, predstavnici ustanova, organa i organizacija u oblastima značajnim za rodnu ravnopravnost i sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja, prati stanje u oblasti rodne ravnopravnosti, inicira i predlaže mere za unapređenje rodne ravnopravnosti. U radu saveta obavezno učestvuju i lica zadužena za rodnu ravnopravnost u organima uprave jedinice lokalne samouprave, koja tim savetima pružaju stručnu i administrativno-tehničku potporu u radu.⁶¹

Tela za rodnu ravnopravnost saraduju međusobno kao i sa svim drugim telima za rodnu ravnopravnost na nivou jedinice lokalne samouprave, autonomne pokrajine i Republike Srbije, a aktima skupštine jedinice lokalne samouprave bliže se uređuju izbor, nadležnosti i način rada tela za rodnu ravnopravnost.⁶²

Za potrebe izrade prethodnog izveštaja za 2020. godinu, istraživale smo u koliko jedinica lokalne samouprave (JLS) je uspostavljeno lokalno telo za rodnu ravnopravnost i kakav je sastav ovih tela, ukoliko su uspostavljena. Prema podacima koje smo dobile,⁶³ u 113 jedinica lokalne samouprave postojala su tela za rodnu ravnopravnost. To ukazuje da je i dalje postojao veliki broj JLS koje nisu imale telo za rodnu ravnopravnost. Pored toga, dobijeni podaci su pokazali znatnu nesrazmeru između broja žena i muškaraca koji učestvuju u radu ovih tela, s obzirom da je mnogo veći broj žena uključen (76%). Takođe, u JLS koja imaju tela koja se pored rodne ravnopravnosti bave i drugim temama, u pitanju su teme koje se smatraju „ženskim“ temama, kao što je briga o deci i porodici i socijalna zaštita.

Imajući u vidu da je Zakon o ravnopravnosti polova usvojen krajem maja 2021. godine, te da je njime propisan rok od šest meseci za usaglašavanje dokumenata i osnivanje različitih tela za rodnu ravnopravnost, još uvek nije moguće sagledati efekte ovih odredaba u potpunosti. Zbog toga ćemo za sledeći izveštaj istražiti kako su primenjene ove odredbe na svim nivoima, a posebno da li su JLS ispunile svoje zakonske obaveze koje se odnose na osnivanje tela za ravnopravnost i druge obaveze iz Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

⁵⁷ Član 62. stav 1. ZRR

⁵⁸ Član 62. stav 2. ZRR

⁵⁹ Član 62. stav 3. ZRR

⁶⁰ Član 62. st. 4. i 5. ZRR

⁶¹ Član 63. stav 1. ZRR

⁶² Član 63. st. 2. i 3. ZRR

⁶³ Podaci su predstavljeni na osnovu informacija dobijenih od JLS na osnovu zahteva za pristup informacijama od javnog značaja. Pojedine JLS su dostavile nepotpune podatke. Više informacija: Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu*, FemPlatz, 2021

05 — MEĐUNARODNE OBAVEZE I IZVEŠTAVANJE U OBLASTI RODNE RAVNOPRAVNOSTI PRAVA ŽENA

Srbija je ratifikovala osam od devet osnovnih konvencija Ujedinjenih nacija, a 2004. godine je potpisala Međunarodnu konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, ali je još uvek nije ratifikovala.⁶⁴ Srbija još uvek nije ratifikovala Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, iako nevladine organizacije već nekoliko

godina unazad ovo zahtevaju od države,⁶⁵ kao ni treći opciono protokol o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima deteta. Važnost ova dva protokola ogleda se u tome što građanima i građankama omogućavaju slanje individualnih predstavi komitetima osnovanim u okviru navedenih konvencija.⁶⁶

⁶⁴ Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica je usvojena rezolucijom Generalne skupštine 45/158 18. decembra 1990. godine, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>

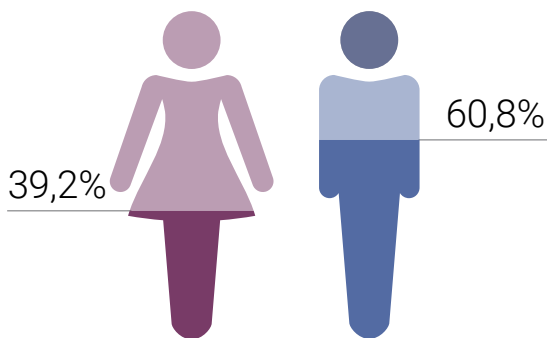
⁶⁵ Opširnije: Inicijativa za socijalna i ekonomska prava A11, *Ratifikacija Opcionog protokola uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/protokol/>

⁶⁶ Opširnije: Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu*, FemPlatz, 2020, str. 12, dostupno na: http://femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf

Početak 2020. godine, Ekspertska grupa za borbu protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici Saveta Evrope (GREVIO grupa), u svom prvom izveštaju za Srbiju, ukazala je na neophodnost preuzimanja mera u cilju ispunjenja obaveza preuzetih ratifikacijom Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija).⁶⁷ Osim zakonodavnih i strateških izmena, može se konstatovati da tokom 2021. godine nisu preduzimate mere u cilju postupanja po preporukama GREVIO grupe.

Od septembra 2013. godine Republika Srbija se u procesu pridruživanja Evropskoj uniji obavezala da postepeno usklađuje zakonodavstvo sa zakonodavstvom Evropske unije (*acquis communautaire*).⁶⁸ Tokom godina je ostvaren određeni napredak u ovom procesu, posebno u vezi sa usklađivanjem normativnog okvira, ali se u izveštajima Evropske komisije konstantno ukazivalo na potrebu dodatnog usklađivanja antidiskriminacionog zakonodavstva Srbije sa pravnim tekovinama Evropske unije.⁶⁹ U 2021. godini su usvojene izmene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije,⁷⁰ međutim, kako je to konstatovano u Izveštaju o napretku Srbije za 2021. godinu, to nije dovelo do potpunog usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva sa EU standardima.⁷¹

U izveštaju o napretku Srbije za 2021. godinu, ukazano je da je u Narodnoj skupštini povećan broj narodnih poslanica na 98 od ukupno 250, što je najveći broj žena u parlamentu do sada, kao i da je aktivna Ženska parlamentarna mreža.⁷² Nadalje, konstatovano je da je usvojen Zakon o rodnoj ravnopravnosti, koji je usaglašen sa pravnim tekovinama EU, kao i dve nove strategije – za rodnu ravnopravnost i nasilje prema ženama, dok je ukazano da nakon isteka Nacionalnog akcionog plana za implementaciju Rezolucije 1325 SB UN 2017-2020, još uvek nije usvojen novi akcioni plan.⁷³

U izveštaju o napretku Srbije za 2021. godinu, ukazano je da je u Narodnoj skupštini povećan broj narodnih poslanica na 98 od ukupno 250, što je najveći broj žena u parlamentu do sada.

Pored toga, Evropska komisija konstatuje u izveštaju da je neophodno unaprediti primenu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, da i dalje nije uspostavljen centralna evidencija slučajeva nasilja, da kao i da definicija silovanja u krivičnom zakonodavstvu treba da se usaglasi sa definicijom iz Istanbulske konvencije.⁷⁴ Ukazano je da se žene sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama i dalje suočavaju sa rodno specifičnim oblicima nasilja, kao i na lošiji položaj žena u vezi sa radom i zapošljavanjem, uključujući i izazove sa kojima se žene suočavaju u ostvarivanju balansa između

⁶⁷ GREVIO izveštaj za Srbiju, FemPlatz, 27.01.2020, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n20>; Izveštaj na engleskom dostupan na: https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/newsroom/-/asset_publisher/anlnZ5mw6yX/content/grevio-publishes-its-first-baseline-report-on-serbia

⁶⁸ Član 72. st. 1. Zakona o ratifikaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske zajednice i njenih država članica i Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 83/08

⁶⁹ Opširnije: *Izveštaj o napretku Srbije 2018*, Evropska komisija, 17.04.2018, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>

⁷⁰ Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS“, br. 22/2009 i 52/2021

⁷¹ *Izveštaj o napretku Srbije 2021*, Evropska komisija, 19.10.2021, str. 37, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/serbia-report-2021_en

⁷² Ibid, str. 10

⁷³ Ibid, str. 38

⁷⁴ Ibid.

profesionalnog i privatnog života, zbog postojećih rasprostranjenih rodni stereotipa i predrasuda.⁷⁵

U izveštaju iz 2022. godine⁷⁶ ukazano je da Srbija treba da postupi po preporukama iz izveštaja za 2021. godinu.⁷⁷ Pored toga, ukazano je na kašnjenje u usvajanju akcionih planova za strategije za borbu protiv nasilja prema ženama, protiv diskriminacije i strategiju deinstitucionalizacije, te da je neophodno poštovanje nacionalnih propisa i usvajanje akcionih planova uz strategije u propisanom zakonskom roku od tri meseca.⁷⁸ Takođe je ukazano da još uvek nije usvojen NAP za implementaciju Rezolucije 1325 SB UN, iako je prethodni istekao 2020. godine, kao i da je neophodno poboljšanje primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici i uspostavljanje integrisanog sistema prikupljanja podataka o nasilju prema ženama.⁷⁹ U izveštaju se navodi i da je na izborima 2022. godine, od ukupno osam predsedničkih kandidata, bile i tri žene, kao i da od 19 izbornih lista za parlamentarne izbore, na čelu četiri su bile žene.⁸⁰ U novom sazivu Narodne skupštine je 95 žena (38%), što ne zadovoljava kvotu propisanu zakonom.

Komitet protiv torture (CAT) usvojio je 1. decembra 2021. godine Zaključna zapažanja o Trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije protiv torture.⁸¹ Komitet je pozitivno ocenio usvajanje određenih strateških dokumenata i izmene pojedinih zakona, ali je ujedno uputio Srbiji niz preporuka i izrazio zabrinutost kada je u pitanju poštovanje prava garantovanih konvencijom, a posebno zabrinjava činjenica da u brojnim oblastima Srbija nije učinila dovoljno napora

kako bi ispunila preporuke koje su joj upućene u prethodnom ciklusu izveštavanja zbog čega su neke od preporuka ponovljene i u ovim zaključnim zapažanjima.

Komitet je ponovo apelovao na Srbiju da osigura da sve osnovne pravne zaštitne mere protiv torture budu primenjive u praksi za sva pritvorena lica od trenutka njihovog lišenja slobode, u skladu sa međunarodnim standardima.⁸² Takođe, Komitet je istakao da je neophodno da država intenzivira napore da smanji prenaseljenost zatvora, uključujući i adekvatnu primenu Pravila iz Tokija (Standardna minimalna pravila UN o vanzavodskim merama) i Pravila iz Bangkoka (Pravila UN o tretmanu zatvorenica i vanzavodskim merama za žene).⁸³ Ukazano je da je mali broj osuda za nasilje u porodici, da mali broj žrtava ima koristi od individualnih planova zaštite, uprkos zakonskoj mogućnosti izricanja hitnih mera zaštite, uz izražavanje zabrinutosti zbog nedovoljnog broja dostupnih sigurnih kuća. Komitet ponovo apeluje na Srbiju da osigura da se svi slučajevi nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja bez odlaganja i temeljno istraže, da učinioci budu procesuirani i ako su osuđeni, da budu na odgovarajući način kažnjeni, a da žrtve dobiju obeštećenje, uključujući adekvatnu nadoknadu i rehabilitaciju. Država treba da osigura prevenciju nasilja, da osigura da se žene koje su žrtve porodičnog nasilja ne suočavaju sa zakonskim preprekama prilikom izricanja hitnih mera zaštite, uključujući zabranu prilaska, kao i da se poveća broj sigurnih kuća i obezbedi pristup svim neophodnim uslugama podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja.⁸⁴ Takođe, komitet je izrazio zabrinutost zbog prisilnih hospitalizacija osoba sa mentalnim i psihosocijalnim invaliditetom, a posebnu zabrinutost izražava zbog situacije u kojoj se nalaze žene sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama, koje su izložene visokom nivou nasilja i koje nemaju nikakve mere prevencije ni zaštite od nasilja na raspolaganju.⁸⁵

⁷⁵ Ibid, str. 101

⁷⁶ *Izveštaj o napretku Srbije 2022*, Evropska komisija, 12.10.2022, dostupno na: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf>

⁷⁷ Ibid, str. 34

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid, str. 42

⁸⁰ Ibid, str. 11-12

⁸¹ UN CAT, *Concluding observations on the third periodic report of Serbia* (CAT/C/SRB/CO/3), 1.12.2021. godine, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/catsrbco3-concluding-observations-third-periodic-report-serbia>

⁸² Ibid, tačka 14.

⁸³ Ibid, tačke 15. i 16.

⁸⁴ Ibid, tačka 43.

⁸⁵ Ibid, tačka 25.

06 ZAKONI I JAVNE POLITIKE U SRBIJI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I PRAVA ŽENA

Tokom 2021. godine donet je dugo očekivani Zakon o rodnoj ravnopravnosti, a usvojene su izmene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije, kao i dve veoma važne strategije od značaja za rodnu ravnopravnost i prava žena – Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine i Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine. Pored toga, usvojen je Akcioni plan za period 2021-2022 za sprovođenje Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period 2020-2024. Ovi dokumenti su ukratko predstavljeni u daljem tekstu.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti⁸⁶ (ZRR), kao što je već navedeno, donosi mnogo značajnih novina. Već i sam naziv zakona predstavlja novinu, reguliše pitanja *rodne ravnopravnosti*, za razliku od prethodnog zakona koji se bavio *ravnopravnošću polova*. U suštini, ovaj zakon se i dalje odnosi na ravnopravnost žena i muškaraca, s tim što je učinjen napredak u smislu prepoznavanja roda kao odrednice zbog koje dolazi do neravnopravnosti. Ovim zakonom definisani su ključni pojmovi, poput pojma rodne ravnopravnosti, diskriminacije na osnovu pola, polnih karakteristika i roda, rodno

⁸⁶ Zakon o rodnoj ravnopravnosti, „Službeni glasnik RS“, br. 52/2021

odgovornog budžetiranja, politike jednakih mogućnosti, a regulisane su i vrste mera za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti, kao i obaveze organa javne vlasti i poslodavaca da informacije i statističke podatke koje prikupljaju i evidentiraju, razvrstavaju i iskazuju po polu i starosnom dobu.

Sa ciljem razvoja, unapređivanja i ostvarivanja rodne ravnopravnosti, ZRR propisuje donošenje sledećih planskih akata:

- Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost;
- Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost;
- Akcioni plan jedinice teritorijalne autonomije i jedinice lokalne samouprave;
- Planovi ili programi rada, odnosno, poslovanja organa javne vlasti i poslodavaca koji obavezno sadrže i deo o rodnoj ravnopravnosti u organu javne vlasti i kod poslodavca;
- Plan upravljanja rizicima od povrede principa rodne ravnopravnosti.

Za donošenje navedenih planskih akata nadležni su različiti subjekti (Vlada Republike Srbije, organi javne vlasti, poslodavci, druge organizacije i pravna lica). Propisana je obaveza izveštavanja o realizaciji plana, odnosno, programa organa javne vlasti i poslodavca ministarstvu nadležnom za oblast ljudskih prava. Ministarstvo ima obavezu da pripremi godišnji izveštaj o realizaciji akcionog plana i dostavi ga Vladi.

Pored toga, ZRR propisane su obaveze organa javne vlasti i posebne mere koje ovi organi preduzimaju u praćenju, planiranju, sprovođenju i objavljivanju rezultata politika jednakih mogućnosti, kao i obaveza da se u organima javne vlasti koji imaju organe upravljanja i organe nadzora obezbeđuje uravnotežena zastupljenost polova u tim organima i na položajima. Zakonom je utvrđeno 16 oblasti u kojima se određuju i sprovode opšte i posebne mere unapređenja ravnopravnosti, a to su sledeće oblasti: oblast rada, zapošljavanja i samozapošljavanja; socijalne i zdravstvene zaštite; obrazovanja, vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja; informaciono-komunikacionih tehnologija i informacionog društva; odbrane i bezbednosti; saobraćaja; energetike, zaštite životne sredine, kulture, javnog informisanja, sporta, u organima upravljanja i nadzora i njihovim telima; političkog delovanja i javnih poslova, političkim strankama, sindikalnim organizacijama i udruženjima; seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava i oblast pristupa robi i uslugama. Novine koje se odnose na regulisanje pitanja rodne ravnopravnosti u navedenim oblastima biće predstavljene u okviru određenih tema u ovom izveštaju.

Posebna glava ZRR reguliše oblast sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja, propisuje zabranu nasilja na osnovu pola, polnih karakteristika i roda i nasilja prema ženama, opšte i specijalizovane usluge podrške, kao i programe za učinioce nasilja.

Rodno osetljiv jezik je jezik kojim se promoviše ravnopravnost žena i muškaraca i sredstvo kojim se utiče na svest onih koji se tim jezikom služe u pravcu ostvarivanja ravnopravnosti, uključujući promene mišljenja, stavova i ponašanja u okviru jezika kojim se služe u ličnom i profesionalnom životu.

Organi javne vlasti⁸⁷ obavezni da od dana stupanja na snagu ZRR upotrebljavaju rodno osetljiv jezik u nazivima radnih mesta, položaja, zvanja i zanimanja, a organi javne vlasti koji obavljaju poslove iz oblasti obrazovanja i vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja, dužni su da preduzimaju mere koje obuhvataju korišćenje rodno osetljivog jezika u udžbenicima i nastavnom materijalu, u svedočanstvima, diplomama, klasifikacijama, zvanjima, zanimanjima i licencama, kao i u drugim oblicima obrazovno-vaspitanog rada, od maja 2024. godine.

Sredstva javnog informisanja dužna su da prilikom izveštavanja koriste rodno osetljiv jezik od maja 2024. godine i da razvijanjem svesti o značaju rodne ravnopravnosti doprinose suzbijanju rodnih stereotipa, društvenih i kulturnih obrazaca, običaja i prakse zasnovane na rodnim stereotipima, diskriminacije na osnovu pola, roda i drugih ličnih svojstava, kao i rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i nasilja prema ženama.

Nadzor nad primenom ovog zakona vrši ministarstvo nadležno za oblast ljudskih prava, dok nadzor u oblastima u kojima se određuju i sprovede posebne mere za ostvarivanje rodne ravnopravnosti vrše ministarstva nadležna za te oblasti, kao i nadležni inspekcijски organi. Takođe, propisani su prekršaji i novčane kazne za poslodavce, osiguravajuća društva, sredstva informisanja, organe javne vlasti, političke stranke i sindikalne organizacije, u slučaju povrede odredaba ZRR.

Zakon o zabrani diskriminacije⁸⁸ (ZZD) izmenjen je i dopunjen tokom 2021. godine, a u ovom delu ukratko su predstavljene izmene koje su relevante za rodnu ravnopravnost i prava žena. U samu definiciju diskriminacije dodata su sledeća lična svojstva: rod, polne karakteristike i nivo prihoda.⁸⁹ Definisano je i zabranjeno polno i rodno uznemiravanje. Propisano je da je zabranjeno uznemiravanje, ponižavajuće postupanje i polno i rodno uznemiravanje, koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće i uvredljivo okruženje. Polno uznemiravanje definisano je kao svako verbalno, neverbalno ili fizičko neželjeno ponašanje, koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili njegovog ličnog integriteta, a koje izaziva strah ili stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.⁹⁰

Pozitivno je što je dodatno definisana višestruka diskriminacija, tako što je propisano da je težak oblik diskriminacije diskriminacija na osnovu dva ili više ličnih svojstava bez obzira na to da li se uticaj pojedinih ličnih svojstava može razgraničiti (višestruka diskriminacija) ili se ne može razgraničiti (interseksijska diskriminacija).⁹¹

⁸⁷ Državni organi, organi autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, javna preduzeća, ustanove, javne agencije i druge organizacije i lica kojima su zakonom poverena pojedina javna ovlašćenja, kao i pravno lice koje osniva ili finansira u celini, odnosno, u pretežnom delu Republika Srbija, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave.

⁸⁸ Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS”, br. 22/2009 i 52/2021

⁸⁹ Član 2. ZZD

⁹⁰ Član 12. ZZD

⁹¹ Član 13. stav 1. tačka 5. ZZD

U ZZZD su dodatno razrađene odredbe o posebnim merama,⁹² pa se ne smatraju diskriminacijom posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno, grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju. Posebne mere se primenjuju dok se ne postigne cilj zbog kojeg su propisane, ako zakonom nije drugačije propisano. Pored toga, propisano je da su poslodavci dužni da preduzmu odgovarajuće mere ako je to potrebno u konkretnom slučaju u cilju obezbeđivanja pristupa, razumno prilagođenog radnog mesta, učešća, stručnog usavršavanja i napredovanja u poslu zaposlenih koji se nalaze u neravnopravnom položaju u odnosu na druge zaposlene, a naročito osoba sa invaliditetom, pripadnika nacionalnih manjina, žena, muškaraca, osoba drugačije seksualne orijentacije, rodnog identiteta, starijih osoba i drugih, osim ako bi ove mere predstavljale nesrazmeran teret za poslodavca. Ne smatra se da je teret nesrazmeran ako je umanjen primerenim merama javnih politika u oblasti rada i zapošljavanja.

Nadalje je propisano da diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu rodne ravnopravnosti, odnosno, načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života. Zabranjeno je uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol, odnosno, rod i rodni identitet ili zbog promene pola, odnosno, prilagođavanja pola rodnom identitetu, kao i zbog trudnoće, porodijskog odsustva, odsustva radi nege deteta ili posebne nege deteta. Takođe je zabranjeno fizičko i drugo nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, odnosno, rod i rodni identitet, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno, stereotipnih uloga polova.⁹³

⁹² Član 14. ZZZD

⁹³ Član 20. ZZZD

Tokom 2021. godine usvojena je **Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine**.⁹⁴ Kako je navedeno, vizija strategije je rodno ravnopravna Srbija, u kojoj su žene i muškarci, devojčice i dečaci, kao i osobe drugačijih rodničkih identiteta, ravnopravni, imaju jednaka prava i jednake mogućnosti za lični razvoj, pružaju ravnopravan doprinos održivom razvoju društva, uživaju jednake koristi od razvoja društva, ravnopravno učestvuju u odlučivanju o razvoju društva i preuzimaju jednaku odgovornost za budućnost.

Opšti cilj strategije je prevazilaženje rodnog jaza i ostvarivanje rodne ravnopravnosti kao preduslov za razvoj društva i poboljšanje svakodnevnog života žena i muškaraca, devojčica i dečaka. Pokazatelj ishoda je indeks rodne ravnopravnosti, koji je kao ciljane vrednost za 2030. godinu postavljen na 80 (indeks rodne ravnopravnosti za 2021. godinu je 58). Ciljevi strategije usaglašeni su sa ciljevima i merama iz drugih nacionalnih strateških dokumenata, prvenstveno u oblasti pravosuđa i unapređenja ljudskih prava. Strategija se oslanja i na Agendu 2030 i proces pristupanja EU, a postavljeni ciljevi odgovaraju ciljevima i potciljevima definisanim Agendom 2030 i u skladu sa sa preporukama CEDAW komiteta.

Za ostvarivanje opšteg cilja propisana su četiri posebna cilja:

Poseban cilj 1: *Smanjen rodni jaz u ekonomiji, nauci i obrazovanju kao preduslov i podsticaj socio-ekonomskog razvoja društva.* Ovaj posebni cilj doprineće smanjenju rodnog jaza u ekonomiji kroz povećane šanse i prilike za održivo zapošljavanje i samozapošljavanje, jačanje preduzetničkih aktivnosti žena i učešća u inovacionoj delatnosti, smanjenju platnog jaza na tržištu rada, prepoznavanje, vrednovanje i redistribuciju neplaćenog rada, povećano učešće žena u cirkularnoj, zeleno i digitalnoj ekonomiji, kao i uključivanjem znanja i naučnih potencijala i društveno odgovornim odnosom prema očuvanju i unapređenju životne

sredine i prirodnih razvojnih resursa. Planirano je osam paketa mera za ostvarivanje ovog cilja, kojima se želi povećati aktivizacija žena na tržištu rada, pogotovo žena čije je zapošljavanje i samozapošljavanje otežano zbog diskriminacije, mesta stanovanja, zdravstvenog stanja i drugih okolnosti. Strategijom su popisane mera i aktivnosti usmerene ka prepoznavanju i vrednovanju kućnog neplaćenog rada i povećanje raspoloživog vremena za plaćeni rad, lični razvoj i slobodno vreme, kao smanjenja platnog jaza između žena i muškaraca na tržištu rada u svim sektorima i povećanje učešća žena u visoko plaćenim poslovima. Tri grupe mera u ostvarivanju ovog posebnog cilja usmerene su na urođnjavanje javnih politika i zakonodavstva u oblasti predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja; revizija nastavnog sadržaja u udžbenicima radi eliminisanja rodničkih stereotipa, diskriminatornog sadržaja i diskriminatornog jezika, uvođenje obaveznih rodno osetljivih i antidiskriminatornih obrazovnih programa i nastavnih sadržaja, unapređenje kompetencija zaposlenih uvođenjem obaveznih obrazovnih programa o rodnoj ravnopravnosti i diskriminaciji u ispit za dobijanje licence za rad; podrška mladim ženama koje su napustile obrazovanje i mladim i maloletnim majkama za nastavak školovanja; unapređivanje i podržavanje rodničkih studija, povećanje vidljivosti i jačanje uticaja rodničkih studija na širu akademsku zajednicu, kao i podsticanje i finansiranje ciljanih naučnih teorijskih i empirijskih istraživanja i projekata u oblasti rodne ravnopravnosti.

Poseban cilj 2: *Obezbeđene jednake mogućnosti za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava kao pretpostavka razvoja i bezbednog društva.* Ostvarivanjem ovog posebnog cilja biće stvorene normative i društvene pretpostavke za ravnopravno ostvarivanje i zaštitu osnovnih ljudskih prava, posebno ljudske bezbednosti, rodno zasnovane diskriminacije, rodno zasnovanog nasilja, nasilja prema ženama i u porodici, ravnopravnosti žena i muškaraca u političkom životu i odlučivanju o javnim poslovima kao preduslova za razvoj bezbednog društva u kome će biti obezbeđena vladavina prava, ravnopravnost u pristupu pravdi za žene i muškarce, a posebno za ranjive grupe, u skladu sa međunarodnim standardima, delotvorni

⁹⁴ Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 103/2021

instrumenti zaštite prava i efikasna zaštita prava, u skladu sa načelom vladavine prava i neotuđivim ljudskim pravima na kojima počiva ustavni poredak Srbije. Planirane mere su: uspostavljanje institucionalnih pretpostavki i normativnih garancija za vladavinu prava, jednake mogućnosti pristupa pravdi i obezbeđivanje efikasne i delotvorne zaštite ljudskih prava i rodne ravnopravnosti; unapređena bezbednost žena u miru, konfliktu i postkonfliktom oporavku društva, kriznim i vanrednim situacijama, kroz integralnu primenu Rezolucije 1325 SB UN – Žene, mir i bezbednost; unapređena bezbednost žena i devojčica u javnoj i privatnoj sferi kroz eliminaciju svih oblika nasilja, uključujući trgovinu ljudima, seksualne i druge oblike eksploatacije, posebno u vreme kriza i vanrednih situacija; jačanje kapaciteta, unapređivanje institucionalnog i normativnog okvira rodne ravnopravnosti u političkom životu i obezbeđivanje ravnopravnog učešća žena i muškaraca, posebno ranjivih grupa u odlučivanju o javnim poslovima.

Poseban cilj 3: *Uspostavljena pristupačna i sveobuhvatna zdravstvena zaštita i obezbeđena socijalna sigurnost.* Ostvarivanjem ovog posebnog cilja obezbeđuje se zdravstvena zaštita i socijalna sigurnost za sve žene i muškarce u skladu sa principom socijalne pravde kao jednim od temeljnih principa na kojima počiva Ustav, kroz realizaciju mera i aktivnosti koje omogućavaju pristupačnu i sveobuhvatnu zdravstvenu zaštitu svim ženama i muškarcima kao pretpostavku za unapređenje zdravlja, smanjenje nejednakosti žena i muškaraca, njihovoj socijalnoj sigurnosti i preraspodeli neplaćenih poslova staranja. Planirane mere su: unapređenje dostupnosti i kvaliteta zdravstvene zaštite bez diskriminacije, uključujući programe rane prevencije seksualnog i reproduktivnog zdravlja, raka dojke i raka grlića materice, kao i podizanje svesti o savremenim oblicima kontracepcije i poboljšanje pristupa uslugama za planiranje porodice; obezbeđenje socijalne sigurnosti, smanjenje siromaštva, socijalne isključenosti i unapređenje dostupnosti usluga socijalne zaštite radi očuvanja i povećanja kvaliteta života, blagostanja žena i muškaraca iz ranjivih grupa, kao i podrške porodicama u zadovoljenju životnih potreba.

Poseban cilj 4: *Uspostavljen celovit i funkcionalan sistem za kreiranje i sprovođenje rodno odgovornih javnih politika i budžeta.* Ostvarivanjem četvrtog posebnog cilja biće stvorene normativne i društvene pretpostavke za institucionalizaciju i uspostavljanje celovitog i funkcionalnog sistema za kreiranje i sprovođenje rodno odgovornih javnih politika i budžeta, koji obezbeđuje koordinaciju programa, aktivnosti i delovanja svih aktera koji sudeluju u realizaciji ove strategije, a posebno mehanizama RR, što je izuzetno značajno za ostvarivanje rodne ravnopravnosti imajući u vidu multisektorsku prirodu ove oblasti. Pored toga, ovaj posebni cilj uključuje i rodno odgovornu statistiku, rodno odgovorno planiranje i rodno odgovorno budžetiranje kao alate koji su neophodni za kreiranje i sprovođenje rodno odgovornih javnih politika i budžeta. Mere planirane za ostvarivanje ovog posebnog cilja su: unapređeni kapaciteti, institucionalni i normativni okvir koji oblikuju ambijent u kome se unapređuje rodna ravnopravnost sa akcentom na institucionalne mehanizme rodne ravnopravnosti kao deo celovitog i funkcionalnog sistema i mehanizama za kreiranje rodno odgovornih javnih politika; razvoj i unapređenje rodne statistike, povećanje dostupnosti podataka i informacija kao i korišćenje podataka koji odražavaju stvarnost života žena i muškaraca, devojčica i dečaka za kreiranje politika; kontinuirana i pojačana primena rodno odgovornog budžetiranja na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou u postupku planiranja i izvršenja budžeta, institucionalizacija rodno odgovornog budžetiranja u budžetskom sistemu i povećanje ulaganja u rodnu ravnopravnost; unapređeni kapaciteti za kreiranje rodno odgovornih resornih javnih politika, analizu i praćenje efekata javnih politika na ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

Institucionalni okvir i aktivnost koja se odvija u okviru institucija prepoznati su kao bitna pretpostavka za preduzimanje mera usmerenih ka prevazilaženju rodno odgovornih javnih politika i budžeta, posebno je prikazana rodno osetljiva statistika.

Strategijom se ukazuje da rodna statistika ne podrazumeva samo razvrstavanje i prikazivanje već postojećih podataka po polu, nego i uvažavanje i uključivanje razlika koje postoje u svakodnevici i izazovima sa kojima se žene i muškarci susreću u svim sferama društvenog života. U rodnoj statistici, koja je razvrstana samo po polu, nedostaje prepoznavanje i uvažavanje razlika u potrebama kao i problemima sa kojima se žene i muškarci susreću. U odeljku o oceni stanja u različitim oblastima više puta se pominje nedostatak ove vrste podataka. Na primer, nedostaju ili su nepotpuni podaci koji se odnose na potrebe i probleme sa kojima se susreću grupe izložene višestrukoj diskriminaciji. Statistike koje vode različiti državni organi često su nepotpune, podaci nisu uvek lako dostupni i nisu razvrstani po polu, pa su neophodni dodatni napor za dobijanje tih podataka.

Treba ukazati da je u strategiji prikazan rodni aspekt epidemije kovida-19, te da rodna ravnopravnost nije integrisana u propise koji regulišu vanredne situacije i strategije koje definišu aktivnosti i mere koje se u takvim situacijama preduzimaju. To je posebno vidljivo kada se radi o određenim grupama čije se potrebe, često veoma različite prirode, nisu imale u vidu prilikom kreiranja mera zaštite od pandemije, a izostao je i rodni aspekt u merama usvojenim za sprečavanje širenja kovida-19. Naglašeno je da je zabeležen porast rodno zasnovanog nasilja u vreme pandemije i vanrednog stanja, povećan je broj prijava slučajeva nasilja u porodici koje je preraslo iz psihičkog u fizičko i seksualno nasilje. Ove prilike uticale su i na dostupnost pružanja usluga u okolnostima u kojima je promenjen režim pružanja usluga zaštite i podrške ženama sa iskustvom nasilja, posebno ženama iz osetljivih društvenih grupa (Romkinje, starije žene, žene sa sela, žene sa invaliditetom, izbeglice, migrantkinje, LBT i dr). Pristup zdravstvenoj zaštiti bio je otežan svima, a većina usluga socijalne zaštite bila je ili obustavljena ili su usluge pružane uz ograničenja i u izmenjenim uslovima. Imajući sve to u vidu, neophodno je uključiti rodne aspekte mera koje se preduzimaju u vanrednim situacijama izazvanim ne samo pandemijom, već i brojnim drugim uzrocima (elementarne nepogode, poplave, zemljotresi, klimatske promene, aero zagađenje,

havarije većih razmera i dr). Potreban je intersektorski pristup rodnim aspektima vanrednih situacija jer su one poseban bezbednosni rizik za ženska ljudska prava. Stoga je neophodno sačiniti sveobuhvatnu analizu rodnih aspekata i posledica mera koje se u takvim okolnostima preduzimaju, kao i mera usmerenih na otklanjanje posledica izazvanih vanrednim okolnostima i sačiniti preporuke o integrisanju rodne perspektive u propise i planske dokumente koji se odnose na vanredne situacije.

Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine,⁹⁵ usvojena je sa ciljem obezbeđivanja efikasne prevencije i zaštite od svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama i devojkicama i nasilja u porodici i razvijenog rodno odgovornog sistema usluga podrške žrtvama nasilja. Ovaj opšti cilj strategije u funkciji je sveobuhvatne primene ratifikovanih međunarodnih ugovora, prvenstveno Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Strategijom su utvrđena četiri posebna cilja i ukupno 15 regulatornih, podsticajnih, informativno-edukativnih i drugih mera. Posebni ciljevi su: 1) unapređeno delovanje svih aktera na prevenciji rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici; 2) obezbeđena efikasna i delotvorna zaštita žrtava i uspostavljene dostupne i adekvatne opšte i specijalizovane usluge podrške žrtvama nasilja; 3) inkriminirani svi oblici nasilja prema ženama i nasilja u porodici, u skladu sa međunarodnim standardima, obezbeđeni uslovi za adekvatno procesuiranje i kažnjavanje učinilaca, unapređen položaj žrtava i svedoka i ostvarivanje prava žrtava na obeštećenje i 4) integrisane javne politike i uspostavljen celovit i funkcionalan sistem prikupljanja i analize podataka o rodno zasnovanom nasilju prema ženama i nasilju u porodici.

⁹⁵ Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine, „Službeni glasnik RS“, broj 47/21

Neke mere koje su utvrđene strategijom su:

- podizanje svesti građana o uzrocima, rasprostranjenosti rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici, kao i o štetnim posledicama koje nasilje ima ne samo na žrtve nasilja, nego i na društvo u celini;
- podizanje svesti i unapređenje informisanosti i znanja donosilaca odluka o uzrocima, rasprostranjenosti i posledicama rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici;
- obuka svih aktera koji dolaze ili mogu da dođu u kontakt sa žrtvom da se prema njoj odnose na konstruktivan i ohrabrujući način, uključujući i nosioce pravosudne i javnotužilačke funkcije;
- unapređenje medijskog izveštavanja o rodno zasnovanom nasilju prema ženama i nasilju u porodici, podizanje nivoa profesionalizma u medijskom izveštavanju o ovom fenomenu, bez senzacionalizma, uz jasnu osudu nasilja i uz poštovanje žrtava i njihove privatnosti;
- obezbeđivanje uslova za sprovođenje odgovornih, na sigurnosti žrtava zasnovanih, programa rada sa učiniocima rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici, što doprinosi sigurnosti žrtava i sprečavanju ponavljanja nasilja kroz promenu nasilnih obrazaca ponašanja učinilaca i bolje upravljanje rizikom od ponavljanja nasilja;
- unapređenje zakonodavstva u domenu pravne zaštite od rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici, kako bi se otklonili nedostaci koji otežavaju pružanje blagovremene, delotvorne i efikasne pravne zaštite žrtvama, u skladu sa preuzetim obavezama iz Istanbulske konvencije i u skladu sa preporukama GREVIO grupe i CEDAW komiteta;
- mere usmerene na informisanost žrtve rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici o svojim pravima u oblasti zaštite od nasilja, kao i o dostupnim uslugama podrške;
- pristup uslugama koje obuhvataju pravno i psihološko savetovanje, finansijsku pomoć, stanovanje, obrazovanje i pomoć prilikom zapošljavanja;
- obezbeđivanje adekvatnih, lako dostupnih specijalizovanih usluga podrške svim žrtvama nasilja bez izuzetka, na celoj teritoriji Srbije;
- uspostavljanje kontrolnog mehanizma za praćenje slučajeva femicida;
- unapređivanje normativnog okvira kako bi se osigurala zaštita žena žrtava rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici tokom i nakon izvršenja krivičnih sankcija i obezbedila dostupnost programa za učioce nasilja;
- usvojene sveobuhvatne, delotvorne i koordinisane politike koje podržavaju institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje prema ženama i nasilje u porodici;
- uspostavljanje jedinstvene centralne evidencije o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici.

Strategija sadrži veoma iscrpan opis stanja i analizu problema rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici u Srbiji. Predstavljeni su rezultati mnogobrojnih istraživanja o nasilju prema ženama uz jasno ukazivanje da su žene iz određenih društvenih grupa u pojačanom riziku od nasilja, kao što su žene sa invaliditetom, starije žene, Romkinje, žene čiji partneri su zavisni od alkohola ili psihoaktivnih supstanci, žene drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta, azilantkinje, žene žrtve trgovine ljudima i dr. Po pitanju sistema obrazovanja, ukazano je da podaci pokazuju da je rodno zasnovano nasilje široko rasprostranjeno i u osnovnim i srednjim školama, da se procenat izloženosti različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja povećava sa uzrastom, dok s druge strane, obrazovni programi na svim nivoima obrazovanja još uvek nisu dovoljno rodno senzitivni, teme rodne diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja još uvek nisu u dovoljnoj meri ugrađene u obrazovne sadržaje, a rodni i drugi stereotipi široko su rasprostranjeni. Slična je situacija i u visokom obrazovanju, gde se pod maskom rodne neutralnosti, kriju rodno slepi nastavni sadržaji, naučna istraživanja uglavnom ne uključuju rodnu perspektivu, a teme nasilja prema ženama i nasilja u porodici nisu u dovoljnoj meri sadržane na fakultetima društveno-humanističkih nauka i obrađuju se na rodno nesenzitivan način.

Iako se u kontinuitetu realizuju obuke za stručnjake/kinje koji se bave žrtvama ili učiniocima svih dela nasilja, teško je prikupiti relevantne podatke o njihovom broju, sadržaju i kvalitetu, obuhvatu ciljnih grupa, primeni stečenih znanja i efektima obuka na aktivnosti u praksi. Obuke najčešće sprovode nevladine organizacije iz donatorskih sredstava, a nesistematski uvidi ukazuju da se nova znanja i veštine nedovoljno primenjuju u svakodnevnoj profesionalnoj praksi. Usluga podrške za žene sa iskustvom nasilja nisu usklađene sa međunarodnim standardima, nisu u dovoljnoj meri dostupne žrtvama nasilja, njihov broj je nedovoljan, što se posebno odnosi na specijalizovane usluge. Navedeno je da praćenje primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici ukazuje da postoje izazovi u izricanju hitnih mera zaštite, posebno u odnosu na Romkinje, čije se specifične životne okolnosti i potrebe neade-

kvatno sagledavaju. Nedostaju podaci o tome da li hitne mere imaju pozitivne efekte na žrtve iz osetljivih društvenih grupa, kao i da li zaštita žena obuhvata i njihovu decu. Nepostupanje po prijavama često je u slučajevima prijava nasilja prema Romkinjama, na šta utiču predrasude i stereotipi prema Romkinjama, nepoverenje u njihov iskaz i stav da je nasilje uobičajeni model ponašanja u romskim zajednicama, a i ukupna stopa prijavljivanja nasilja prema ženama još uvek je niska. Postoje problemi u pogledu ostvarivanja prava žrtava na pravnu pomoć, prava na informisanje i prevođenje, prava na obeštećenje i slično. Takođe, ukazano je da je posedovanje i pristup vatrenom oružju koje se koristi za zastrašivanje, pretnje i vršenje različitih oblika nasilja, takođe jedan od visokorizičnih faktora za femicid u porodično-partnerskom odnosu. U posebnom odeljku strategije obrađen je problem nasilja prema ženama i nasilja u porodici u kriznim situacijama, s obzirom na epidemiju kovida-19, odnosno, pritisak da se odgovori na slučajeve zaraze poremetio je socijalnu, zdravstvenu i pravnu podršku za žrtve nasilja, pa je izostala adekvatna podrška iako je postojala povećana potreba da se odgovori na slučajeve rodno zasnovanog nasilja.

U strategiji je prepoznato da procedure utvrđene protokolima o postupanju i saradnji profesionalaca/ki nisu zasnovane na razumevanju rodne dimenzije nasilja prema ženama, koje se još uvek ne sagledava kao manifestacija istorijski nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca i mehanizam koji žene primorava da budu u podređenom položaju u odnosu na muškarce.

Iako je Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine usvojena 2021. godine, do trenutka objavljivanja ovog izveštaja, **Akcioni plan za primenu Strategije još uvek nije usvojen**. Na taj način se dovodi u pitanje svrha i delotvornost javne politike koja nema jasno definisane aktivnosti, institucije odgovorne za primenu, rokove, raspoloživa i opredeljena sredstva za primenu.

Kao što smo pisale u prethodnom izveštaju, krajem marta 2020. godine usvojena je **Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine**,⁹⁶ čiji je opšti cilj izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u uživanju svih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uz puno poštovanje njihovog dostojanstva i individualne autonomije, obezbeđivanja nezavisnosti, slobode izbora i pune i efektivne participacije u svim oblastima društvenog života, uključujući i život u zajednici. Sa aspekta prava žena i rodne ravnopravnosti, veoma je važno što je u ovoj strategiji jasno prepoznat nepovoljan položaj u kom se nalaze žene i devojčice sa invaliditetom, imajući u vidu da se često susreću sa višestrukom i intersekcionalnom diskriminacijom, zbog svog pola, invaliditeta, a često i drugih ličnih svojstava. Planirane su mere koje se odnose na unapređenje položaja devojčica i žena sa invaliditetom, koje treba da rezultiraju ne samo poboljšanim položajem već i smanjenju predrasuda javnosti i smanjenju diskriminacije, uz obezbeđivanje efikasne zaštite od diskriminacije, nasilja i zlostavljanja.

Tokom 2021. godine usvojen je **Akcionni plan za sprovođenje Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, u periodu od 2021. do 2022. godine**.⁹⁷ Usvajanje akcionog plana kasnilo je godinu dana, tako da je cela 2020. godina propuštena u primeni strategije. Ovaj dvogodišnji akcioni plan sadrži veoma malo aktivnosti koje su planirane specifično za žene sa invaliditetom. U okviru mere 2.1.5. koja se odnosi na unapređenje prevencije i zaštite osoba sa invaliditetom od nasilja i zlostavljanja, posebno prevencije i zaštite žena sa invaliditetom od nasilja, planirane su dve aktivnosti. Jedna je sačinjavanje protokola o vanrednim situacijama, sprečavanju nasilja, zlostavljanja i eksploatacije koji su pristupačni osobama sa invaliditetom, dok se druga planirana aktivnost odnosi na realizaciju obuka grupa za koordinaciju i saradnju o specifičnostima nasilja kojem su izložene osobe sa invaliditetom, posebno žene sa invaliditetom.

⁹⁷ Akcioni plan za sprovođenje Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, u periodu od 2021. do 2022. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 37/2021.

⁹⁶ Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 44/2020.

07 POLOŽAJ ŽENA U SRBIJI

U prethodnom izveštaju pisale smo o pandemiji kovida-19 koja je pogodila ceo svet. Tokom 2021. godine, iako je situacija bila poboljšana zbog popuštanja uvedenih epidemioloških mera i zbog ukidanja veoma restriktivnih mera, poput zabrane kretanja, zdravstvena kriza i dalje je bila prisutna. Time se nastavio trend produbljivanja postojećih neravnopravnosti i pojačavanje teškoća sa kojima se žene u Srbiji svakodnevno suočavaju. Položaj žena je lošiji u poređenju sa muškarcima, u svim sferama javnog i privatnog života, a krize, poput ove izazvane kovidom-19, dodatno pogoršavaju položaj žena, posebno žena iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa (žrtve nasilja, starije žene, žene sa sela, samohrane majke, Romkinje, migrantkinje, beskućnice, LBT žene, žene sa invaliditetom i druge grupe žena). Žene su i dalje ostale na „na prvoj liniji odbrane“, posebno one zaposlene u zdravstvu, u apotekama, kao i u socijalnim službama, obrazovnom sistemu, prehrambenim prodavnicama i slično, s obzirom da žene čine većinu zaposlenih u profesijama i službama od opšteg društvenog značaja. Kao posledica zdravstvene krize, 7% zaposlenih žena izgubilo je posao naspram 4% zaposlenih muškaraca.⁹⁸ Žene i dalje nesrazmerno više pogađa neplaćeni

kućni rad, briga o članovima domaćinstva, posebno deci, starijima i bolesnima. To potvrđuje i prva rodna analiza monetarne vrednosti neplaćenog rada, koja je pokazala da godišnja vrednost neplaćenog rada, koji uglavnom rade žene u Srbiji, iznosi 9,2 milijarde EUR, odnosno, 21,5% BDP.⁹⁹

Diskriminacija žena

Republika Srbija, kao što je navedeno, ratifikovala je većinu međunarodnih konvencija kojima se garantuju ljudska prava i zabrana diskriminacije, uključujući zabranu diskriminacije na osnovu pola/roda. Nacionalni zakonski okvir zabrane diskriminacije je solidan, a tokom 2021. godine dodatno je poboljšan usvajanjem Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Diskriminacija je zabranjena Ustavom Republike Srbije i antidiskriminacionim zakonima, u svim oblastima, a lista ličnih svojstava je otvorena.

U oblasti prava žena i rodne ravnopravnosti, od posebne važnosti su Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Zakonom o zabrani diskriminacije uspostavljen je sveobuhvatan sistem

⁹⁸ Izveštaj o napretku Srbije 2021, op.cit, str. 101

⁹⁹ Ibid.

zaštite od diskriminacije. Oblici diskriminacije koji su propisani su neposredna i posredna diskriminacija, povreda načela jednakih prava i obaveza, pozivanje na odgovornost, udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje i uznemiravanje, ponižavajuće postupanje, polno i rodno uznemiravanje i navođenje na diskriminaciju.¹⁰⁰ Već je navedeno da je izmenama ZZD iz 2021. godine propisano polno i rodno uznemiravanje, kao oblik diskriminacije. Pored toga, novina je i da je definisana i izričito zabranjena segregacija, odnosno, svaki akt kojim fizičko ili pravno lice razdvaja bez objektivnog i razumnog opravdanja druga lica ili grupu lica na osnovu ličnog svojstva, pri čemu je propisano da dobrovoljno odvajanje od drugih lica na osnovu ličnog svojstva ne predstavlja segregaciju. Ovim zakonom su propisani posebni slučajevi diskriminacije,¹⁰¹ a propisano je da diskriminacija na osnovu pola postoji ako se postupa protivno načelu rodne ravnopravnosti, odnosno, načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života. Odredbe ovog člana ZZD su izmenjene, pa je sada zabranjeno uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno

priznavanje pogodnosti u odnosu na pol, rod i rodni identitet ili zbog promene pola, odnosno, prilagođavanja pola rodnom identitetu, kao i zbog trudnoće, porodijskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta ili posebne nege deteta.¹⁰²

Zakonom o rodnoj ravnopravnosti uređuje se pojam, značenje i mere politike za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti, vrste planskih akata u oblasti rodne ravnopravnosti i način izveštavanja o njihovoj realizaciji, kao i institucionalni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.¹⁰³ Mere za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti podrazumevaju stvaranje jednakih mogućnosti za učešće i ravnopravan tretman žena i muškaraca u oblasti rada, zapošljavanja i samozapošljavanja, socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja, informaciono-komunikacionih tehnologija i informacionog društva, odbrane i bezbednosti, saobraćaja, energetike, zaštite životne sredine, kulture, javnog informisanja, sporta, u organima upravljanja i nadzora i njihovim telima, političkog delovanja i javnih poslova, seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, pristupa robi i uslugama.

¹⁰⁰ Čl. 5-12. ZZD

¹⁰¹ Čl. 15-27. ZZD

¹⁰² Čl. 20. ZZD

¹⁰³ Član 1. ZRR

Ovim zakonom se uređuju i mere za suzbijanje i sprečavanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja, nasilja prema ženama i nasilja u porodici, kao i obaveze organa javne vlasti, poslodavaca i drugih socijalnih partnera da integrišu rodnu perspektivu u oblasti u kojoj deluju.¹⁰⁴

Tokom 2021. i 2022. godine nije bilo bitnih poboljšanja u pogledu ostvarivanja prava žena, te su žene, kao i prethodnih godina, u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce, a posebno je izražena diskriminacija žena na tržištu rada, u ekonomskoj sferi i obrazovanju, u učešću u odlučivanju, podeli poslova, zaradama, kao i rodno zasnovano nasilje prema ženama.¹⁰⁵

Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuje da je nastavljen trend iz prethodnih godina u pogledu diskriminacije na osnovu pola, uključujući i u vezi sa porođajima, materinstvom i negom deteta. Najčešće su se pritužbe zbog diskriminacije na osnovu pola i bračnog i porodičnog statusa odnosile na oblast rada i zapošljavanja i postupanje organa javne vlasti, dok su se pritužbe zbog diskriminacije na osnovu pola dodatno odnosile i na oblast javne sfere i informisanja, zbog mizoginih i seksističkih izjava i komentara.¹⁰⁶ Pored toga, treba ukazati i da je socioekonomski status žena znatno lošiji u poređenju sa muškarcima. Žene su manje zaposlene i aktivne, a uprkos boljim obrazovnim postignućima, žene se i dalje zapošljavaju na slabije plaćenim radnim

mestima i na nižim upravljačkim pozicijama.¹⁰⁷ Takođe, žene su u većem riziku od siromaštva od muškaraca, ali nije moguće sagledati adekvatnost odgovora Republike Srbije, s obzirom da je novčana socijalna pomoć davanje koje se odobrava porodici, a ne pojedincu.¹⁰⁸

Diskriminatorni rodni stereotipi

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- razvije posebnu strategiju i sprovede široke javne kampanje, usmerene na žene i muškarce na svim nivoima društva, uključujući i verske vođe, kako bi potvrdili politiku rodne ravnopravnosti i promovisali pozitivne slike žena koje aktivno učestvuju u društvenom, ekonomskom i političkom životu;
- prati upotrebu mizoginog jezika u javnim izjavama i medijskom izveštavanju, ohrabri medije da uspostave efikasan mehanizam samoregulacije koji bi se bavio ovim jezikom i sprovede zakonske izmene i dopune, kako bi se autori smatrali odgovornim;
- iskoristi obrazovni sistem kako bi se poboljšali pozitivni i nestereotipni prikazi žena.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2021. godinu, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, mart 2022, str. 157-158, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2022/04/Poverenik-za-zastitu-ravnopravnosti-Godisnji-izvestaj-za-2021-compressed.pdf>

¹⁰⁶ Ibid, str. 158.

¹⁰⁷ Lidija Kuzmanov i Jelena Marković, *Položaj osetljivih grupa u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, str. 66, dostupno na: https://socijalnouklucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/12/Polozaj_osetljivih_grupa_u_procesu_pristupanja_Republike_Srbije_Evropskoj_uniji.pdf

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 22

U Srbiji su poslednjih godina veoma izraženi diskriminatorni rodni stereotipi u javnom diskursu, a epidemija kovida-19 dodatno je pogoršala situaciju i dovela do daljeg širenja diskriminatornih rodni stereotipa, posebno u onlajn sferi.

U tom smislu, Srbiji je CEDAW komitet ukazao na visok nivo rodni stereotipa koji ometaju unapređenje prava žena, Evropska komisija ukazala je na raširenost diskriminatornih rodni stereotipa i na zabrinjavajuću ulogu medija u održavanju rodni stereotipa,¹¹⁰ dok je GREVIO grupa preporučila Srbiji da nastavi sa aktivnostima iskorenjivanja predrasuda, običaja, tradicija i svih drugih praksi zasnovanih na ideji inferiornosti žena ili na stereotipnim ulogama žena i muškaraca u svim strukturama društva.¹¹¹

Diskriminatorno izveštavanje medija o osetljivim društvenim grupama prepoznato je u Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025. godine.¹¹² Ukazano je da su žene kontinuirano malo zastupljene u informativnim sadržajima i najčešće su stereotipno prikazane, da se zanemaruju dostignuća i stvaralaštvo žena, dok pripadnice višestruko marginalizovanih grupa nisu vidljive u medijima. U strategiji je upotreba rodno osetljivog jezika navedena kao važno društveno pitanje i doprinos poboljšanju vidljivosti žena i ženskog rada. U tom smislu, važno je ponoviti da je Zakonom o rodnoj ravnopravnosti propisana obavezna upotreba rodno osetljivog jezika, s tim što je ispunjenje ove obaveze za medije odloženo. Sredstva javnog informisanja dužna su da prilikom izveštavanja koriste rodno osetljiv jezik od maja 2024. godine i da razvijanjem svesti o značaju rodne ravnopravnosti doprinose suzbijanju rodni stereotipa, društvenih i kulturnih obrazaca, običaja i prakse zasnovane na rodni stereotipima, diskriminacije

na osnovu pola, roda i drugih ličnih svojstava, kao i rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i nasilja prema ženama.

Treba ukazati da je Odbor za standardizaciju srpskog jezika uputio javni dopis kojim je izrazio protivljenje promenama koje su uvedene Zakonom o rodnoj ravnopravnosti u vezi sa upotrebom rodno osetljivog jezika, odnosno, kako navode „protivljenje promenama u normiranju srpskog jezika.”¹¹³ Svojim stavovima, kao i načinom iznošenja tih stavova (pisanje zanimanja u ženskom rodu pod znacima navoda i sl), ovaj odbor direktno doprinosi održavanju rodni stereotipa i predrasuda, koji u društvima opstaju i kroz upotrebu jezika. Pored toga, Odbor za standardizaciju srpskog jezika u svom dopisu ismeva upotrebu rodno osetljivog jezika, Zakon o rodnoj ravnopravnosti naziva „zakonom protiv srpskog jezika”, negativno se izražava o načinu na koji se stvaraju nove reči u Hrvatskoj i smatra da se na ovaj način vrši „nasilje nad jezikom”, umesto da svojom pozicijom doprinosi smanjenju rodni stereotipa i predrasuda prema ženama i pomogne u kreiranju jezika koji će održavati društvene promene i stvarnost u XXI veku.

Važno je ukazati da su žene više zaposlene u medijima, ali su manje zastupljene na upravljačkim i uredničkim pozicijama. Globalna istraživanja medijske industrije pokazuju da muškarci zauzimaju tri četvrtine najviših menadžerskih i glavnih uredničkih pozicija i obavljaju oko dve trećine novinarskih poslova, a dugoročna istraživanja pokazuju da je napredovanje žena u medijskom svetu, sporo i neujednačeno, kako u oblasti medijskog sadržaja, tako i u profesionalnim ulogama.¹¹⁴

U Srbiji, žene čine većinu zaposlenih u proizvodnji vesti a u TV novinarstvu taj broj dostiže i 70%, što bitno odstupa od evropskog proseka, a razlog je to što u bivšim socijalističkim društvima mediji

¹¹⁰ *Izveštaj o napretku Srbije 2019*, Evropska komisija, Brisel, 29.05.2019, str. 27, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>

¹¹¹ Opširnije: Sažetak GREVIO izveštaja, str. 1. i 6, dostupno na <https://rm.coe.int/executive-summary-and-recommendations-in-serbian/pdf/a16809987eb>

¹¹² Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025, „Službeni glasnik RS”, 11/2020

¹¹³ *Odbor za standardizaciju srpskog jezika protivi se Zakonu o rodnoj ravnopravnosti*, RTS; 18.05.2021, dostupno na: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4377345/odbor-za-standardizaciju-srpskog-jezika-dopis-zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html>

¹¹⁴ Snježana Miliivojević, *Rodna struktura direktorskih i uredničkih funkcija u informativnim medijima*, OEBS, Beograd, jun 2021, str. 20, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/491866>

nisu deo bogate industrije, niti je novinarstvo bilo privlačno zanimanje, zbog cenzure i političkih pritisaka.¹¹⁵ Uprkos velikom broju novinarki, samo jedna petina žena obavlja funkcije glavnih urednica, što pokazuje veliki rodni jaz u poređenju da drugim državama.¹¹⁶ To ukazuje na postojeće strukturalne segregacije, imajući u vidu da su glavna urednička mesta ključna za kontrolu medijskog sadržaja, a veliki broj žena na mestima zamenica i urednica rubrika/emisija, naspram malog broja žena uredničkim kolegijumima i među glavnim urednicama, ukazuje na postojanje „staklenog plafona“.¹¹⁷

Javni medijski servisi – RTS i RTV

U redakcijama oba javna servisa više je žena, 70% u televizijama, preko 60% u radiju i više od 50% u internet izdanjima. Odnos u uredničkim i direktorskim pozicijama je obrnut, na glavnim uredničkim i direktorskim mestima su muškarci. Sve ključne uredničke i direktorske funkcije informativnog programa na RTS obavljaju muškarci, a RTV ima generalnog direktora, dok je žena na mestu direktorke programa za sve medije. Ni jedan od dva javna servisa nikada nije imao generalnu direktorku. Od devet članova Upravnog odbora RTS-a samo su dve žene, a na RTV su svih osam članova muškarci.¹¹⁸

Situacija u javnim servisima se najviše razlikuje u odnosu na evropsku praksu gde je manji udeo zaposlenih žena ali bitno veći broj žena na najvišim pozicijama. Dodatno, treba imati u vidu da javni servisi u Srbiji nemaju razvijene planove za postizanje rodne ravnopravnosti,¹¹⁹ niti je rodna ravnopravnost tema od interesa.

Novinarke su češće izložene napadima od novinara, a pored toga one su izložene seksističkim, mizoginim i rodno stereotipnim napadima.¹²⁰ Prema podacima Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) broj napada je nešto manji u odnosu na prethodnu godinu. Prema podacima iz baze napada na novinarku i novinare,¹²¹ broj napada u 2021. godini bio je 151, a u 2022. godini 134, a najviše od toga su bili pritisci i verbalne pretnje. Ova baza ne sadrži podatke razvrstane po polu, ali se ove informacije delimično mogu saznati detaljnom pretragom po godinama. Na primer, za 2021. godinu, baza sadrži podatke o napadu na 24 novinarku (imenom i prezimenom), kao i brojne napade na redakcije u kojima, kao što nam podaci pokazuju ima više novinarki. Tokom marta 2021. godine otvoren je SOS telefon za prijavu napada na novinare, ali se situacija nije bitno promenila. I dalje je prisutno da predstavnici vlasti vređaju novinare i novinarku, stigmatizuju ih i obeležavaju kao „izdajnike i strane plaćenike“, a učestala je pojava tzv. SLAPP tužbi, sinhronizovanih tužbi interesnih grupa i javnih ličnosti protiv određene redakcije.¹²² Iako baza napada na novinare i novinarku ne sadrži podatke razvrstane po polu, međunarodna istraživanja pokazuju da se tokom prethodne dve godine drastično povećao

¹¹⁹ Ibid, str. 22-23

¹²⁰ Marijana Pajvančić i dr, *Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji*, Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014-2020, str. 37, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/9/459391.pdf>

¹²¹ Baza napada na novinare, NUNS, dostupno na: <https://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare/pretraga>

¹²² Mreža za istraživanje kriminala i korupcije – KRIK u jednom trenutku je dobijala i po tužbu nedeljno. Ukupna vrednost 10 postupaka koji se vode protiv redakcije, urednika i novinara je 90 miliona dinara, što je tri puta više od godišnjeg budžeta KRIK-a. Žarka Radoja i dr, *Nasilje nad novinarima u Srbiji, Crnoj Gori i S. Makedoniji: Sami i nezaštićeni*, Institut za medije Crne Gore, 24.12.2021, dostupno na: <https://www.mminstitute.org/nasilje-nad-novinarima-u-srbiji-crnoj-gori-i-s-makedoniji-sami-i-nezasticeni/>

¹¹⁵ U Skandinavskim zemljama je novinarstvo visoko feminizirana profesija, ali u pitanju su države koje imaju dugu istoriju pravnih i političkih instrumenata kojima se obezbeđuje i podržava ravnopravnost. Ibid, str. 20-21

¹¹⁶ U istraživanju koje je sprovedeno u 12 država u kojima žene čine oko 40% zaposlenih u proseku ima 22% glavnih urednica. Ibid.

¹¹⁷ Dnevne novine Politika samo su jednom u skoro 120 godina imale glavnu urednicu ženu, nedeljnik NIN nikada za 85 godina, a RTS je u proteklih 30 godina imao samo dva puta glavne urednice, obe posle 2000. godine. Ibid, str. 21

¹¹⁸ Ibid, str. 22

broj napada na novinarkе.¹²³ Sredinom januara 2021. godine organizacija *Local Press* objavila je istraživanje o seksizmima lokalnih funkcionera upućenim novinarkama na lokalnu, koje je obuhvatio i iskustva vranjskih novinarki: *Ti li si novinarka? Idi našminkaj se!; Lepa ti ta suknja...; Hej, mala, ja sam mislio da si ti sa nama!; Mačko, za tebe sam uvek tu!; Neka dođe da porazgovaramo, da vidi koliko sam poseban...; Ko je poslao ovu ćurku?*, samo su neki od slučajeva.¹²⁴

Početakom 2023. godine, Cenzolovka je izvestila o položaju novinarki u svetu, uključujući i Srbiju.¹²⁵ Navedeni su primeri novinarki koje su bile izložene pritiscima, uvredama, targetiranju i pretnjama. Takođe, ukazano je da na činjenicu da su novinarkе, pored seksizma i mizoginije kojoj su izložene u javnoj sferi, takođe izložene i seksualnom uznemiravanju na radnom mestu – od neumesnih komentara i šala, do zadiranja u privatnost i proganjanja.¹²⁶

Istraživanja sprovedena prethodnih godina pokazuju da su žene podzastupljene u informativnim emisijama komercijalnih televizija sa nacionalnom frekvencijom, pojavljuju se tri puta manje od muškaraca,¹²⁷ a slične rezultate pokazuju i istraživanja štampanih medija – muškarci su više zastupljeni, naročito u sferi politike, a žene se manje spominju i često su sporedne akterke

¹²³ Sanja Petrov, „*Ti li si novinarka? Idi našminkaj se!*“ *Seksizam, pretnje smrću, uvrede, policija u stanu i ostale muke vranjskih novinara*, Slobodna reč, 26.01.2022, dostupno na: <https://slobodnarec.eu/ti-li-si-novinarka-idi-nasminkaj-se-seksizam-pretnje-smrcu-uvrede-policija-u-stanu-i-ostale-muke-vranjskih-novinar/>

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Danica Đokić, 2022. *je bila još jedna teška godina za novinarkе u svetu*, Cenzolovka, 17. januar 2023, dostupno na: https://www.cenzolovka.rs/svet/2022-je-bila-jos-jedna-teska-godina-za-novinarke-u-svetu/?fbclid=IwAR0GfsL9aSJG_v4JUBDunM7PNU35Wx9FJZBj4CrWJhuBtbT9qq9J2Hpbbxc

¹²⁶ Danica Đokić, *Novinarkе ustaju protiv nasilja prema drugim ženama, ali o seksualnom uznemiravanju u redakcijama i dalje ćute*, Cenzolovka, 7. jun 2022, dostupno na: <https://www.cenzolovka.rs/pritisici-i-napadi/novinarke-ustaju-protiv-nasilja-prema-drugim-zenama-ali-o-seksualnom-uznemiravanju-u-redakcijama-i-dalje-cute/>

¹²⁷ Dubravka Valić Nedeljković i Siniša Isakov, *Monitoring informativnih emisija komercijalnih televizija sa nacionalnom frekvencijom*, Misija OEBS-a u Srbiji i Novosadska novinarska škola, 2020, str. 104, dostupno na: <https://www.novinarska-skola.org.rs/sr/publication/monitoring-informativnih-emisija-komercijalnih-televizija-sa-nacionalnom-frekvencijom/>

događaja.¹²⁸ Takođe, u Srbiji je i dalje prisutan seksizam i mizoginija u javnom diskursu, česti su neprimereni i omalovažavajući medijski sadržaji o ženama, posebno u odnosu na političarke i žene koje su profesionalno uspešne u svom poslu.¹²⁹

Istraživanje o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji pokazalo je da uprkos solidnom pravnom okviru, mnogi raspoloživi mehanizmi nisu delotvorni, srazmerni i odvrćujući.¹³⁰ Između ostalog, navedeno je da postoji mnogo tekstova koji žene predstavljaju u vrlo negativnom svetlu, kao prostitutke, starlete, ponižena bića, te da uprkos povremenog objavljivanja pozitivnih vesti ili zalaganja za zaustavljanje nasilja u porodici, predstavljanje žena u negativnom svetlu mnogo je izraženije.¹³¹ Rezultati ovog istraživanja potvrđuju navode iz naših prethodnih izveštaja, a i dalje se nastavlja sa diskriminatornim medijskim objavama, kao i seksističkim i mizoginim izjavama.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti dala je više upozorenja tokom prethodnih godina zbog diskriminatornih izjava na račun žena i seksističkih stavova izraženih u medijima. To je bio slučaj i sa karikaturom u nedeljniku NIN, u vezi sa dugogodišnjim seksualnim nasiljem u školi glume, o čemu će kasnije biti više reči u okviru teme u fokusu ovog izveštaja. Tim povodom je istaknuto da su krivična dela protiv polne slobode ozbiljan društveni problem i nikako ne treba da budu predmet humora niti stavljanja u bilo kakav satiričan ili sarkastičan kontekst.¹³² U vezi sa ovim događajem, koji je bio izuzetno zastupljen u medijima početkom 2021. godine, dato je upozorenje Happy televiziji zbog emisije u kojoj

¹²⁸ Kosana Beker, Biljana Janjić i Monika Husar Tokin, *Medijska i informaciona pismenost i rodna ravnopravnost*, FemPlatz, Pančevo, 2020, str. 9, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/MIP_i_RR_e-Bilten.pdf

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ivana Krstić, *Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i Savet Evrope, Beograd, 2020, str. 60, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2022/01/HF25-hate-speech-Serbian-media-SRP.pdf>

¹³¹ Ibid, str. 62

¹³² Upozorenje, Reakcija poverenice na karikaturu u NIN-u, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 21.1.2021, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/reakcija-poverenice-na-karikaturu-u-nin-u/>

su astrolozi i numerolozi tumačili natalne karte aktera ovog slučaja. Upozorenjem je ukazano na nedopustivost ponižavanja i ismevanja žena koje su prijavile nasilje, te da se ovaj događaj tako banalizuje da se struktura ličnosti analizira putem horoskopa, pa čak i istinitost same prijave preispituje, što je nedopustivo u javnom prostoru, posebno ako se ima u vidu da je u pitanju televizija sa nacionalnom frekvencijom.¹³³

I političarke su ponovo bile na meti seksističkih i mizoginih napada. Miši Vaciću, predsedniku Srpske desnice dato je upozorenje nakon uvreda koje je izneo na račun ministarki Darije Kisić Tepavčević i Gordane Čomić, prilikom obilaska poljoprivrednih gazdinstava u pirotskim selima. U upozorenju je najoštrije osuđena retorika i ponašanje Miše Vacića, kao i njegovo javno promovisanje takvog ponašanja putem društvenih mreža.¹³⁴

Poverenica je takođe upozorila javnost na neprimerenu, uvredljivu i seksističku kampanju Privredne komore Srbije kojom se promovišu domaći proizvodi, te ukazala da kampanje i reklame koje svode žene na objekat i vređaju dostojanstvo svih žena, predstavljaju raširen problem koji se uvek iznova i iznova javlja u Srbiji.¹³⁵ Treba ukazati da je jedna preporuka mera data NIN-u, da prilikom narednog izbora žirija za dodelu NIN-ove nagrade, preduzmu odgovarajuće mere u cilju ostvarenja načela rodne ravnopravnosti, s obzirom da je u sastavu žirija bila samo jedna žena od ukupno pet članova žirija. Pored toga, tokom procesa žiriranja i izbora za NIN-ovu nagradu, više puta je ukazano na posrednu marginalizaciju ženskog književnog stvaralaštva time što nije postojala nikakva mogućnost da bilo koja spisateljica dobije ovo

priznanje, jer među finalistima prestižne nagrade za najbolji roman godine nije bilo žena.¹³⁶

Analiza o mladima u medijima pokazala je da postoji određeno ublažavanje rodnog disbalansa, s obzirom da je ranijih godina mnogo više mladih muškaraca bilo zastupljeno u odnosu na mlade žene, ali ni u jednom ciklusu istraživanja nisu bili ravnomerno zastupljeni.¹³⁷ O devojkama i mladim ženama se u novinama izveštavalo u okviru sledećih tema: promiskuitetno ponašanje, crna hronika (ubijene i napastvovane mlade žene), status mladih majki i zdravstveni problemi devojaka (npr. pubertetske bubuljice).¹³⁸ Čak i kada se izveštava o ženama, one su retko u fokusu, odnosno, u takvim tekstovima se uz mlade žene pojavljuju i mladi muškarci, a skoro da uopšte nema teksto-va koji se bave problemom rodni pitanja kod mladih osoba.¹³⁹ Mladi se u pozitivnom kontekstu prikazuju u svakom šestom tekstu ili prilogu, dok je negativan kontekst tri puta češći. Muški akteri dvostruko su zastupljeniji od ženskih. Kada su mladi prikazani u negativnoj konotaciji, to najčešće podrazumeva nasilnog, pijanog mladića pod uticajem narkotika, kao i promiskuitetnu devojku.¹⁴⁰

Na kraju, treba ukazati i da su zbog sveprisutnog seksizma i mizoginije u javnom prostoru, Akademija ženskog liderstva, Novinarke protiv nasilja i inicijativa Otvoreni parlament organizovali izbor za najmizoginiju izjavu u 2022. godini.¹⁴¹

¹³³ Upozorenje za javnost povodom nedopustivog sadržaja na TV Hepi, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2.2.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/uzopozorenje-za-javnost/>

¹³⁴ Upozorenje zbog uvreda Miše Vacića ministarkama, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 1.3.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/uzopozorenje-zbog-uvreda-mise-vacica-ministarkama/>

¹³⁵ Upozorenje za javnost zbog neprimerene reklame za domaće proizvode, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 22.4.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/uzopozorenja/page/2/>

¹³⁶ Preporuka mera NIN-u, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/preporuka-mera-nin-u/>

¹³⁷ Katarina Bojanić, Anđela Dragović i Ivan Subotić, *Mladi u medijskom ogledalu 2021*, Krovna organizacija mladih Srbije, Beograd, 2022, str. 32

¹³⁸ Ibid, str. 33

¹³⁹ Ibid, str. 34

¹⁴⁰ Ibid, str. 74

¹⁴¹ Marija Mutić, *Izabrana najmizoginija izjava 2022. godine*, Akademija ženskog liderstva, decembar 2022, dostupno na: <https://liderke.org/izabrana-najmizoginija-izjava-2022-godine/>

Najmizoginija izjava u 2022. godini

I mesto: izjava Bogdana Obradovića, teniskog trenera, data na RTV Pink

Ne može da vlada državom neko ko je žena. To mora da bude muškarac.

II mesto: izjava Miloša Jovanovića, narodnog poslanika, data u Narodnoj skupštini

Niko vas ne pita za koliko novca biste vi spavali sa svima nama, jer bi to bilo krajnje uvredljivo pitanje

III mesto: izjava Vladimira Đukanovića, narodnog poslanika, data na Twiteru

Sada će pripadnice raznih idiotskih feminističkih udruženja morati na aparate. NVO sektor u haosu i očaju. Bravo za Vrhovni sud SAD.

Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti

Tokom 2021. godine Poverenik za zaštitu ravnopravnosti postupao je u 686 pritužbi, od čega su 595 pritužbi podnela fizička lica dok su 61 pritužbu podnele organizacije civilnog društva. Kako je 2020. godine broj pritužbi koje su podnele organizacije civilnog društva bio upola manji nego 2019. godine, pretpostavka je bila da je razlog smanjenja pritužbi organizacija civilnog društva bila blokada rada institucije Poverenika za zaštitu ravnopravnosti koja je trajala punih šest meseci u 2020. godini, o čemu smo opširnije pisale u prethodnom izveštaju. Međutim, ovaj trend se nastavio i tokom 2021. godine, zbog čega se opravdano može postaviti pitanje razloga zbog kojih su organizacije civilnog društva prestale da se obraćaju ovom nezavisnom organu u meri u kojoj su to ranije činile.

Kao i prethodnih godina, veći broj pritužbi su podneli muškarci u odnosu na žene.¹⁴² Najviše pritužbi je podneto zbog diskriminacije na osnovu zdravstvenog stanja, a slede pritužbe na osnovu pola. S druge strane, broj podnetih pritužbi na osnovu starosnog doba, nacionalne pripadnosti ili etničkog porekla i invaliditeta je smanjen. Od ukupnog broja pritužbi, 140 se odnosilo na višestruku diskriminaciju, a pol i bračni i porodični status kao osnovi diskriminacije često se pojavljuju zajedno.¹⁴³

Iako Poverenik za zaštitu ravnopravnosti navodi da je u 89% slučajeva postupljeno po datim preporukama, treba ukazati da su se predmeti u kojima nije postupljeno po preporukama odnosili na diskriminativni govor na osnovu pola, rodno identiteta, seksualne orijentacije,¹⁴⁴ što je posebno zabrinjavajuće ako se uzme u obzir činjenica da je tokom 2021. godine povećan broj pritužbi

zbog diskriminatornog govora u javnom prostoru, medijima, društvenim mrežama i dr.¹⁴⁵

Povereniku je podneto ukupno 99 pritužbi zbog diskriminacije na osnovu pola, od toga je najviše bilo pritužbi fizičkih lica i to 57 žena i 29 muškaraca, a podnete su i 53 pritužbe po osnovu bračnog i porodičnog statusa.¹⁴⁶ Najčešće oblasti u kojima su podnete pritužbe po osnovu pola i bračnog i porodičnog statusa jesu u oblasti rada i zapošljavanja i postupanje organa javne vlasti, dok se kod pritužbi zbog diskriminacije na osnovu pola, pored navedenih oblasti, prema broju pritužbi izdvaja javna sfera i informisanje zbog mizoginij, seksističkih izjava i komentara, pretežno na društvenim mrežama.¹⁴⁷

U toku 2021. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti podneo je dva posebna izveštaja i objavio dva istraživanja. U Posebnom izveštaju o diskriminaciji starijih građana¹⁴⁸ prikazani su rezultati istraživanja o položaju starijih u Srbiji. Međutim, nema posebnih zaključaka koji se odnose isključivo na starije žene, već se u okviru opštih zaključaka navodi da posebnu pažnju treba obrati na položaj i potrebe starijih žena, koje su u neravnomernom položaju u odnosu na muškarce, a kojih će u budućnosti, u skladu sa demografskim kretanjima, biti sve više jer imaju duži životni vek.¹⁴⁹ Takođe, preporuke proizašle iz ovog istraživanja, kako opšte, tako i za pojedine oblasti, ne odražavaju rodnu dimenziju, odnosno, rodne specifičnosti, te izostaju preporuke koje se odnosi isključivo na starije žene, iako se u okviru nekih preporuka, kao što je na primer preporuka o nastavku rada na Zakonu o rodnoj ravnopravnosti koji tada još uvek nije bio usvojen, spominje potreba eliminisanja rodnih stereotipa, nije posebno naglašeno koliko je veći uticaj rodnih stereotipa i predrasuda na starije žene, kao ni u delu koji se

¹⁴⁵ Ibid, str. 32.

¹⁴⁶ Ibid, str. 158

¹⁴⁷ Ibid, str. 158

¹⁴⁸ Poseban izveštaj o diskriminaciji starijih građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/posebni-izveštaji/>

¹⁴⁹ Ibid, str. 204. i 208.

¹⁴² Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2021. godinu, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, mart 2022, str. 30-31.

¹⁴³ Ibid, str. 32.

¹⁴⁴ Ibid, str. 7.

odnosi na preporuke o unapređenju zaštite od nasilja.¹⁵⁰

Poseban izveštaj o diskriminaciji dece¹⁵¹ takođe obuhvata podatke iz različitih istraživanja, izveštaja i dokumenata drugih organa i organizacija. iz ranijih godina. Pitanje diskriminacije devojčica nije posebno obrađeno, tako da se sporadični podaci koji se na njih odnose moraju izvući iz teksta istraživanja. Pored toga, nema ni jedne preporuke koja se isključivo odnosi na rešavanje problema diskriminacije devojčica, a opšte preporuke date u delovima koji se odnose na zaštitu od nasilja i zaštitu od diskriminacije¹⁵² svakako imaju uticaja i na devojčice, ali ovaj problem zahteva poseban pristup i rešenje.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti sproveo je istraživanje o rodnoj ravnopravnosti i ravnoteži između poslovnog i privatnog života,¹⁵³ kao i istraživanje o percepciji romske zajednice o diskriminaciji,¹⁵⁴ čiji ćemo rezultate predstaviti u odgovarajućim delovima ovog izveštaja.

Ishodi postupaka po pritužbama koje je FemPlatz podneo Povereniku za zaštitu ravnopravnosti

Tokom 2020. godine, podnele smo četiri pritužbe Povereniku za zaštitu ravnopravnosti.

Ukratko su predstavljene pritužbe i ishodi postupaka pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti, s obzirom da tri pritužbe nisu bile rešene do kraja 2020. godine.

¹⁵⁰ Ibid, str. 360.

¹⁵¹ Poseban izveštaj o diskriminaciji dece, Beograd, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/posebni-izvestaji/>

¹⁵² Ibid, str. 350

¹⁵³ Rodna ravnopravnost i ravnoteža između poslovnog i privatnog života, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/10/Istrazivanje-Wobaca-FINAL-Srb.pdf>

¹⁵⁴ Percepcija romske zajednice o diskriminaciji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021. godina, dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/PERCEPCIJA-ROMSKE-ZAJEDNICE-O-DISKRIMINACIJI_final_compressed.pdf

Pritužba protiv Olivera Jakšića, voditelja emisije Fokus na televiziji B92, koji je tokom emisije pitao prof. dr Dariju Tepavčević Kisić, zamenicu direktorke Instituta za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“: „*Pre nego što počnemo razgovor na bilo koju... odnosno o bilo čemu drugom, hoću da vas pitam kako je pala odluka da jedna dama ode u Niš uz ministra Nedimovića kada je najteže? Dakle, mnogi se pitaju zar to nije mogao da bude neko iz struke, ali muškog pola. Naravno, uz svo poštovanje damama vezano za rodnu ravnopravnost i tako dalje, ali ovo je nešto najbliže ratnom stanju, pa vas pitam, na liniju fronta je otišla jedna žena.*“¹⁵⁵ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti doneo je mišljenje u kojem je utvrđeno je da je Oliver Jakšić diskriminatorno postupao, a preporuke su upućene njemu, televiziji B92 i glavnom i odgovornom uredniku Draganu Karadžiću i to: da radio difuzno preduzeće B92 organizuje obuku zaposlenih na temu stereotipa i predrasuda o ulogama polova i ulozi medija u ostvarivanju ravnopravnosti polova, kao i da voditelj Oliver Jakšić i glavni i odgovorni urednik Dragan Karadžić vode računa da se sadržajem koji se emituje ne podstiču stereotipi i predrasude o društvenim ulogama polova.¹⁵⁶

Pritužba protiv Danila Lukića, advokata iz Plandišta koji je u izborni program *Grupe građana „Za bolju opštinu Plandište – advokat Lukić Danilo“* svrstao osnivanje posebnog opštinskog fonda za podsticanje nataliteta u opštini i organizovani dolazak devojaka iz Belorusije i Kazahstana za neženje.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Stevica Rajčetić, „Ne razumem pitanje“ dr Darije Kisić i dalje gori na mrežama, ali se sada pojavio jedan originalni odgovor, Blic, 21.04.2020, dostupno na: <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/ne-razumem-pitanje-dr-darije-kisic-i-dalje-gori-na-mrezama-ali-se-sada-pojavio-jedan/0g529sl>

¹⁵⁶ Ne razumem pitanje: Mišljenje i preporuke Poverenice za zaštitu ravnopravnosti po pritužbi protiv televizije B92, voditelja emisije „Fokus“ i ostalih odgovornih lica, FemPlatz, 06.01.2021, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n40>

¹⁵⁷ Ana Lalić, Hit kampanja: Političar obećava „uvoz“ žena iz Kazahstana, nova.rs, 16.06.2020, dostupno na: <https://nova.rs/politika/hit-kampanja-politicar-obecava-uvoz-zena-iz-kazahstana/>

Utvrđeno je da ova izjava Danila Lukića predstavlja ponižavanje i omalovažavanje žena i podržavanje rodni stereotipa. Preporučeno mu je da uputi javno izvinjenje svim ženama u elektronskom ili štampanom mediju sa lokalnom i/ili regionalnom pokrivenošću, kao i da ubuduće ne daje izjave kojima se vređa dostojanstvo žena i podržavaju rodni stereotipi.¹⁵⁸

Pritužba protiv Uroša Davidovića, voditelja emisije „Bolja zemlja” i Milomira Marića, glavnog i odgovornog urednika TV Happy, zbog izjave voditelja: „*Možda bi doktori humane medicine i ginekolozi mogli da odu na neki lep kurs na Veterinarski fakultet, to bi nam diglo natalitet, a i bilo bi jeftinije. Cela procedura lečenja steriliteta uz pomoć prida košta ispod 100 evra, spirala za krave košta 1.800 dinara. Ali koštaju i hormoni itd. S obzirom na to da se kravi daju doze za goveda, za žene bi sigurno moglo da bude jeftinije od toga. Sigurno manje od hiljade i hiljade evra koliko daju naše žene, pa i naša država na stranim klinikama*”.¹⁵⁹ Utvrđeno je da je Uroš Davidović izneo stavove koji su uznemiravajući i ponižavajući za sve žene, a posebno one koje se nalaze ili se pripremaju za proces vantelesne oplodnje. Happy televiziji, Milomiru Mariću i Urošu Davidoviću preporučeno je da sa You tube kanala ukloni deo emisije u kome je voditelj na uvredljiv način poredio metod oplodnje krava sa metodama lečenja steriliteta kod žena ili da na You tube kanalu, ispod navedene emisije, objave izvinjenje zbog iznetih diskriminatorskih stavova, koji su bili uznemiravajući i ponižavajući za sve žene, kao i da ubuduće ne krše odredbe Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁶⁰

Pritužba protiv Zorana Gojkovića, pokrajinskog sekretara za zdravstvo AP Vojvodine, koji je gostujući na Prvoj Srpskoj televiziji, u jutarnjem programu, izjavio da „*u proteklih pet do sedam dana lekari vide posledice kupovine za „Crni petak” jer 60% novoobolelih je u ženskoj populaciji, prvi put od početka epidemije*”.¹⁶¹ U svom mišljenju,¹⁶² Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ukazuje da je u pitanju iznošenje statističkih podataka o broju novozaraženih, od kojih je bilo 60% žena, te član kriznog štaba izvodi zaključak da je u pitanju „kupoholičarski mentalitet”, što se prema mišljenju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti ne odnosi isključivo na žene, već na sve koji su tog dana krenuli u kupovinu. Zbog toga je utvrđeno da Zoran Gojković nije prekršio odredbe Zakona o zabrani diskriminacije. Međutim, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti dao je Zoranu Gojkoviću preporuku mera da ubuduće u svojim izjavama vodi računa na koji način prezentuje podatke o aktuelnoj epidemiološkoj situaciji.

¹⁵⁸ Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-360/2020-02 od 8.3.2021. godine

¹⁵⁹ Pero Jovović, *Skandalozan prilog Hepija: Žene da se osemenjuju kao krave*, nova.rs, 09.08.2020, dostupno na: <https://nova.rs/drustvo/skandalozan-prilog-hepija-zene-da-se-osemenjuju-kaokrave/?fbclid=IwAR1WZAcinKBqIL3YUWH88NOTwpcHodp8Xp qwJYld6hybNsduPB-C7YEnJd8>

¹⁶⁰ Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-427/2020-02 od 8.3.2021. godine

¹⁶¹ 021.rs, „*Licemerno je optužiti ljude za porast broja zaraženih*”, direktno.rs, 04.12.2020, dostupno na: <https://direktno.rs/korona/318650/zoran-gojkovic-crni-petak-kupoholicarke.html>

¹⁶² Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-577/2020-02 od 8.3.2021. godine

Tokom 2021. godine, podnele smo tri pritužbe Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Ukratko su predstavljene pritužbe i ishodi postupaka pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti.

Pritužba protiv Dragoljuba Petrovića, profesora i lingviste zbog teksta pod nazivom *Molba da opozovete zakon: Pismo čuvenog srpskog lingviste profesora Dragoljuba Petrovića predsedniku Srbije*, koji je objavljen 2. juna 2021. godine na sajtu iskra.co. Nakon uvodnog obraćanja predsedniku Srbije i potpisa Dragoljuba Petrovića nalazi se podnaslov Zakon za zaštitu nedovršenih žena u kom je naveden niz diskriminatornih stavova usmeren prema ženama. Iako se eksplicitno ne navodi, iz samog teksta proizlazi da se obraćanje odnosi na novousvojeni Zakon o rodnoj ravnopravnosti i to u delu koji se odnosi na upotrebu rodno senzitivnog jezika. Iako priznaje da ne zna šta je rodna ravnopravnost, u tekstu, kao relevantne činjenice, navodi niz diskriminatornih seksističkih stereotipa prema ženama i njihovom položaju u društvu: *I to se uvek znalo i to nikad nikome nije trebalo objašnjavati: žena je držala tri stuba kuće (rađala, odgajala decu i „[o]drža[va]la kuću“ i otud narodna izreka da „kuća ne stoji na zemlji nego na ženi“), a muškarcu je „bilo dato da kuću hrani i brani“... samo zdrava, normalna žena može „roditi šesnes komada“, a samo nesrećna i nedovršena – izvršiti šesnaest abortusa; Tokom mnogo decenija svoga dugog života nikad nisam sreo ženu koja bi se osećala „ugroženom“ zbog toga što se uz njeno ime nije našao „ženski identifikator“ zanimanja ili profesionalne pozicije, sretao sam mnoge koje su takve „identifikatore“ energično odbijale, a sasvim su retke bile one za koje sam naknadno saznavao da bez takve oznake nisu mogle ni spavati. Ta me pojednostavnost navodi na zaključak da su se i pomenute*

ministerke i Skupština narugale i normalnim Srkinjama i srpskom jeziku, i elementarnoj pameti, a to potvrdila i jedna ozbiljna advokatska kancelarija zahtevom da najviša sudska instanca potvrdi da je zakon „neprimenljiv i neustavan“ i da se obustavi njegova primena ili u celini ili makar u nekim delovima. Navodi i da su zakon koji sve to propisuje pripremile su neke nedovršene žene. ...kao i ... onaj naš ženski soj (da se dalje samo na njemu zadržimo) koji je shvatio da mu je mnogo isplativije da se nađe među feministkinjama, trilateralkama, bilderbergušama i sličnim trofrtaljkama nego među ženama i da, sa tih novih pozicija, podupiru razaranje svih onih vrednosti na kojima su zasnovani srpska istorija, tradicija, kultura, etos. Takođe, za Hrvate navodi da su bivši frustrirani Srbi i bivše frustrirane Srkinje, za koje ujedno navodi da su se dosetili upotrebe rodno osetljivog jezika. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je u mišljenju¹⁶³ konstatovao da svako ima pravo da iznosi stavove i mišljenje, kao i da kritikuje zakone, ali da to ne može da čini na način kojim se podstiče diskriminacija prema ženama ili javno zagovaraju stereotipne uloge polova. Ukazano je da Dragoljub Petrović, kao profesor, ima dodatnu odgovornost da svojim izjavama i stavovima ne podstiče diskriminaciju i ne vređa dostojanstvo. Preporučeno mu je da objavi javno izvinjenje svim ženama, u elektronskom ili štampanom mediju, kao i da ubuduće vodi računa svojim izjavama i stavovima ne podstiče diskriminaciju prema ženama, kao i da ne izražava stereotipe i predrasude o društvenim ulogama žena i muškaraca.

¹⁶³ Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-329/2021-02 od 27.9.2021. godine

Pritužba protiv Šahovskog saveza Srbije povodom međunarodnog otvorenog prvenstva Srbije u šahu „Srbija open 2021“, održanog u Beogradu, u periodu od 2. do 8. jula 2021. godine. Šahovski saziv Srbije objavio je raspis za učesnike sa rejting liste Srbije, u skladu sa kojim pravo učešća na turniru imaju svi šahisti i šahistkinje, bez obzira na titulu i rejting. Navedeno je i da se turnir igra u dve grupe i to: „masters“ (grupa za igrače sa minimalnim standard rejtingom 2100) i „amaterska“ (grupa za igrače sa maksimalnim standard rejtingom 2200). U „masters“ grupi predviđeno je 15 redovnih nagrada u iznosu od 17.200€, pet ženskih nagrada u iznosu od 2.750€ i tri veteranske nagrade u ukupnom iznosu od 600€. Nije jasno precizirano da li je takmičenje podeljeno na mušku i žensku kategoriju, a nije naznačeno na koji način se žene nagrađuju, odnosno, da li mogu da dobiju redovnu nagradu ako je veća od 1.000€, a ako je plasirana niže od šestog mesta u redovnom takmičenju, onda da dobiju prvu nagradu za žene. U skladu sa datom formulacijom proističe da su nagrade za žene znatno manje nego nagrade za mesta u okviru redovne nagrade. Poređenja radi, za prvu nagradu za žene predviđeno je 1.000€, isto kao i za šesto mesto u okviru redovne nagrade. Takođe, u „amaterskoj“ grupi je upisnina niža za žene, dok za „masters“ upisninu ovo nije predviđeno. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je u mišljenju¹⁶⁴ utvrdio da razlikovanje koje je napravljeno propisivanjem posebnih nagrada za žene u okviru „masters“ grupe predstavlja posebnu meru za žene na ovom turniru, iako to ne proizlazi iz izjašnjenja na pritužbu. Takođe, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti zaključuje da je Šahovski savez Srbije želeo da stimuliše žene za bavljenje šahom, propisivanjem posebnih nagrada za žene u okviru „masters“ grupe. Na kraju, utvrđeno je da Šahovski savez Srbije nije prekršio odredbe Zakona o zabrani diskriminacije.

Pritužba protiv Gradskog bazena u Novom Pazaru, povodom teksta koji je 14.07.2021. godine objavljen na sajtu nova.rs, pod nazivom *U Srbiji postoji bazen koji „razdvaja“ muškarce i žene.* U tekstu je navedeno da je Novi Pazar jedini grad u Srbiji u kome postoje odvojeni termini na bazenima za muškarce i za žene, te da muškarci mogu da se kupaju svakog dana od 11 do 15 i od 17 do 19 sati, a ženski termin je od 15 do 17 časova i muškarcima je tada strogo zabranjen ulazak. U tekstu je istaknuto da je ovakav raspored termina i odvajanje muškaraca i žena uveden u poslednjih 15 godina, od kada, kako kažu sagovornici, posebno raste interesovanje za verske obaveze koje nalaže Islam, čijih je sledbenika u ovom gradu većina. Napomenuto je i da oni građani i građanke Novog Pazara koji žele da provode vreme sa svojim devojkaama, suprugama ili drugaricama obično moraju da takvu vrstu zabave potraže u drugim mestima. Takođe, nadležne institucije u ovom gradu kažu da nisu oni ti koji treba da odlučuju kako će bazeni raditi i raspoređivati termine, jer u gradu postoji samo jedan olimpijski bazen, koji se poslednjih godina uglavnom daje u zakup privatnim licima koji se iz sezone u sezonu menjaju. Poverenik je u mišljenju¹⁶⁵ utvrdio da izdvajanje ženskog termina u rasporedu korišćenja bazena ne znači da žene ne mogu da koriste bazen u ostalim terminima, već da imaju i dodatni termin, namenjen samo ženama. U mišljenju se navode iskustva drugih država Evrope, u kojima „nije retkost“ da postoje odvojeni termini za žene, iz verskih razloga, za žene žrtve nasilja i za žene koje su pretrpele određene operativne zahvate, zbog čega je utvrđeno da Gradski bazen u Novom Pazaru nije prekršio odredbe Zakona o zabrani diskriminacije.

¹⁶⁴ Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-/2021-02 od 27.9.2021. godine

¹⁶⁵ Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-417/2021-02 od 16.11.2021. godine

Višestruka diskriminacija žena

CEDAW komitet je pozvao Srbiju da:

- energično nastavi sa naporima da eliminiše višestruke i međusobno povezane oblike diskriminacije koje doživljavaju grupe žena u nepovoljnom položaju, istovremeno osiguravajući njihovo ekonomsko osnaživanje;
- sprovede sveobuhvatnu analizu za procenu situacije, posebnih potreba i aspiracija ugroženih grupa žena, kao što su Romkinje, starije žene, siromašne žene, žene sa invaliditetom, izbeglice i interno raseljene žene, žene koje same vode domaćinstva, kako bi prikupila podatke za unapređenje zakonodavnog okvira i razvoj politika.¹⁶⁶

Kao što pokazuju brojni izveštaji i istraživanja koje smo predstavljale u našim prethodnim izveštajima, pojedine grupe žena u Srbiji izložene su višestrukoj diskriminaciji – žene sa invaliditetom, Romkinje, starije žene, žene sa sela, beskućnice, braniteljke ljudskih prava, novinarka, migrantkinje, mlade žene, žene koje žive sa HIV/AIDS, LBT žene i druge.¹⁶⁷ Njihov položaj se pogoršao tokom 2020. godine, posebno tokom vanrednog stanja kada je bila ograničena sloboda kretanja, a nakon popuštanja mera u 2021. godini, njihov položaj nije se bitno poboljšao.

¹⁶⁶ CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 44

¹⁶⁷ *Posledice Covid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku - uzroci, ishodi i preporuke*, Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji (uz podršku OHCHR) i Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), Beograd, 2020, str. 3, dostupno na: https://serbia.un.org/sites/default/files/2021-02/LNOB%20analiza_SRB_web.pdf

Početkom 2021. godine, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja objavilo je da nastavlja rad na sprovođenju ciljeva održivog razvoja i smanjenju siromaštva i to pre svega kroz zapošljavanje i mere socijalne zaštite, odnosno, prava za socijalno ugrožene građane. Naglašeno je da bez obzira na epidemiju kovida-19, ta prava u 2021. godini nisu umanjena, već su povećana, te da iznose preko 100 milijardi dinara.¹⁶⁸ Kako je navedeno, mere socijalne pomoći namenjene su najsiromašnijim delovima stanovništva, a romske porodice su najbrojniji korisnici ovog vida podrške. Pored toga, izdvojene mere su uvećanje roditeljskog dodatka za rođenje prvog i svakog narednog deteta, uvećan pristup dečijem dodatku, usluga porodičnog savetnika, formiranje timova za podršku deci u uličnoj situaciji, kreiranje programa zapošljavanja u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, kao i mere namenjene kategorijama teže zapošljivih građana (osobe sa invaliditetom, Romi i Romkinje i dr).¹⁶⁹

Iako je pozitivno to što nadležni državni organi, u konkretnom slučaju Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, preduzimaju određene mere iz svoje nadležnosti koje se odnose na građane u riziku od višestruke diskriminacije, u ovim merama izostaje rodna perspektiva zasnovana na stvarnim potrebama žena iz višestruko diskriminiranih grupa. Takođe, veoma je važno ukazati da proces kreiranja i uvođenja ovih mera nije transparentan, te da nije moguće saznati zašto su neke mere kreirane i kome su specifično namenjene, kao ni da li je bio obezbeđen participativan proces u kome bi osobe kojima su mere namenjene imale prilike da kažu kakve su im mere potrebne. Pored toga, nedostaju i evaluacije primene ovih programa, posebno sa određene vremenske distance, zbog čega se ne može analizirati njihova uspešnost ni dugoročna održivost.

¹⁶⁸ Božović: *Sprovođenje ciljeva održivog razvoja i smanjenje siromaštva*, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 10.3.2021, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/bozovic-sprovodjenje-ciljeva-odrzavog-razvoja-i-smanjenja-siromaštva>

¹⁶⁹ Ibid.

Rezultati istraživanja sprovedenog na temu rodne ravnopravnosti i ravnoteže između poslovnog i privatnog života¹⁷⁰ pokazuju očigledan disbalans u ulogama muškaraca i žena u odnosu na privatni i profesionalni život, što dodatno stvara rizik od višestruke diskriminacije za žene. Odsustvo sa rada radi nege deteta dominantno koriste žene, odnosno, ovo pravo ostvarilo je 82% žena, naspram 14% muškaraca. Takođe, postoji nesrazmerna razlika u vremenu koje roditelji na nedeljnom nivou provode u staranju o deci – 33% žena provede između 10 i 30 sati u staranju o deci, dok 47% muškaraca to čini samo do 10 sati.¹⁷¹ Kada je u pitanju neplaćeni rad u obavljanju rutinskih kućnih poslova, razlika je velika, pa tako 64% žena u ovim poslovima provede između 2-6 sati na dnevnom nivou dok 76% muškaraca provede do sat vremena.¹⁷²

Tokom epidemije kovida-19, u Srbiji su u posebno teškoj situaciji bile starije osobe koje žive same, naročito one koje imaju potrebu za tuđom negom i pomoći, među kojima je najviše žena.¹⁷³ Usluge socijalne zaštite su bile većinom obustavljene ili znatno ograničene, zdravstvene usluge bile su ograničene na urgentne situacije, a zbog zabrane kretanja, obavljanje svakodnevnih aktivnosti bilo je onemogućeno starijima, dok je ujedno bilo otežano pružanje pomoći i podrške od članova porodice i/ili neformalnih negovatelja.¹⁷⁴ Ovaj trend se nastavio i u 2021. godini, osim u delu koji se odnosi na zabrane kretanja. Usluge socijalne zaštite ponovo su dostupne, ali je zdravstveni sistem i dalje bio preopterećen i uglavnom fokusiran na sprečavanje epidemije i lečenje obolelih od kovida-19. Tokom 2022. godine, situacija sa epidemijom kovida-19 se poboljšala, ali se to nije u značajnoj meri odrazilo na poboljšanje položaja starijih u Srbiji.

U Posebnom izveštaju o diskriminaciji starijih građana Poverenika za zaštitu ravnopravnosti,¹⁷⁵ između ostalog, prikupljeni su i prikazani rezultati različitih istraživanja i izveštaja o položaju starijih u Srbiji. Već smo navele da nema zaključaka koji se u celosti i isključivo odnose na starije žene, iako istraživanja pokazuju da su starije žene u povećanom riziku od višestruke diskriminacije. Rodna perspektiva je delimično uključena u opšte zaključke istraživanja, na način da se ukazalo da je neophodno posvetiti posebnu pažnju starijim ženama kojih je više u odnosu na muškarce, a položaj im je lošiji.¹⁷⁶ U delu koji se odnosi na stavove u vezi sa diskriminacijom, odnosno ravnopravnošću žena i muškaraca, rezultati istraživanja sa građanima i građankama 65+ pokazuju da 36% ispitanika smatra da su žene i muškarci potpuno ravnopravni, 23% smatra da uopšte nisu ravnopravni, dok je dve petine ispitanika bilo neodlučno. Treba imati u vidu da muškarci (41%) u većoj meri smatraju da su žene i muškarci ravnopravni, u odnosu na žene (33%).¹⁷⁷ Slično kao i zaključci, ni preporuke proizašle iz ovog istraživanja ne uključuju adekvatno rodne specifičnosti, odnosno, iako se u izveštaju predstavljaju određeni podaci razvrstani po polu i konstatuje neravnopravnost između starijih žena i muškaraca, izostaju preporuke specifično namenjene poboljšanju položaja starijih žena.¹⁷⁸

U izveštaju je ukazano na feminizaciju procesa demografskog starenja, odnosno, na činjenicu da je starijih žena bitno više globalno (na primer, na 100 starijih žena ima 84 muškarca, dok na 100 žena starijih od 80 godina ima 61 muškarac), ali da su one u lošijem ekonomskom položaju i u većoj meri izložene diskriminaciji i nasilju.¹⁷⁹ Pored toga, navedeno je i da praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuje da se starosno doba često javlja kao jedan od osnova diskriminacije u slučajevima višestruke diskriminacije,

¹⁷⁰ Rodna ravnopravnost i ravnoteža između poslovnog i privatnog života, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

¹⁷¹ Ibid, str. 8.

¹⁷² Ibid, str. 9

¹⁷³ Nevena Petrušić, Nadežda Satarić i Kosana Beker, *Položaj i učešće starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji*, Udruženje građana „Snaga prijateljstva“ – Amity i udruženje građanki FemPlatz, Beograd & Pančevo, oktobar 2020. godine, str. 86, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2020-12_Položaj_i_ucešće_starijih_zena.pdf

¹⁷⁴ Ibid, str. 86.

¹⁷⁵ Poseban izveštaj o diskriminaciji starijih građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

¹⁷⁶ Ibid, str. 208

¹⁷⁷ Ibid, str. 240

¹⁷⁸ Ibid, str. 360

¹⁷⁹ Ibid, str. 37

zajedno sa imovinskim stanjem, invaliditetom, polom, bračnim i porodičnim statusom, zdravstvenim stanjem i dr. Starije žene su često izložene diskriminaciji.¹⁸⁰ Međutim, same preporuke date u ovom izveštaju su rodno neutralne, odnose se na sve starije osobe, čak i kada su preporuke usmerene na poboljšanje sistema zaštite od nasilja i otklanjanje sveprisutnih rodni stereotipa i predrasuda.

U prethodnom izveštaju pisale smo u negativnom uticaju epidemije na najsiromašnije romske zajednice, koje nemaju održive prihode i pristup osnovnim životnim uslovima kao što su čista voda, struja, kanalizacija i drugo.¹⁸¹ Većina mera uvedenih kao odgovor na epidemiju kovida-19 nije bila posebno usmerena na pružanje podrške višestruko marginalizovanim grupama, uključujući i romsku populaciju, a rodna perspektiva nije bila sagledana prilikom uvođenja mera. Položaj Romkinja, koji je i prethodnih godina bio veoma loš, dodatno se pogoršao tokom epidemije. Rezultati MICS istraživanja pokazuju da se 13% žena starosti od 15 do 49 godina iz romskih naselja u većoj meri se osećao diskriminisano ili maltretirano na osnovu jednog ili više ličnih svojstava (etničko poreklo, religija ili uverenje i pol).¹⁸²

Međutim, položaja žena u romskoj zajednici se veoma često zanemaruje ili mu se ne posvećuje posebna pažnja. U istraživanju o percepciji romske zajednice o diskriminaciji,¹⁸³ nije posebno izdvojen problem diskriminacije Romkinja, iako mnoga istraživanja sprovedena i u Srbiji i u regionu pokazuju da su Romkinje jedna od najugroženijih i višestruko diskriminisanih grupa žena. Problem diskriminacije Romkinja sadržan je u ovom istraživanju samo u okviru dve fokus grupe diskusije (predstavnicu udruženja građana

koja se bave zaštitom ljudskih prava i fokus grupe diskusija sa aktivistkinjama i predstavnicama Romkinja,¹⁸⁴ a položaj Romkinja je predstavljen kroz citat jedne učesnice fokus grupe: *Diskriminacija je prisutna posebno prema Romkinjama koje su na žalost diskriminisane u svojim porodicama, a zatim diskriminisane i u društvu. Romkinje su u najtežem položaju u društvu jer njih ne štiti zakon od njihovih porodica, običajnog prava i tradicije, a zatim ni od diskriminatornog odnosa većinske populacije.* Spomenuto je da su Romkinje iz neformalnih naselja u povećanom riziku od diskriminacije, kao i da su romske devojčice izložene dečijim brakovima.

¹⁸⁴ Ibid, str. 44-45

¹⁸⁰ Ibid, str. 360

¹⁸¹ *Posledice Covid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke*, op. cit, str. 5.

¹⁸² *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 Srbija i Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 – romska naselja (MICS6)*, op. cit, xxxviii

¹⁸³ *Percepcija romske zajednice o diskriminaciji*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021. godina, dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/PERCEPCIJA-ROMSKE-ZAJEDNICE-O-DISKRIMINACIJI_final_compressed.pdf

Nakon predstavljanja rezultata ove dve fokus grupe, date su ukupno tri preporuke. Jedna se odnosi na hitno donošenje zakona o zabrani maloletničkih brakova, druga na kontrolu sprovođenja propisa, posebno u radu policije, tužilaštava i centara za socijalni rad, dok se treća odnosi na osnaživanje žena iz neformalnih naselja i njihovo informisanje.¹⁸⁵

Nadalje, podaci o položaju žena i muškaraca u Srbiji iz 2020. godine pokazuju da su Romkinje i dalje izložene dečijim brakovima - 5,5% devojčica stupilo je u brak pre 18, a 1,2% pre 15. godine.¹⁸⁶ Dečiji brakovi predstavljaju grubo kršenje prava deteta, a posebno su devojčice u riziku. Iako u Srbiji postoji solidan pravni okvir solidan za prevenciju i reakciju na dečije (rane i prinudne) brakove, podaci pokazuju da se ovi propisi ne primenjuju adekvatno. Nadalje, u Posebnom izveštaju o diskriminaciji dece,¹⁸⁷ navedeno je da je tokom 2020. godine evidentiran 141 dečiji brak, od toga su u preko 95% slučajeva žrtve bile devojčice, većinski romske nacionalne pripadnosti, koje nisu bile uključene u obrazovni sistem.¹⁸⁸ U maju 2019. godine, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja donelo je Instrukciju o načinu rada centra za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova.¹⁸⁹ Između ostalog, ovom instrukcijom propisana je obaveza centra za socijalni rad da u saradnji sa drugim službama u lokalnoj zajednici neodložno interveniše ukoliko je dete u riziku od dečijeg braka ili je u dečijem braku, kao i da dostavlja podatke Republičkom zavodu za socijalnu zaštitu, koje ove podatke jednom godišnje dostavlja nadležnom ministarstvu.¹⁹⁰

Međutim, istraživanje koje je sprovedla organizacija Praxis pokazalo je da samo 43% centara za socijalni rad vodi posebnu evidenciju o dečijim brakovima, te da su podaci o broju dece koje su detektovali kao decu u riziku od dečijeg braka ili u dečijem braku, bitno niži od podataka iz MICS istraživanja o rasprostranjenosti dečijih brakova.¹⁹¹ Pored toga, ovo istraživanje je pokazalo da su centri za socijalni rad neodložno intervenisali u manje od trećine slučajeva (29%), što znači da su samo u tim slučajevima procenili da je došlo do ugrožavanja života, zdravlja i razvoja deteta, a samo 21% dece su vratili u primarne porodice, primenom mera i usluga koje su dostupne.¹⁹² S druge strane, podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, zasnovani na odgovorima 86,4% centara za socijalni rad, pokazuju da je tokom 2021. godine identifikovano 235 dece žrtava dečijih brakova, od toga 219 devojčica (93,1%) i 16 dečaka.¹⁹³ Oko jedne trećine identifikovane dece bili su u riziku od dečijeg braka, dok su ostali već bili u dečijem braku. Od ove dece, 27,3% su deca mlađa od 16 godina, 44,8% dece ne pohađa srednju školu a srednjoškolskog su uzrasta, 8,9% ne pohađa osnovnu školu a osnovnoškolskog su uzrasta, dok 10,2% nikada nije bilo uključeno u obrazovni proces.¹⁹⁴ Interesantno je da uprkos dominantnom verovanju u našem društvu da su rani brakovi isključivo povezani sa romskom zajednicom, podaci pokazuju da je među decom žrtvama dečijih brakova bilo 55,5% dece romske nacionalne pripadnosti, a preko 30% dece srpske nacionalnosti. Prilično je zabrinjavajući podatak iz ovog izveštaja da su u svim slučajevima (69) centri za socijalni rad, na zahtev suda, dali pozitivno mišljenje u prilog sklapanja braka, iako su u pitanju bila deca između 16 i 18 godina.¹⁹⁵

¹⁸⁵ Ibid, str. 45

¹⁸⁶ Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2020, op. cit, str. 22.

¹⁸⁷ Poseban izveštaj o diskriminaciji dece, Beograd, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2021

¹⁸⁸ Ibid, str. 241

¹⁸⁹ Instrukcija o načinu rada centra za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova, br. 551-00-00100/2019-14 od 20.5.2019. godine, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2019-06/Deciji%20Brakovi%20Instrukcija0001.pdf>

¹⁹⁰ Tačke 7. i 15. Instrukcije o načinu rada centra za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova

¹⁹¹ Nevena Marković, *Dečji, rani i prinudni brakovi u Srbiji. Propisi, reakcija i prevencija*, NVO Praxis, Beograd, 2021, dostupno na: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Decji%20rani%20i%20prinudni%20brakovi%20u%20Srbiji%20-%20propisi%20reakcija%20i%20prevencija.pdf

¹⁹² Ibid, str. 8 i 17.

¹⁹³ *Treći izveštaj o radu centara za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova*, Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd, 2022

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid.

Istraživanja pokazuju da su devojčice u većoj meri izložene rodno zasnovanom nasilju, kao što su dečiji brakovi, trgovina ljudima u cilju seksualne eksploatacije i sama seksualna eksploatacija. Na primer, u proteklih pet godina, od 128 identifikovanih žrtava trgovine ljudima u Srbiji, čak u 82,8% su bile devojčice, trafikovane sa ciljem seksualne eksploatacije, prinude na brak i višestruke eksploatacije.¹⁹⁶ Ova pitanja će biti detaljnije obrađena u delu izveštaja koji se odnosi na nasilje prema ženama i devojčicama.

Kao što smo pisale u prethodnom izveštaju, položaj žena sa invaliditetom takođe je pogoršan zbog mera uvedenih radi suzbijanja virusa, posebno zbog ograničenih kapaciteta zdravstvenog sistema, nedostatka usluga socijalne zaštite, nedostatka i nepristupačnosti informacija.

Pored toga, žene sa invaliditetom koje su smeštene u ustanovama socijalne zaštite su i inače u višestruko nepovoljnijem položaju, izložene su diskriminaciji na osnovu pola, invaliditeta i činjenice da žive u instituciji, kao i specifičnim oblicima rodno zasnovanog nasilja (prisilni abortusi, sterilizacije, davanje kontraceptivnih sredstava bez informisanog pristanka, seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje),¹⁹⁷ a mehanizmi prijavljivanja nasilja i zaštite od nasilja nisu adekvatni i/ili funkcionalni.¹⁹⁸

Ni u periodu 2021-2022. godina, uprkos apelima organizacija civilnog društva, nije obezbeđeno adekvatno informisanje javnosti o uslovima u ustanovama socijalne zaštite tokom pandemije, o položaju žena sa invaliditetom u ustanovama,¹⁹⁹ kao ni informacije o smrtnim slučajevima u ustanovama socijalne zaštite.²⁰⁰

¹⁹⁷ Opširnije: Kosana Bekker i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama: Polazna studija*, MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2018/01/Istrazivanje-knjizni-blok.pdf>

¹⁹⁸ Biljana Janjić i Dragana Čirić Milovanović, *OVDE I ZIDOVIMA IMAJU UŠI – Svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama*, MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-imaju-usi_za-sajt.pdf, str. 42-48.

¹⁹⁹ *COVID 19 i osobe sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite Pitanja na koja nemamo odgovore*, FemPlatz, 13.04.2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-04-13_Ustanove_soc_zastite_i_COVID-19.pdf

²⁰⁰ *Domaće i međunarodne organizacije u pismu premijerki Ani Brnabić traže informacije o smrtnim slučajevima osoba u ustanovama socijalne zaštite*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom (MDRI-S), 31.07.2020, citirano prema: Bekker, Janjić i Lepojević, op.cit, 2021, str. 34

¹⁹⁶ Poseban izveštaj o diskriminaciji dece, Beograd, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2021, str. 248

Prema svedočenjima žena sa mentalnim invaliditetom uslovi u rezidencijalnim institucijama dodatno su pogoršani, hrana i smeštaj su loši, posebno im je teško padala zabrana kretanja i prekid svih aktivnosti izvan institucija.²⁰¹ Analiza ostvarivanja socioekonomskih prava žena sa invaliditetom je pokazala da 71,5% žena sa invaliditetom smatra da mere koje je Vlada Republike Srbije uvela nisu na adekvatan način odgovorile na potrebe žena sa invaliditetom; prava žena sa invaliditetom su najugroženija bila u oblastima zdravstvene zaštite, mobilnosti i kretanja, bezbednosti, pristupa uslugama iz oblasti socijalne zaštite, sredstvima za svakodnevni život; od proglašenja vanrednog stanja i početka epidemije u našoj zemlji, većina ispitanica nije ni pokušala da ode na bilo kakav medicinski pregled; izolacija je veoma negativno uticala na psihičko i mentalno zdravlje i žene govore o strahu, neizvesnosti i nedostatku informacija ne samo o kovidu, već o mnogim pitanjima koja se tiču njihovog svakodnevnog života.²⁰² Ženama sa mentalnim invaliditetom u rezidencijalnim institucijama komunikacija sa spoljnim svetom je i u redovnim okolnostima otežana, a sa pojavom epidemije kovida-19, komunikacija sa spoljnim svetom im je praktično onemogućena.

U publikaciji *Izolovane u izolaciji* predstavljeno je kako je izgledala komunikacija i podrška tima MDRI-S sa grupom samozastupnica tokom epidemije kovida-19, najpre preko WhatsApp-a i Messenger-a, a potom i kroz zatvorenu Viber grupu, preko koje se odvijala grupna komunikacija, dok je individualna podrška obezbeđena putem različitih platformi, telefonskih poziva i uživo, kada su to uslovi dozvoljavali.²⁰³ Osim što je predstavljen rad sa ženama sa invaliditetom iz institucija u uslovima epidemije i velikih ograničenja njihovih sloboda, ova publikacija može da posluži kao

primer podrške i komunikacije sa ženama sa mentalnim invaliditetom iz rezidencijalnih ustanova u kriznim situacijama.

Dugoročne posledice mera za sprečavanje kovid-19 epidemije su još uvek nepoznate, ali je evidentno da su žene sa invaliditetom i žene iz drugih višestruko marginalizovanih grupa bile zaboravljene u prvim fazama planiranja mera, da su pojedine mere bile disproporcionalne, neadekvatne i diskriminatorne za osobe sa invaliditetom,²⁰⁴ kao i da nakon ublažavanja mera i smanjivanja rasprostranjenosti epidemije, nisu preduzete nikakve mere namenjene smanjivanju posledica i ublažavanju uticaja epidemije i preduzetih mera na žene iz višestruko marginalizovanih grupa.

Takođe, istraživanja pokazuju da je preko 90% pripadnika i pripadnica LGBT+ zajednice doživelo diskriminaciju, kao i verbalno nasilje, uvrede i pretnje, kao i da isti procenat ove populacije mora da sakriva svoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet.²⁰⁵ Iako postoje određeni pozitivni pomaci, na primer, preko 70% opšte populacije smatra da mora da bude sprovedena zaštita od nasilja i diskriminacije prema LGBT+ osobama, ipak nasilje i diskriminacija ostaju i dalje najveći problemi sa kojima se zajednica suočava.²⁰⁶

Na kraju, treba ukazati da slično kao i prethodnih godina, stavovi mladih žena i mladih muškaraca značajno se razlikuju u percepciji položaja žena u Srbiji i rodnoj ravnopravnosti. Mlade žene znatno više smatraju da položaj nije jednak, odnosno, da su diskriminisane.²⁰⁷

²⁰¹ Kosana Beker i Biljana Janjić, *Kovid-19 i socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom u Srbiji*, FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/reports/2021-02-16_Kovid-19_i_zene_sa_invaliditetom.pdf, str. 24-26.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Maja Popović, Marijana Jović i Maša Pavlović, *Izolovane u izolaciji. Komunikacija sa ženama sa mentalnim invaliditetom iz rezidencijalnih ustanova u Srbiji tokom kovid-19 pandemije*, MDRI-S, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2021/09/izolovane-u-izolaciji.pdf>

²⁰⁴ Kosana Beker i Biljana Janjić, *Kovid-19 i socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom u Srbiji*, FemPlatz, Pančevo, 2021

²⁰⁵ *Predstavljeni rezultati istraživanja Stepen društvene integrisanosti LGBT+ populacije u Srbiji*, Geten, 30.6.2021, dostupno na: <https://transserbia.org/vesti/1858-predstavljeni-rezultati-istrazivanja-stepen-drustvene-integrisanosti-lgbt-populacije-u-srbiji>

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2021. godina*, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, Beograd, 2021, str. 136-137, dostupno na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/08/Alternativni-izvestaj-o-polozaju-mladih-2021-4.pdf>

Učešće žena u javnom i političkom životu

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- ubrza jednaku zastupljenost žena, uključujući Romkinje i žene sa invaliditetom, u svim oblastima javnog i političkog života, posebno na pozicijama odlučivanja, na nacionalnom i lokalnom nivou, u oružanim snagama i u diplomatskoj službi i izdvoji odgovarajuća sredstva za sprovođenje takvih mera;
- usvoji novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti, kojim se utvrđuje kvota od 50% zastupljenosti žena u oblastima društvenog života u kojima postoji neuravnotežena zastupljenost polova i proširi ovu kvotu na sve javne vlasti i uprave;
- obezbedi da: (i) organizacije civilnog društva, uključujući aktivistkinje za ženska prava, mogu da ostvaruju svoja prava na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja bez zastrašivanja ili odmazde; (ii) se slučajevi navodnog zastrašivanja ili odmazde protiv aktivistkinja civilnog društva propisno istraže, da se počinioci krivično gone i na odgovarajući način kazne i da se žrtve zaštite od takvih dela; (iii) državni službenici koji opstruiraju gonjenje napadača krivično odgovaraju.²⁰⁸

Uprkos povećanju broja žena na najvišim nivoima političke moći u celom svetu poslednjih decenija, široko rasprostranjene rodne nejednakosti u ovom domenu i dalje postoje. Napredak žena na ministarskim mestima je usporen, sa malim povećanjem od 21,9% u 2021. godini, u odnosu na 2020. godinu kada ih je bilo 21,3%.²⁰⁹ Povećao se broj zemalja u kojima nema žena u vladi i zabeležen je veoma mali napredak u broju narodnih poslanica u svetu – ima ih 25,5% u poređenju sa 24,9% prethodne godine.²¹⁰

U našem prethodnom izveštaju poseban fokus bio je na učešću žena u političkom životu, s obzirom da je bila u pitanju izborna godina, a prethodno su izmenjeni izborni zakoni u Srbiji i povećana je kvota za manje zastupljeni pol na izbornim listama na 40%.²¹¹ Dakle, na izborima u junu 2020. godine,²¹² žene su bile nositeljke samo dve izborne liste od ukupno 21. Na izborima 2022. godine, od ukupno osam predsedničkih kandidata, bile su tri žene – Biljana Stojković, Branka Stamenković i Milica Đurđević Stamenkovski.²¹³ Na parlamentarnim izborima 2022. godine, od 19 izbornih lista, na četiri su žene bile nositeljke liste.²¹⁴

Zahvaljujući izmeni izbornih zakona, u Narodnoj skupštini je tokom 2021. godine bilo 99 narodnih poslanica (39,6%),²¹⁵ što je nešto niže od propisane kvote. Uprkos tome što je bio povećan broj žena, žene iz višestruko marginalizovanih grupa nisu

²⁰⁹ *Women in politics: 2021*, UN Women, dostupno na: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/03/women-in-politics-map-2021>

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Član 40a stav 1. Zakona o izboru narodnih poslanika

²¹² *Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine, 21. jun 2020. godine*, Republička izborna komisija, dostupno na: <https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/1550/izbori-za-narodne-poslanike-narodne-skupstine-21-jun-2020-godine-.php>

²¹³ *Izbori za predsednika Republike Srbije – 3. april 2022*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226009.pdf>

²¹⁴ *Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije – 3. april 2022*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226010.pdf>

²¹⁵ *Gender Structure*, Narodna Skupština, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/national-assembly-in-numbers/gender-structure.1745.html>

²⁰⁸ CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 27-28

adekvatno zastupljene u Narodnoj skupštini.²¹⁶ U novom sazivu Narodne skupštine, na kraju marta 2023. godine ima 88 žena (35,2%), što je bitno smanjenje i ne zadovoljava kvotu propisanu zakonom.²¹⁷ Takođe, žene su još uvek podzastupljene na vodećim pozicijama u organima odlučivanja političkih partija, što se odražava i na parlamentarne poslaničke grupe i skupštinske odbore, gde su uglavnom muškarci na čelu,²¹⁸ pa su muškarci bili na čelu 15 od ukupno 20 odbora Narodne skupštine.²¹⁹ U sazivu iz 2022. godine,²²⁰ od ukupno 20 odbora, žene su na predsednice u četiri.

Tokom 2021. godine, u Vladi Republike Srbije bilo je 13 ministara i 10 ministarki, a žene su vodile sledeće sektore: rudarstvo i energetika; kultura i informisanje; pravda; privreda; zaštita životne sredine; trgovina, turizam i telekomunikacije; državna uprava i lokalna samouprava, ljudska i manjinska prava i društveni dijalog; evropske integracije i rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.²²¹ Nakon izbora 2022. godine, Vlada Republike Srbije je sastavljena od predsednice Vlade i 28 članova/ica, koji su na čelu 25 ministarstava, a među njima je i tri ministra bez portfelja.²²² Od 25 ministara/ki, žene su na čelu devet ministarstava i to: kultura; poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda; zaštita životne sredine; rudarstvo i energetika; pravda; evropske integracije; zdravlje; briga o porodici i demografija, kao i nauka, tehnološki razvoj i inovacije.

²¹⁶ Na primer, starije žene (65+) su zastupljene sa 1,2%, nema ni jedne žene sa invaliditetom i slično.

²¹⁷ *Narodna skupština u brojkama – Polna struktura*, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/narodna-skupstina-u-brojkama/polna-struktura.1739.html>

²¹⁸ Marijana Pajvančić i Bogdan Urošević (ur), *Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2020, str. 19, dostupno na: <http://www.zenskostudije.org.rs/pdf/knjige/Parlament%20iz%20zenskog%20ugla%20OEPS.pdf>

²¹⁹ Narodna skupština Republike Srbije, *Radna tela – Odbori (Saziv od 3. avgusta 2020)*, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/radna-tela/saziv-od-3-avgusta-2020-godine/odbori.4560.html>

²²⁰ Narodna skupština Republike Srbije, *Radna tela – Odbori*, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/radna-tela/odbori.895.html>

²²¹ *Sastav Vlade*, Vlada Republike Srbije, dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/sastav/177/sastav-vlade.php>

²²² Odluka o izboru Vlade, Narodna skupština Republike Srbije, 26. oktobar 2022, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/ostala_akta/13_saziv/RS19-22.pdf

Tokom 2021. godine bio je povećan broj žena u Vladi Republike Srbije (10 žena od ukupno 23), ali je u novoj Vladi koja je izabrana u oktobru 2022. godine, povećan broj ministarstava a smanjen broj ministarki (devet od 25), što predstavlja veoma negativan trend.

Po pitanju učešća žena na lokalnom nivou vlasti, rezultati istraživanja koje je sproveo FemPlatz početkom 2021. godine,²²³ pokazali su da je učešće žena na najvišim lokalnim nivoima odlučivanja neznatno više u odnosu na prethodne godine, pa je u 2021. godini bilo 13,2% žena na mestu gradonačelnica/predsednica opština, 23,8% žena na mestima predsednica skupštine opštine/gradna, dok je ukupan broj odbornica iznosio 39,8%. I dalje je izrazito nisko učešće žena iz manjinskih grupa (Romkinja, žena sa invaliditetom, starijih žena), dok je pozitivno što se povećao broj odbornica mlađih od 30 godina.²²⁴

Poslednji Indeks rodne ravnopravnosti pokazuje da domen moći ima najveće pozitivne promene (9,2 indeksnih poena u periodu 2016-2018), zbog povećanja u poddomenima političke i društvene moći.²²⁵ To je posledica povećanja učešća žena na svim nivoima vlasti, od lokalnih skupština, preko Narodne skupštine, do Vlade Republike Srbije. U odnosu na prosek EU-27, u domenu moći, jaz se veoma smanjio – sa 11,2 indeksna poena u 2016. godini na 6,6 indeksnih poena u 2018. godini, a u pogledu političke moći, Srbija beleži i više vrednosti od proseka EU-27, zahvaljući propisanim izbornim kvotama.²²⁶

²²³ Opširnije: Godišnji izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji u 2020, FemPlatz, Pančevo

²²⁴ Ibid.

²²⁵ *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021. Digitalizacija, budućnost rada i rodna ravnopravnost*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2021, str. 41

²²⁶ Ibid, str. 42

Međutim, iako navedeni pokazatelji ukazuju da se situacija u Srbiji poboljšava po pitanju političke moći žena, ne treba zaboraviti da se žene u političkom životu i dalje suočavaju sa brojnim izazovima i preprekama.²²⁷ Neki od tih izazova odnose se na ograničen pristup finansijskim resursima, nedovoljno moći unutar svojih stranaka, sveprisutne rodne stereotipe, uz česte seksističke napade. Jedno istraživanje je pokazalo da žene smatraju da se istaknute liderke u javnosti promovisu jer su politički podobne i poslušne, pri čemu se one ne bave dovoljno pitanjima od značaja za položaj žena.²²⁸ Drugo istraživanje pokazuje da su političarke u Srbiji izložene različitim oblicima nasilja, koje je grupisano u tri kategorije:

strukturalno, kulturno i direktno nasilje.²²⁹ U prvu kategoriju spada segregacija dužnosti i eksploatacija rada žena u strankama, što znači da o svemu unutar stanke odlučuju partijski lideri, da se ženama najčešće dodeljuju pomoćne i administrativne dužnosti, a žene se eksploatišu kroz prekomerni volonterski rad ili obavljanje poslova koji se smatraju „ženskim“.²³⁰ U ovoj kategoriji nasilja je i nejednaka raspodela položaja unutar političkih stranaka, barijere u napredovanju žena na više položaje u stranci ili na državne funkcije, trgovina mandatima žena bez njihovog znanja, kao i marginalizovanje i izbacivanje žena iz stranaka.²³¹

²²⁷ Marijana Pajvančić i Bogdan Urošević (ur), op.cit, str. 119.

²²⁸ *Percepcija žena o položaju žena oktobar – novembar 2020*, Beogradski fond za političku izuzetnost, Dijalog za budućnost Ujedinjene nacije, str. 41. i 62.

²²⁹ Marija Babović i dr, *Nasilje nad političarkama u Srbiji: žene u politici na tromeđi roda, moći i političke kulture: Kratki izveštaj*, OEBS – Misija u Srbiji, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/502194.pdf>

²³⁰ Ibid, str. 4.

²³¹ Ibid, str. 4-5.

Sledeća kategorija nasilja kojem su izložene političarke je kulturno nasilje, koje se manifestuje na brojne načine, npr. upotreba rodних stereotipa, seksizma, mizoginije u direktnom interpersonalnom nasilju prema ženama, kao i širenje seksizma i mizoginije i reprodukcija nasilnog političkog diskursa u medijima, u kojima su političarke marginalizovane, a one na nižim nivoima vlasti i potpuno nevidljive.²³² Na kraju, ovo istraživanje je pokazalo da političarke doživljavaju i različite oblike direktnog nasilja – psihičko nasilje, seksualno uznemiravanje, ponekad i fizičko nasilje i proganjanje, a ovo nasilje se dešava i u neposrednom kontaktu i preko digitalnih medija.²³³

S tim u vezi, poverenica za zaštitu ravnopravnosti je tokom 2021. godine više puta upozoravala javnost na diskriminatorne izjave, između ostalog i prema političarkama. Među upozorenjima zbog diskriminatornih, mizoginih i seksističkih izjava je i upozorenje dato nakon uvreda koje je Miša Vacić, predsednik Srpske desnice, izneo na račun tadašnjih ministarki Darije Kisić Tepavčević i Gordane Čomić,²³⁴ kao i upozorenje povodom nedopustivih izjava Dragoslava Bokana na račun političarke Marinike Tepić.²³⁵

Iako u Srbiji nedostaju istraživanja o stavovima po pitanju političke participacije i opštih pitanja koja se tiču politike i rodne ravnopravnosti, izveštaj o položaju i potrebama mladih pokazao je da postoje značajne razlike u odgovorima između mladih muškaraca i mladih žena. Mladi muškarci (18,8%) više prate politiku na lokalnom nivou u odnosu na mlade žene (15,4)²³⁶ i u većem procentu smatraju da su izbori u Srbiji slobodni i

fer u odnosu na mlade žene.²³⁷ Takođe, mladim ženama je značajnija vrednost aktivnog učešća, lične slobode, jednakosti u bogatstvu i primanjima, solidarnost, rodna ravnopravnost i multikulturalizam, dok su mladim muškarcima važnije vrednosti porodice, nacije, države i tradicije.²³⁸ Treba imati na umu da nizak nivo političkog učešća žena u Srbiji narušava mogućnosti za ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja UN, posebno cilja koji se odnosi na postizanja rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena i devojčica.²³⁹

Pored političkih stranaka, za politike rodne ravnopravnosti i položaj žena veoma su važne organizacije koje se bave ženskim pravima. Ove organizacije i feministički pokreti predstavljaju ključni faktor u političkim i zakonodavnim procesima koji se bave rodnom ravnopravnošću.²⁴⁰ Međutim, kao što smo pisale u prethodnom izveštaju, sužavanje prostora za delovanje organizacija civilnog društva ima veoma negativne posledice na građansko društvo, pokrete i organizacije, ali ovaj negativni trend više pogađa ženske organizacije i feminističke pokrete. CIVICUS Monitor koji prati i ocenjuje stanje i prostor za delovanje građanskog društva, u oktobru 2019. godine ocenio je Srbiju oznakom opstruiran prostor za delovanje civilnog društva²⁴¹ i ova oznaka je i dalje na snazi, zbog kumulativnog uticaja pretnji, negativnih kampanja i fizičkih napada na građansko društvo.²⁴² Opstruiran prostor za delovanje organizacija civilnog društva znači da država nameće različita pravna i druga ograničenja građanskom društvu kroz izjave koje umanjuju vrednost organizacija civilnog društva i nametanje birokratskih restrikcija.

²³² Ibid, str. 6-7.

²³³ Ibid, str. 8.

²³⁴ Upozorenje zbog uvreda Miše Vacića ministarkama, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 1.3.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-zbog-uvreda-mise-vacica-ministarkama/>

²³⁵ Upozorenje povodom izjave Dragoslava Bokana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 30.11.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozorenje-povodom-izjave-dragoslava-bokana/>

²³⁶ Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2021. godina*, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, Beograd, 2021, str. 106-107

²³⁷ Ibid, str. 112

²³⁸ Ibid, str. 135.

²³⁹ *Ekonomska vrednost neplaćenih poslova staranja u Republici Srbiji – Rodna analiza*, UN Women, 2020, str. 7-8, dostupno na: http://socijalnoukljućivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/08/Analiza_monetarne_vrednosti_neplacenog_rada_UN_Women_SRB.pdf

²⁴⁰ *Donor support to southern women's rights organizations, OECD findings*, OECD DAC network on gender equality, 2016.

²⁴¹ *Serbia's Civic Space Downgraded*, CIVICUS Monitor, 11.10.2019, dostupno na: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded>

²⁴² Više informacija na: <https://monitor.civicus.org/country/serbia/>

Od septembra 2022. godine, CIVICUS monitor stavo je Srbiju na listu posmatranja zbog vrlo brzog urušavanja građanskih sloboda, a nakon pokušaja da se zabrani LGBTQI+ EuroPride marš. Ograničavanje slobode u poslednjem trenutku, po navodima CIVICUS-a predstavlja sprečavanje LGBTQI+ zajednice da u potpunosti ostvare svoje pravo na mirno okupljanje i stvaraju atmosferu za dalju retoriku mržnje i nasilja. Pored toga, postoji zabrinutost zbog targetiranja ekoloških aktivista i aktivistkinja i napada na novinare/ke.²⁴³

U patrijarhalnim i tradicionalnim društvima koje karakteriše rodna diskriminacija i neravnomerna zastupljenost žena u političkom i društvenom životu, ženske organizacije i feministički pokreti mogu postati jedini prostor za borbu za rodnu ravnopravnost, a istraživanja pokazuju da više od 80% braniteljki ženskih prava navodi da se njihov prostor za delovanje suzio u poslednjih nekoliko godina, a glavni razlozi za takav trend su „strahovi vlada od političkih promena, jačanje nacionalizma uključujući i neprijateljstvo prema finansiranju iz inostranstva i konzervativni ideali.“²⁴⁴

Napadi na branitelje i braniteljke ljudskih prava u Srbiji su učestali, a veoma često su na meti napada braniteljke ljudskih prava, posebno one koje se bave suočavanjem sa prošlošću. Tako su tokom 2021. godine zabeleženi napadi na prostorijske Žena u crnom (uvredljivi grafiti), kao i napad na aktivistkinje Žena u crnom i Udruženja žena Peščanik, tokom mirnog okupljanja u Kruševcu povodom sećanja na protest protiv prisilne mobilizacije, a napadači su se predstavili kao članovi Srpske radikalne stranke.²⁴⁵

U novembru 2021. godine uhapšene su aktivistkinje Aida Ćorović i Jelena Jaćimović, zbog bacanja jaja na mural posvećen Ratku Mladiću, a uhapsili su ih policajci u civilu koji se nisu legitimisali.²⁴⁶ Desila su se i dva napada u dnevnom listu Kurir na Natašu Kandić, osnivačicu Fonda za humanitarno pravo, zbog njenih objava na društvenim mrežama o izvinjenju predsednika Češke Miloša Zemana za bombardovanje SRJ 1999. godine, odnosno, zbog komentara na izjavu predsednika Aleksandra Vučića koji je doveo u vezu poštovanje srebreničkih i jasenovačkih žrtava.²⁴⁷ Takođe, zabeleženi su napadi na Izabelu Kisić i Sonju Biserko iz Helsinškog odbora za ljudska prava, kao i na Žensko udruženje Kolubarskog okruga.²⁴⁸

U 2022. godini, trend napada se nastavio, sa napadima kako na aktivistkinje i braniteljke ljudskih prava (npr. Aida Ćorović, Ljiljana Nešić i dr), tako i na ženske nevladine organizacije (Žene u crnom, Žene za mir i dr) i druge organizacije koje se bave ljudskim pravima.²⁴⁹ Česti su bili i napadi na ekološke organizacije, među kojima je veliki broj aktivistkinja.

²⁴³ CIVICUS Monitor, Serbia, On the Watchlist: LGBTQI+ EuroPride goes ahead at the last minute as journalists and LGBTQI+ activists attacked, dostupno na <https://monitor.civicus.org/explore/watchlist-lgbtqi-europride-goes-ahead-last-minute-journalists-and-lgbtqi-activists-attacked/>

²⁴⁴ Christina Wassholm, *Suffocating the movement – shrinking space for women's rights*, Kvinna til Kvinna, 2018.

²⁴⁵ *Izveštaj o napadima na braniteljke ljudskih prava u Srbiji za 2021. godinu*, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Beograd, 2022, str. 20-22, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2022/02/Izvestaj-o-napadima-2021-3-1.pdf>

²⁴⁶ Ibid, str. 19

²⁴⁷ Ibid, str. 22

²⁴⁸ Ibid, str. 29-35

²⁴⁹ *Izveštaj o napadima na braniteljke ljudskih prava u Srbiji za 2022. godinu*, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Beograd, 2023, str. 30-35, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2022/12/Izvestaj-o-napadima-2022.pdf>

Žene, mir, bezbednost

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- izdvoji dovoljna sredstva i poboljša mehanizme za efikasno sprovođenje, praćenje i procenu uticaja drugog NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325;
- preduzme srednjoročnu evaluaciju plana bez daljeg odlaganja;
- aktivno uključi civilno društvo, uključujući žene pogođene sukobom i organizacije koje rade sa preživelimama u sprovođenje, praćenje i procenu uticaja NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325, kao i razvoj svih strateških dokumenata, mirovnih pregovora, obnove i rekonstrukcije nakon sukoba;
- ojača i promoviše zastupljenost žena među osobljem za mirovne pregovore i posredovanje, uključujući i na višim nivoima;
- prikupi podatke o učešću žena u sprovođenju NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325 na zakonodavnom, izvršnom i sudskom nivou;
- obezbedi procenu potreba i efikasan pristup pravnim, zdravstvenim i psihosocijalnim uslugama za sve žene i devojčice žrtve nasilja u vezi sa sukobom, uključujući žene i devojčice iz ruralnih područja i iz drugih društveno osetljivih grupa;
- preduzme mere za zaštitu interno raseljenih žena i devojčica od prisilnog raseljavanja i nasilja;
- unapredi standardizovano prikupljanje podataka o nasilju prema ženama i devojčicama u vezi sa sukobom.²⁵⁰

²⁵⁰ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 30

Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji istekao je 2020. godine,²⁵¹ a o usvajanju trećeg akcionog plana još uvek nema bilo kakvih informacija. Poslednji dostupni izveštaj je o sprovođenju akcionog plana za 2020. godinu,²⁵² u kome je navedeno da su planirane aktivnosti odložene zbog pandemije kovida-19, ali nema novijih izveštaja o tome da li su odložene aktivnosti realizovane u periodu 2021-2022. godina.

U istraživanju o proceni uticaja kovida-19 na implementaciju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017-2020) na lokalnom nivou, kojim je potvrđen negativan uticaj pandemije na realizaciju ovog akcionog plana, dato je nekoliko veoma važnih preporuka.

Kako bi se poboljšala implementacija NAP-a za primenu Rezolucije 1325 na lokalnom nivou neophodno je:

- formiranje institucionalnih mehanizama na lokalnom nivou u oblasti bezbednosti i rodne ravnopravnosti;
- obezbeđivanje i praćenje njihovog kontinuiranog i transparentnog rada;
- donošenje lokalnih akcionih planova za unapređenje položaja žena i rodne ravnopravnosti, kao i lokalnih akcionih planova za bezbednost (primenu NAP 1325);
- sagledavanje šireg konteksta bezbednosti žena u lokalnoj zajednici i usvajanje mera koje uvažavaju njihove potrebe;
- jačanje kapaciteta lokalnih institucija da adekvatno učestvuju u prevenciji i zaštiti žena od svih oblika rodno zasnovanog nasilja;
- uspostavljanje održive komunikacije i razmena informacija između institucionalnih aktera i organizacija civilnog društva u cilju unapređenja saradnje u pružanju zaštite ženama žrtvama nasilja, kao i kontinuirano praćenje, prikupljanje podataka i informacija o pitanjima koja su od značaja za bezbednost žena sprovođenjem istraživanja u ovoj oblasti.²⁵³

²⁵¹ Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017– 2020), „Službeni glasnik RS“, br. 53/2017

²⁵² Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost Republici Srbiji (2017-2020) u Ministarstvu odbrane i Vojski Srbije (za 2020. godinu), Ministarstvo odbrane, dostupno na: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadržaj/dokumenta/akcioni_planovi/2021/Izveštaj%20za%20NAP%20za%202020%20Prilog.pdf

²⁵³ Procena uticaja pandemije COVID-19 na implementaciju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017-2020) na lokalnom nivou, Centar za podršku ženama – Kikinda i SeConS - Grupa za razvojnu inicijativu, OEBS – Misija u Srbiji, Beograd, 2021, str. 83, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/6/491560.pdf>

Zastupljenost žena	2020. (%)	2021. (%)
Zastupljenost žena u Ministarstvu odbrane	-	51,15
Zastupljenost žena u Vojsci Srbije	12,35	13,18
Zastupljenost žena u na komandnim i rukovodećim dužnostima	4,8	9,76
Zastupljenost žena upisanih na osnovne studije VA	38	32,71
Zastupljenost žena upisanih na integrisane studije MF VMA	68	76,92
Zastupljenost devojaka u prvom razredu Vojne gimnazije	57	47,95

Tabela 5: Zastupljenost žena u MO, VS i vojnom obrazovanju

Po pitanju zastupljenosti žena u Ministarstvu odbrane, Vojsci Srbije i u vojnom obrazovanju, postoje određene razlike u 2020. i 2021. godini.²⁵⁴ Broj žena u Vojsci Srbije je neznatno povećan, dok je broj žena na komandnim i rukovodećim položajima bitno povećan, za skoro 5%. S druge strane, po pitanju vojnog obrazovanja, broj žena upisanih na integrisane studije Medicinskog fakulteta VMA je povećan, dok se interesovanje žena za Vojnu gimnaziju i osnovne studije na Vojnoj akademiji smanjilo.

U izveštaju za 2019. godinu, predstavile smo rezultate istraživanja o poverenju u bezbednosne i pravosudne institucije u Srbiji, koje je pokazalo da muškarci imaju više poverenja u policiju od žena,²⁵⁵ da žene većinski nisu bile u kontaktu sa policijom (71,8%),²⁵⁶ ali i da nemaju poverenja u policiju i smatraju da je veoma korumpirana, dok u najvećem broju slučajeva veruju pripadni-

cima vojske.²⁵⁷ Slično istraživanje s kraja 2020. godine dalo je slične rezultate – Vojska Srbije je institucija koja uživa najveće poverenje (65%), dok manje od polovine građana i građanki veruje policiji (45%),²⁵⁸ pri čemu odgovori nisu razvrstani po polu, pa se ne može sagledati razlika u odgovorima. Nadalje, građani i građanke prepoznaju da glavne pretnje po bezbednost dolaze iznutra i da imaju veze sa lošom upravom (organizovani kriminal i korupcija, institucije u koje nemaju poverenja jer služe političarima), dok sa druge strane i dalje veruju da je čvrsta moć odgovor na bezbednosne probleme, čije rešavanje vide kroz jačanje zemlje i ulaganje u sektor bezbednosti.²⁵⁹

Većina građana i građanki se generalno oseća bezbedno, najbezbednije se osećaju u svom domu (94,3%), potom u svom naselju (90,7%), svom gradu (84,9%) i državi (78%), ali treba imati u vidu da većina građana ne smatra da su državni organi doprineli njihovom osećaju bezbednosti, odnosno, samo 7,4% građana kao razlog zbog koga se osećaju bezbedno navode da državni organi dobro rade svoj posao.²⁶⁰

²⁵⁴ Podaci za 2020. godinu preuzeti su iz: *Procena uticaja pandemije COVID-19 na implementaciju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017-2020) na lokalnom nivou*, 2021, a podatke za 2021. godinu dobio je FemPlatz na osnovu zahteva za pristup informacijama od javnog značaja od Ministarstva odbrane, dopis br. 2085-5 od 29. avgusta 2022. godine

²⁵⁵ *Poverenje građana Srbije u bezbednosne i pravosudne institucije*, Kosovski centar za bezbednosne studije i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, novembar 2020, str. 4, dostupno na: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/11/WBSB_SerbiaReport_Serb.pdf

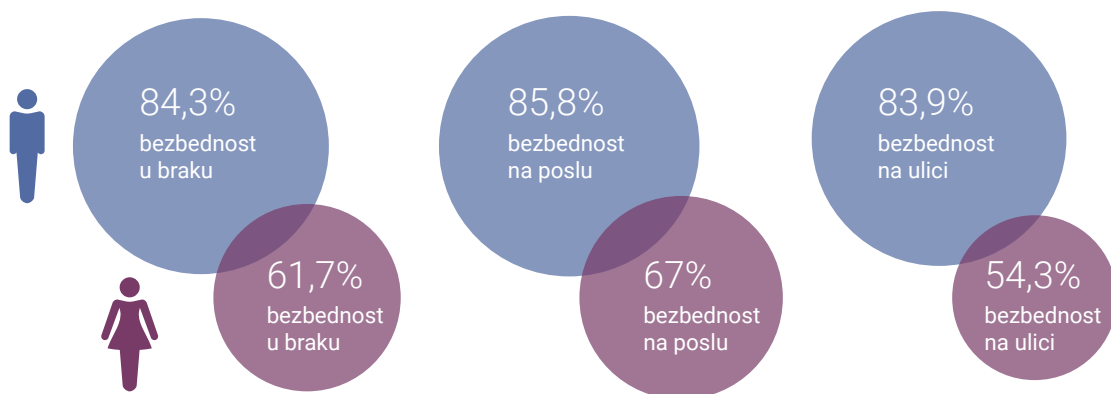
²⁵⁶ Ibid, str. 59.

²⁵⁷ Ibid, str. 50.

²⁵⁸ *Naoružavanjem protiv bele kuge, kriminala i korupcije: Stavovi građana o bezbednosti*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2020, str. 5, dostupno na: <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/11/naoruzanje-03.pdf>

²⁵⁹ Ibid, str. 3

²⁶⁰ Ibid, str. 7.

Rezultati istraživanja o razlikama u bezbednosti između žena i muškaraca.

Ovo istraživanje je pokazalo razlike u bezbednosti između žena i muškaraca. Građani smatraju da je bezbednost muškaraca u braku (84,3%), na poslu (85,8%) i na ulici (83,9%) veća nego bezbednost žena u braku (61,7%), na poslu (67%) i na ulici (54,3%), što ukazuje na veliki jaz u bezbednosti muškaraca i žena, u svakom kontekstu privatnog i javnog života.²⁶¹

²⁶¹ Ibid, str. 8.

Obrazovanje

CEDAW komitet preporučio je Republici Srbiji da:

- razvije rodno osetljive sadržaje o rodnoj diskriminaciji i rodnoj ravnopravnosti i uvede ih u nastavne planove, programe i udžbenike prilagođene uzrastu dece;
- integriše obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u skladu sa uzrastom dece;
- smanji rodnu segregaciju na svim nivoima obrazovanja i ohrabri devojčice i dečake za netradicionalna „ženska“ i „muška“ zanimanja;
- ojača mehanizme za zadržavanje romskih devojčica u obrazovnom sistemu, kao i da kontinuirano prati implementaciju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja (2016-2025);
- dok sprovodi politiku inkluzivnog obrazovanja, pojača napore na promovisanju i osiguravanju inkluzivnog školskog i predškolskog obrazovanja u redovnim odeljenjima za decu romske nacionalne pripadnosti, a posebno za devojčice sa invaliditetom i Romkinje, kao i da uspostavi prilagođavanje školske infrastrukture i mesta za sport i slobodno vreme za devojčice sa invaliditetom;

- ubrza usvajanje i implementaciju Okvira za praćenje inkluzivnog obrazovanja.²⁶²

Iako su pripremni predškolski program i osnovno obrazovanje obavezni u Srbiji i dalje nisu uključena sva deca. U školskoj 2020/21. godini 216.570 dece pohađalo je predškolsko vaspitanje i obrazovanje, od toga je manji broj devojčica (48,4%).²⁶³ Prema uzrastu, dece od šest meseci do tri godine je 23,4%, dok je dece od navršene treće godine do polaska u školu 76,6%. Interesantno je da dva dokumenta koje je izdao Republički zavod za statistiku daju različite podatke za obuhvat dece pripremnim predškolskim programom u 2021. godini, u jednom saopštenju se navodi da je obuhvat 96,4%,²⁶⁴ dok je u drugom navedeno da je obuhvat dece pripremnim predškolskim programom u školskoj 2020/21. godini bio 97,8%.²⁶⁵ Međutim, obuhvat romske dece predškolskim obrazovanjem ostaje i dalje veoma nizak (7,4%), kao i njihov obuhvat u pripremnom predškolskom programu (76%),²⁶⁶ zbog čega je Evropska komisija konstatovala da su potrebni dalji napori u ovom pravcu, uključujući i dalji razvoj infrastrukture i usluga.

Određeni napredak je ostvaren kada je u pitanju obuhvat dece iz marginalizovanih društvenih grupa na svim nivoima obrazovanja. Povećao se broj upisane romske dece u osnovne škole (sa 85% u 2014. na 92% u 2019. godini), kao i u srednje škole (sa 22% u 2014. na 28% u 2019. godini), a stopa prelaska romskih učenika u srednje škole je 52,6%, dok je stopa završavanja 61%. Međutim, deca romske nacionalnosti su i dalje prezastupljena u specijalnim školama i odeljenjima, a potrebno je raditi na rešavanju problema

²⁶² CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 34

²⁶³ *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školska 2020/21. godina*, Republički zavod za statistiku, 16.04.2021, str. 1, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20211092.pdf>

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ *Deca u predškolskom vaspitanju i obrazovanju u Srbiji 2012 – 2021*, Republički zavod za statistiku, str. 3, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G202227008.pdf>

²⁶⁶ *Izveštaj o napretku Srbije, 2022*, op. cit, str. 51.

segregacije u obrazovanju.²⁶⁷ Ukupan broj osoba koje su rano napustile školu povećao se u 2021. godini na 6,3% u odnosu na 5,6% u 2020. godini, dok postoji povećanje broja osoba uključenih u celoživotno učenje sa 3,7% u 2020. godini na 4,8% u 2021. godini.²⁶⁸

Podaci o broju upisanih na sve nivoe obrazovanja i ove godine pokazuju da je više dečaka na svim nivoima obrazovanja, osim na visokoškolskom obrazovanju.

Srednje obrazovanje još uvek nije obavezno u Srbiji, ali veliki broj dece upisuje srednje škole i to najčešće četvorogodišnje stručne škole. U toku školske 2021/22. godine, redovne srednje škole pohađalo je 49,7% devojčica i 50,3% dečaka, a od toga je 27,6% upisano u gimnazije (59,1% devojčica).²⁶⁹

Najpopularniji obrazovni profili bili su elektrotehnika (12,1%), ekonomija, pravo i administracija (11,9%), zdravstvo i socijalna zaštita (9,9%), mašinstvo i obrada metala (8,9%) i trgovina, ugostiteljstvo i turizam (7,6%).²⁷⁰

Devojčice su se u najvećem broju opredeljivale za sledeće srednje škole: zdravstvo i socijalna zaštita, kultura, umetnost i javno informisanje, tekstilstvo i kožarstvo, ekonomija, pravo i administracija, hemija, nemetali i grafičarstvo, dok su se u najmanjem broju upisivale u srednje škole: elektrotehnika, mašinstvo i obrada metala, geodezija i građevinarstvo, saobraćaj, geologija, rudarstvo i metalurgija.²⁷⁵

Prema dostupnim podacima, škole i odeljenja za učenike sa smetnjama u razvoju pohađalo je 2.120 učenika (37,6% devojčica).²⁷⁶ Iako se broj dece upisane u srednje škole smanjuje svake godine, broj dece u specijalnim školama i odeljenjima i dalje se povećava, što je jasan pokazatelj da mnoga deca sa invaliditetom ne ostvaruju pravo na inkluzivno obrazovanje.

Nivo obrazovanja 2021/22.	Žensko	Muško	Ukupno
Predškolsko ²⁷¹	48,4%	51,6%	216.570
Osnovnoškolsko ²⁷²	48,6%	51,4%	507.374
Srednjoškolsko ²⁷³	49,7%	50,3%	243.756
Visokoškolsko ²⁷⁴	57,9%	42,1%	243.730

Tabela 6: Upisani po polu i nivou obrazovanja, školska 2021/2022. godina

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Ibid, str. 124

²⁶⁹ *Srednje obrazovanje - Početak školske 2021/22. godine*, op. cit.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školska 2020/21. godina*, op. cit.

²⁷² *Osnovno obrazovanje - Početak školske 2021/2022. godine*, Republički zavod za statistiku, 25.03.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221072.html>

²⁷³ *Srednje obrazovanje - Početak školske 2021/22. godine*, Republički zavod za statistiku, 13.04.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221096.html>

²⁷⁴ *Upisani studenti 2021/2022*, Republički zavod za statistiku, 24.06.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221164.pdf>

²⁷⁵ *Bilten - Srednje obrazovanje Početak školske 2021/2022*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, str. 28, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20225683.pdf>

²⁷⁶ *Srednje obrazovanje - Početak školske 2021/22. godine*, op. cit.

U prethodnom izveštaju pisale smo o uticaju pandemije na obrazovanje, odnosno, kako su deca iz romskih neformalnih naselja, siromašna deca, deca koja žive u udaljenim ruralnim oblastima i slično, bila više nego druga deca uskraćena u procesu obrazovanja jer nisu mogla da prate nastavu, dok deca koja su imala sve neophodne mogućnosti za praćenje onlajn nastave, nisu mogla da se bolje upoznaju sa svojim nastavnicima/cama i vršnjacima/kinjama iz odeljenja i škole, kao ni da učestvuju u ostalim nastavnim i vannastavnim aktivnostima, što je važan element obrazovnog procesa.²⁷⁷

Na konsultativnim sastancima sa decom i mladima koje je organizovao Užički centar za prava deteta, diskutovalo se o izazovima sa kojima su se susretali u procesu obrazovanja tokom kovi-da-19.²⁷⁸ Svakako je epidemija promenila život dece i mladih, nedostajala im je interakcija, neposredan kontakt, druženje, vannastavne aktivnosti i slično, a ima dece i mladih kojima se dopadao onlajn način rada jer su imali više vremena. Takođe, ukazali su da je među nastavnicima/cama bilo onih čije su digitalne kompetencije veoma skromne, ali i onih koji su se trudili da nastava bude zanimljiva.²⁷⁹

²⁷⁷ Ledi Bianku i dr, *COVID-19 and the Impact on Human Rights*, AIRE Centre, 28.04.2020, str. 6, dostupno na: https://www.rolplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf

²⁷⁸ *Izazovi u obrazovanju tokom pandemije*, Užički centar za prava deteta, Užice, 31. mart 2021, dostupno na: <https://rc.gradjanske.org/izazovi-u-obrazovanju-tokom-pandemije/>

²⁷⁹ *Ibid.*

Veoma slične rezultate dalo je i istraživanje Centra za prava deteta,²⁸⁰ u kome su date i brojne preporuke jer su uslovi epidemije pokazali da je neophodno obezbediti bezbedne i sigurne uslove kako bi škole mogle da nastave sa radom, tako da se nastava prvenstveno odvija u školi, a u skladu sa dodatnim merama zaštite dece.²⁸¹ Neophodno je obezbeđivanje mera podrške za učenike koji nemaju resurse i mogućnosti da prate onlajn nastavu, kao i dodatna edukaciju za odrasle koji rade u školi. Pored toga, neophodno je konsultovati decu/mlade prilikom donošenja odluka koje ih se tiču, kako bi se osiguralo da te odluke budu u njihovom najboljem interesu.

Jedna od preporuka ovog istraživanja je da se sprovede detaljna analiza efekata organizacije i realizacije nastave u uslovima pandemije, kako bi rezultati te analize poslužili kao osnova za unapređivanje obrazovno-vaspitnog rada u ovim posebnim okolnostima.²⁸² O kvalitetu obrazovanja tokom epidemije kovida-19 već postoje određena istraživanja,²⁸³ u kojima je konstatovano da je nastava u učionicama bila mnogo bolje organizovana, kvalitetnija i korisnija nasuprot kombinovanom metodu nastave, kao i da je kvalitet obrazovnih postignuća učenika opao tokom pandemije, učenici/ce nisu ostvarili planirane ishode, a nastavom na daljinu najviše su pogođeni učenici/ce iz osetljivih društvenih grupa.²⁸⁴ Strukovna udruženja takođe su ukazala na određene teškoće.

Forum srednjih stručnih škola izdao je saopštenje povodom rezultata probe male mature 2021. godine u kome se navodi da su budući srednjoškolski i srednjoškole ostvarili veoma loše rezultate – u proseku 6,20 iz matematike; 7,40 iz srpskog/maternjeg jezika i 8,60 na kombinovanom testu, što je za po nekoliko bodova niže u odnosu na prethodnu godinu.²⁸⁵ Ukazali su da je promena načina testiranja na maloj maturi (isključivo na zaokruživanje, sa odgovorom sadržanim u samom pitanju) dovela do toga da se postignu bolji prosečni rezultati, ali smatraju da to nije adekvatan pokazatelj znanja dece, već samo pokušaj da se zadovolji forma.²⁸⁶

Prvi ciklus „Ženske studije posle 25 godina“ održan je tokom 2022. godine, kao alternativni, interdisciplinarni visokoškolski obrazovni program Ženskih studija. U pitanju je sticanje teorijskog i metodološkog znanja iz ženskih i rodničkih studija, povezano sa lokalnim aktivnostima i istraživanjima, s fokusom na doprinosima žena kulturnom, umetničkom, naučnom, političkom i društvenom životu grada Subotice, u okviru podružnice udruženja Ženske studije i istraživanja Novi Sad. Program predstavlja održavanje kontinuiteta sa prethodnicama i istorijatom u mreži Ženskih studija u Vojvodini, Srbiji i regionu i svojevrsno obeležavanje 25 godina od osnivanja Ženskih studija i istraživanja. Obrazovni program je završilo 12 od ukupno prijavljene 22 polaznice.²⁸⁷

²⁸⁰ Jelena Vranješević, *Prava deteta tokom pandemije iz ugla dece i mladih*, Centar za prava deteta, Beograd, 2021, dostupno na: <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2021/12/Prava-deteta-tokom-pandemije.pdf>

²⁸¹ Ibid, str. 38.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Videti, na primer: Dobrinka Kuzmanović, *Formalno obrazovanje u Srbiji tokom pandemije koronavirusa: nalazi istraživanja i preporuke*. Užički centar za prava deteta, Užice, 2022, dostupno na: http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2022/03/formalno-obrazovanje-tokom-pandemije_final.pdf

²⁸⁴ Ibid, str. 15-16

²⁸⁵ *Mala matura*, Forum srednjih stručnih škola, Beograd, 21.07.2021, dostupno na: <http://www.forumsssb.org.rs/index.php?limitstart=70>

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Opširnije: Margareta Bašaragin i Svenka Savić, *Ženske studije posle 25 godina*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 2022

Rad, zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje

CEDAW komitet poziva Republiku Srbiju da:

- obezbedi da se princip jednake plate za rad jednake vrednosti, koji je sadržan u Zakonu o radu, efektivno primenjuje, uključujući redovno preispitivanje plata u tradicionalno ženskom i muškom sektoru u cilju eliminacije rodne razlike u platama i preduzimanjem drugih odgovarajućih mera;
- osmisli, usvoji i sprovede ciljne, rodno osetljive i vremenski ograničene mere, uključujući i privremene posebne mere, kako bi: (i) stvorila više mogućnosti za žene, uključujući mlade žene, Romkinje, žene sa invaliditetom i žene u ruralnim područjima; (ii) obezbedila pristup zapošljavanju, posebno u sektorima sa većim platama u kojima dominiraju muškarci, uključujući podsticaje za poslodavce u javnom i privatnom sektoru da zaposle žene; (iii) sprovela rodno odgovorne politike; (iv) pružila podršku preduzetnicama i (v) promovisala pozitivne slike o ženama u poslovnom i ukupnom profesionalnom životu;
- obezbedi da nezaposlene žene, uključujući i one koje su registrovane u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, u potpunosti budu upoznate sa uslugama koje su im na raspolaganju;
- uvede fleksibilne radne aranžmane i za žene i za muškarce, kao što je rad na pola radnog vremena i rad na daljinu; proširi obezbeđivanje usluga ustanova za decu i ustanova za negu za druga lica koja zavise od tih usluga; promovise jednaku raspodelu porodičnih i odgovornosti u domaćinstvu i odgovorno očinstvo, uključujući uvođenje plaćenog očinskog odsustva, uz podsticanje očeva da ga koriste i monitoring ove prakse;
- obezbedi pristup zaštiti materинства svim zaposlenim ženama, uključujući obezbeđivanje redovne isplate naknade zarade tokom trudnoće, porodijskog odsustva i odsustva za brigu o deci i olakšavanjem mladim majkama povratka na posao, posebno održavanjem adekvatne finansijske podrške;
- sprovede sveobuhvatnu anketu za procenu prevalencije seksualnog uznemiravanja na radnom mestu; podstiče prijavljivanje seksualnog uznemiravanja na radnom mestu i podigne svest javnosti o njegovoj diskriminatornoj prirodi, negativnom uticaju na zapošljavanje žena i mogućim sankcijama; ojača mehanizam za efikasno rešavanje slučajeva seksualnog uznemiravanja, uključujući i sud; prikuplja razvrstane statističke podatke o broju i prirodi prigovora o seksualnom uznemiravanju na radnom mestu, u javnom i privatnom sektoru.²⁸⁸

²⁸⁸ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 36

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku iz Ankete o radnoj snazi,²⁸⁹ u 2021. godini registrovano je ukupno 2.192.000 žena radnog uzrasta starosti od 15-64 godine, od kojih je 1.717.000 žena nezaposleno. Najviše nezaposlenih žena je u starosnoj grupi od 25-44 godine (940.000), u najvećem broju sa srednjim školom, veći je broj nezaposlenih žena u gradskim sredinama, a po nezaposlenosti žena prednjači region Šumadije i Zapadne Srbije. Kao glavni razlozi prestanka radnog odnosa, žene koje su prestale da rade u poslednjih sedam godina, navode radno angažovanje privremenog ili sezonskog karaktera; otkaz ugovora o radu, bolest ili nastupanje nesposobnosti za rad i drugi lični ili porodični razlozi. U Srbiji je registrovano tek 5,7% nezaposlenih žena, u odnosu na 53% žena koje spadaju u stanovništvo van radne snage i 41,3% zaposlenih žena. Samozaposlenih žena najviše ima u sektoru poljoprivrede (29,4%) i u uslužnoj i trgovačkoj delatnosti (23,2%).²⁹⁰

Podaci iz Ankete o radnoj snazi u Republici Srbiji za 2022. godinu (prva tri kvartala),²⁹¹ pokazuju da je stopa zaposlenosti žena i dalje niža od stope zaposlenosti muškaraca: u prvom kvartalu 2022. godine stopa nezaposlenosti stanovništva starijeg od 15 godina iznosila je kod žena 10,8% a kod muškaraca 10,5%, u drugom kvartalu za žene 10,2% u odnosu na 7,8% za muškarce i u trećem kvartalu 9,6% za žene prema 8,4% za muškarce.²⁹²

Dostupni podaci Nacionalne službe za zapošljavanje pokazuju da se smanjuje broj nezaposlenih osoba, pa je u decembru 2021. godine bilo ukupno 477.564 nezaposlenih lica, od toga 267.589 žena,²⁹³ dok je u decembru 2022. godine bilo ukupno 428.956 nezaposlenih lica, od toga 240.619 žena.²⁹⁴ Novoprijavljenih žena na evidenciji NSZ bilo je 13.040 u 2021, a 12.531 u 2022. godini. Najveći broj nezaposlenih žena ima srednju stručnu spremu, a najčešće pripadaju starosnoj kategoriji 55-59 godina.²⁹⁵ Što se tiče obrazovnih profila, najveća stopa nezaposlenih žena je u oblasti ekonomije, prava i administracije; trgovine, ugostiteljstva i turizma; i tekstilstva i slikarstva.

U Izveštaju o napretku Srbije za 2021. godinu²⁹⁶ ukazano je da je stopa neaktivnosti žena na tržištu rada veća, između ostalog, zbog: 1) obavljanja kućnih poslova za koje nisu plaćene, uključujući brigu o deci, bolesnim i/ili starijim osobama; 2) neadekvatne podrške u usklađivanju radnih i porodičnih obaveza; 3) diskriminatornog ponašanja poslodavaca prema mladim ženama; 4) postojećih razlika u platama; 5) niže zakonske starosne granice za odlazak u penziju i 6) postojanja zakonske minimalne osnovice za doprinose za socijalno osiguranje, što obeshrabruje zapošljavanje sa nepunim radnim vremenom. Takođe, prva rodna analiza novčane vrednosti neplaćenih poslova staranja u Srbiji pokazala je da je godišnja novčana vrednost neplaćenih poslova staranja koje uglavnom obavljaju žene u domaćinstvima, iznosi 9,2 milijardi evra (21,5% BDP). U izveštaju za 2022. godinu²⁹⁷ konstatuje se da je postignut ograničen napredak u vezi sa preporukama iz prethodnog izveštaja. Pozicija žena na tržištu rada u Srbiji je i dalje nepovoljna u odnosu na

²⁸⁹ *Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji za 2021*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20225682.pdf>

²⁹⁰ *Ibid.*

²⁹¹ Videti: *Anketa o radnoj snazi I kvartal 2022*, Republički zavod za statistiku, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221136.pdf>, *Anketa o radnoj snazi II kvartal 2022*, Republički zavod za statistiku, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221235.pdf>, *Anketa o radnoj snazi III kvartal 2022*, Republički zavod za statistiku, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221323.pdf>

²⁹² *Ibid.*

²⁹³ *Mesečni statistički bilten – decembar 2021*, Nacionalna služba za zapošljavanje, dostupno na: <https://www.nsz.gov.rs/filemanager/Files/Dokumenta/Statisti%C4%8Dki%20bilteni/2021/Bilten%20NSZ%20Decembar%202021.pdf>

²⁹⁴ *Mesečni statistički bilten – decembar 2022*, Nacionalna služba za zapošljavanje, dostupno na: <https://www.nsz.gov.rs/filemanager/Files/Dokumenta/Statisti%C4%8Dki%20bilteni/2022/Bilten%20NSZ%20-%20%20Decembar%202022.pdf>

²⁹⁵ *Mesečni statistički bilten – decembar 2021*, op.cit. i *Mesečni statistički bilten – decembar 2022*, op.cit.

²⁹⁶ *Izveštaj o napretku Srbije 2021*, op.cit. str. 101

²⁹⁷ *Izveštaj o napretku Srbije 2022*, op.cit. str. 117

poziciju muškaraca. Stopa zaposlenosti muškaraca (starosti od 20 do 64 godine) veća je za 14,9 procentnih poena, a njihova stopa aktivnosti veća je za 15,2 procentnih u poređenju sa ženama. Žene su radile 2,5 sata više na dan nego muškarci u brizi o deci i starijima, što je ujedno i najveći jaz u oblasti vremena (16,2 poena) između EU-27 i Srbije, prema Indeksu rodne ravnopravnosti.²⁹⁸

U domenu rada, indeks rodne ravnopravnosti meri da li žene i muškarci imaju jednak pristup tržištu rada i da li u jednakoj meri rade u kvalitetnim oblicima zaposlenosti i uslovima rada. Domen rada obuhvata dva poddomena: participaciju i rodnu segregaciju na tržištu rada i kvalitet zaposlenosti.²⁹⁹ Treći izveštaj o Indeksu rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji prvi put ima tematski fokus, koji je na rodnim aspektima digitalizacije i budućnosti rada.³⁰⁰ Analiza je zasnovana na devet osnovnih indikatora u okviru tri oblasti: digitalne veštine; rodna segregacija u obrazovanju i na tržištu rada u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT); i specifičnosti rada u IKT. Podaci ukazuju da je za žene i muškarce u Srbiji karakterističan podjednak nivo razvijenosti digitalnih veština, ali je on niži u odnosu na prosek EU. Digitalni rodni jaz u svakoj dimenziji prisutan je u kategoriji starijih i nisko obrazovanih korisnika/ca interneta, dok rodni jaz gotovo da ne postoji kada su u pitanju mlađe generacije.

Razlika u odnosu na EU prosek posebno je izražena u rešavanju problema uz pomoć digitalnih tehnologija, gde 34% žena i 42% muškaraca u Srbiji, naspram 54% žena i 60% muškaraca u EU-27, ima digitalne veštine iznad osnovnih. U Srbiji postoji rodna segregacija u IKT obrazovanju (28,6% žena koje diplomiraju) i na tržištu rada (21,6% žena IKT stručnjakinja), ali je manje izražena u odnosu na EU prosek. Žene u IKT zanimanjima zarađuju 9,1% manje od muškaraca, što je više u odnosu na

ukupni rodni platni jaz koji u Srbiji iznosi 8,8%.³⁰¹ Prema globalnom izveštaju Svetskog ekonomskog foruma o rodnom jazu za 2022. godinu, Srbija zauzima 23. mesto po pitanju rodne ravnopravnosti. Najbolje rangirane su nordijske zemlje – Island, Finska, Norveška i Švedska, SAD se nalaze na 27. mestu, Crna Gora na 54, Severna Makedonija na 69. mestu, dok je BiH na 73. poziciji.³⁰² Iako još uvek ne postoje zvanične statistike, pojedine studije ukazuju da u Srbiji rodna segregacija i rodni platni jaz postoje i u digitalnom radu (rad na daljinu preko onlajn platformi), pri čemu je Srbija među vodećim zemljama u svetu prema broju platformskih radnika/ca na 1000 stanovnika.³⁰³

Republika Srbija usvojila je 2022. godine Program ekonomskih reformi za period 2022-2024.³⁰⁴ U analizi rodne perspektive ovog programa ukazano je da je u smernicama za izradu programa ekonomskih reformi Evropske komisije³⁰⁵ postavljen zahtev da svaka strukturna reforma mora da sadrži jasnu identifikaciju ključnih prepreka i njihovih efekata na rodnu ravnopravnost, kao i očekivani uticaj mere na rodnu ravnopravnost (kvalitativni i kvantitativni i to u kratkoročnom, srednjoročnom i/ili dugoročnom pogledu).³⁰⁶ Međutim, ova analiza je pokazala da ni za jednu od 21 strukturne reforme u Programu ekonomskih reformi Srbije nije izvršena procena efekata ključnih prepreka na rodnu ravnopravnost, što bi bila osnova za utvrđivanje razlika i uzroka rodni

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021*. Digitalizacija, budućnost rada i rodna ravnopravnost, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2021, str. 24.

³⁰⁰ Ibid, str. 13

³⁰¹ Ibid.

³⁰² *Srbija zauzima 23. mesto po pitanju rodne ravnopravnosti*, Ecofeminizam, dostupno na <https://www.ecofeminizam.com/2022/07/13/srbija-zauzima-23-mesto-po-pitanju-rodne-ravnopravnosti/>

³⁰³ *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021*, op.cit, str. 13

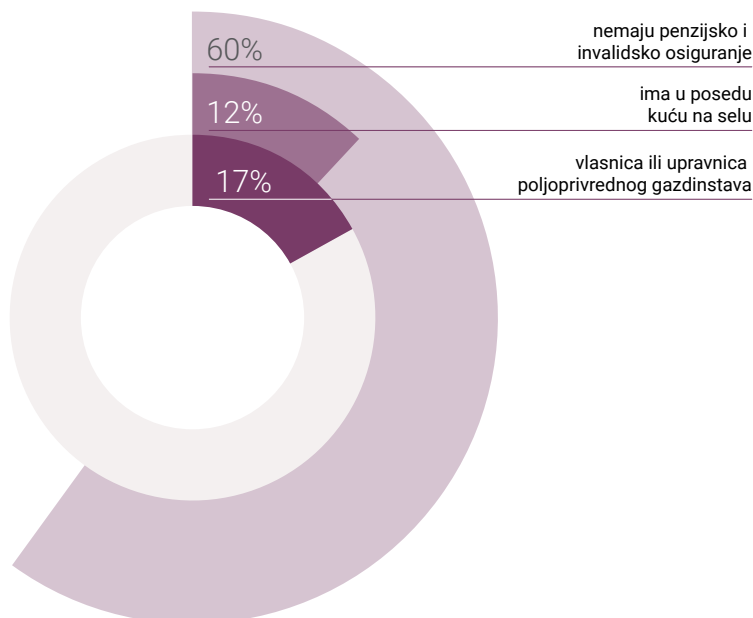
³⁰⁴ Program ekonomskih reformi 2022-2024, Ministarstvo finansija, Beograd, 2022, dostupno na <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/program-ekonomskih-reformi-erp>

³⁰⁵ Guidance for the Economic Reform Programmes 2022-2024 of the Western Balkans and Turkey, European Commission, 2021, str. 18, dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-06/erp_2020-2022_guidance_note.pdf

³⁰⁶ Sarita Bradaš, *Rodna perspektiva u Programu ekonomskih reformi za period od 2022. do 2024. godine*, Održivi razvoj za sve, Beograd, 2022, str. 2, dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1879/rodna-perspektiva-u-programu-ekonomskih-reformi-za-period-od-2022-do-2024-godine>

neravnopravnosti, odnosno, za utvrđivanje ključnih problema koji su relevantni i za čije rešavanje su neophodne intervencije kako bi se otklonio rodni jaz i razlike.³⁰⁷

Posebnu marginalizovanu grupu žena predstavljaju žene koje žive na selu. Među njima je samo 17% vlasnica ili upravnica poljoprivrednih gazdinstava, 12% ima u posedu kuću na selu, a 60% nemaju penzijsko i invalidsko osiguranje.³⁰⁸ Položaj žena na selu direktno je uslovljen sveukupno lošim socioekonomskim položajem seoskih domaćinstava u Srbiji. Pored toga, žene obavljaju sve tradicionalne poslove u vezi sa kućom i gazdinstvom, uključujući i brigu o članovima porodice. Zapošljavanje žena sa sela direktno ograničava nizak obrazovni nivo, nedostatak informatičkih sposobnosti, znanja jezika i poznavanja digitalne kulture.³⁰⁹

Struktura marginalizovane grupe žena koje žive na selu.

³⁰⁷ Ibid, str. 19

³⁰⁸ Marija Popović Mitalkov, *Nove zelene politike: Hronika rada žena na selu*, BeFem, Beograd, 2021, str. 5, dostupno na: <http://www.befem.org/nova-studija-nove-zelene-politike-hronika-rada-zena-na-selu/>

³⁰⁹ Ibid, str.11

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava poziva Srbiju da:

- Identifikuje osnovne uzroke koji ometaju žene da učestvuju u radnoj snazi i dobiju pristojne prilike za posao, prilagode im usluge zapošljavanje i stručno obrazovanje i obuku i obezbede socijalne usluge za bolju harmonizaciju radnog i porodičnog života;
- Proširi usluge socijalne zaštite u cilju poboljšanja jednake raspodele odgovornosti za brigu između muškaraca i žena i olakšavanja učešća žena u radu i javnom domenu,³¹⁰
- Intenzivira napore na smanjenju nezaposlenosti, posebno među mladima;
- Unapredi mere aktivne politike zapošljavanja identifikovanjem osnovnih uzroka zbog kojih osobe pripadaju kategoriji teško zapošljivih i osmišljavanjem konkretnih programa za njihovo rešavanje u cilju pružanja pristojnih i održivih mogućnosti za zapošljavanje.³¹¹

³¹⁰ Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije, Komitet za ekonomska i socijalna prava, E/C.12/SRB/CO/3 od 4. marta 2022. godine, paragraf 37, b i c

³¹¹ Ibid, paragraf 39, a i b

Uticao epidemije kovida-19

Pandemija kovida-19 bila je najveći ekonomski šok na svetskom nivou poslednjih nekoliko decenija,³¹² pri čemu je ova pandemija dodatno pogoršala položaj žena kako u oblasti zapošljavanja, tako i u oblastima socijalne i zdravstvene zaštite. Mnogi zaposleni ostali su bez posla jer su radili u sektorima koji su potpuno prestali sa radom, dok su pojedine kategorije zaposlenih, zbog prirode posla koji obavljaju, nastavili sa radom i tokom epidemije. U pitanju su zaposleni na prvoj liniji, koji su u konstantnom riziku od zaraze zbog vrste poslova koje obavljaju (medicinski radnici/ce, zaposleni u prodavnicama, bankama, apotekama, gradskoj čistoći, poštarima i kuririma) i zaposleni koji obavljaju poslove koji se ne mogu obavljati od kuće (proizvodnja i slično).³¹³ Ova kriza prouzrokovala je ozbiljne posledice na ekonomiju najvećeg broja zemalja i nesrazmerno je uticala na sektore u kojima žene čine većinu.

Tokom epidemije, preduzetnice u Srbiji su bile suočene sa otežanim radom i privremenim zatvaranjem radnji, a prihod im je u 2020. godini u velikoj meri umanjen u odnosu na prethodnu godinu (76%).³¹⁴

Preko 70% preduzetnica ocenilo je svoje poslovanje do kraja 2020. godine kao veoma otežano, a kao najčešće teškoće u poslovanju tokom tog perioda navode zabrane ili ograničenja rada u delatnosti koju obavljaju; uvođenje zabrane i/ili ograničenja kretanja; znatnom promenom ponašanja potrošača/klijenata i slično. Preduzetnice su ove probleme prevazilazile ulaganjem dodatnih sredstava u promotivne aktivnosti, organizacijom rada od kuće, omogućavanjem posebnih popusta, a neke su prestale sa radom.³¹⁵

Takođe, u veoma nepovoljnom položaju su bile radnice zaposlene u trgovinskim radnjama, posebno ako se ima u vidu da najviše žena radi u sektoru usluga (68,6% ukupno zaposlenih žena), a unutar sektora usluga najveći broj žena zaposlen je u trgovini.³¹⁶

Istraživanje je pokazalo da kršenja radničkih prava tokom vanrednog stanja nisu bila vanredna, već da predstavljaju kontinuitet kada je u pitanju „redovni” loš položaj radnika i radnica u Srbiji, koji se ogleda i kroz nedostatak efikasne zaštite prava, neprimenjivanje posebnih zaštitnih mera, kao i na kršenje prava na bezbednu radnu sredinu i na pravične i povoljne uslove rada.³¹⁷

³¹² *The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World*, The World Bank, 08.06.2020, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>

³¹³ Sarita Bradaš, Mario Reljanović, Ivan Sekulović, *Uticao epidemije COVID-19 na položaj i prava radnica i radnika u Srbiji uz poseban osvrt na radnike i radnice na prvoj liniji i u neformalnoj ekonomiji i višestruko pogođene kategorije*, Fondacija Centar za demokratiju (FCD), Beograd, 2020, str. 5-6, dostupno na: <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/fcd-uticao-epidemije-covid-19-na-polozaj-i-prava-radnica-i-radnika-u-srbiji.pdf>

³¹⁴ Marija Srdić, *Podrška preduzetnicama tokom pandemije covid – 19*, OEBS, 2021, str. 47, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/513133.pdf>

³¹⁵ *ibid.*

³¹⁶ Nađa Marković i dr, *Položaj radnica u trgovinskim radnjama tokom pandemije COVID-19*, A11, Beograd, 2021, str. 10, dostupno na: https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2021/04/Polozaj-radnica-u-trgovinskim-radnjama_SRP.pdf

³¹⁷ *ibid.*, str.26

Položaj žena u sindikatima

Osnovna uloga sindikata u primeni principa rodne ravnopravnosti je da se izbori da muškarci i žene podjednako imaju koristi od svih politika i praksi organizacije i da imaju jednake preduslove za ostvarivanje ljudskih prava, a posebno:

- stvaranje jednakih mogućnosti za muškarce i žene pri zapošljavanju;
- jednaka zastupljenost žena u radnom okruženju u javnom i privatnom sektoru;
- razvoj inovativnih programa i dobre radne atmosfere;
- jednakost pri stručnom usavršavanju i napredovanju;
- pristupačnost radnih mesta;
- objektivna i pravična procena učinka zaposlenih;
- fleksibilnost radnog vremena;
- usklađivanje poslovnih i privatnih obaveza i dr.³¹⁸

³¹⁸ Vida Vilić i Kosana Beker, *Smernice za sindikate za primenu Zakona o rodnoj ravnopravnosti*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo 2022, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2022-11_Smernice_za_sindikate_za_primenu_Zakona_o_rodnoj_ravnopravnosti.pdf

U istraživanju o položaju žena u sindikatima u Srbiji, cilj je bio da se utvrdi položaj žena u sindikatima i analizira rad sindikata u kontekstu bavljenja pravima žena i rodnom ravnopravnošću.³¹⁹ Rezultati istraživanja pokazuju da je jedan od ključnih problema nedovoljna posvećenost sindikata temama koje se tiču žena, odnosno, temama koje češće pogađaju žene.³²⁰ Istraživanje je pokazalo da postoje razlike u životnom standardu između muškaraca i žena u Srbiji, a više od polovine ispitanica (56,3%) misli da su žene izložene mobingu ili diskriminaciji na radnom mestu i to vide kao najčešći problem zaposlenih žena. Ove razlike su postale još uočljivije tokom epidemije kovida-19, koji je doprineo da su žene više izložene ekonomskim posledicama epidemije: 42,8% ispitanica misli da je epidemija kovida-19 narušila radna prava žena, dok 60,4% navodi da im je bilo teško da rade od kuće i istovremeno brinu o deci i porodici.³²¹

U pogledu zaštite prava zaposlenih žena, većina ispitanica se slaže sa tvrdnjom da sindikat adekvatno štiti prava zaposlenih žena (66,5%), a 13,3% se ne slaže, pri čemu treba imati u vidu da najveći broj ispitanica ne zna/nije sigurna da li se radna prava žena u Srbiji poštuju. Sa tvrdnjom da su žene u Srbiji diskriminisane na radnom mestu i/ili izložene mobingu slaže se veliki broj ispitanica (56,3%) i navode da se to najčešće ogleda kao nemogućnost napredovanja (39,2%), zatim neisplaćene dnevnice i neplaćeni prekovremeni rad (18,4%), povrede u vezi sa korišćenjem porodiljskog odsustva (17,1%) i seksualno uznemiravanje (13,5%).³²²

³¹⁹ Vida Vilić i Kosana Beker, *Položaj žena u sindikatima u Srbiji*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-09_Polozaj_zena_u_sindikatu.pdf

³²⁰ Istraživački uzorak sastojao se od 245 članica sindikata koje su učestvovala u kvantitativnom istraživanju. Pored toga, u istraživanju je učestvovalo 39 članica sindikata u šest grupnih razgovora (fokus grupne diskusije) i 18 sindikalnih rukovoditeljki kroz dubinske polustrukturirane intervjue.

³²¹ Vilić i Beker, 2021, op.cit, str. 79-80

³²² Ibid, str. 73

Neki predlozi su se odnosili na stavljanje većeg fokusa na razliku u zaradama između žena i muškaraca, kao i na zalaganja da se više vrednuju poslovi koje u najvećem procentu obavljaju žene; aktivnije učesće sindikata prilikom izmena ili usvajanja novih zakona, posebno po pitanju uslova za porodiljsko odsustvo i druga odsustva povezana sa roditeljstvom, po pitanju zarada žena, mobinga i slično.

Jedna od ključnih preporuka iz istraživanja je da je potrebno finansiranje i posvećenost temama rodne ravnopravnosti i unapređivanja položaja žena u sindikatima, a učesnice istraživanja smatraju da bi sindikati trebalo više da se bave:

- organizovanjem obuka za članove i članice sindikata;
 - podsticanjem većeg aktivizma žena u sindikatima;
 - izjednačavanjem položaja žena i muškaraca u zakonima, podzakonskim aktima; kolektivnim ugovorima i opštim aktima poslodavca, kao i izmenama zakona koje bi doprinele poboljšanju položaja zaposlenih žena;
 - pitanjima zdravstvene zaštite i zaštite na radu.
-

U Smernicama za sindikate za primenu Zakona o rodnoj ravnopravnosti konstatovano je da ne postoji tačno određena formula ili plan unapređenja rodne ravnopravnosti koji se može primeniti u svakom kontekstu, ali postoje određene opšte smernice i strategije koje doprinose poboljšanju položaja žena na radu i u vezi sa radom, kao i poboljšanju položaja žena u sindikatima i unapređenju rodne ravnopravnosti u sindikatima.³²³

Ukazano je da je jedan od problema nepostojanje podataka razvrstanih po polu u sindikatima, zbog čega je teško utvrditi probleme koji disproporcionalno pogađaju žene na radu i u vezi sa radom, te je na tome neophodno raditi, a potrebno je i u programskim dokumentima sindikata odrediti ciljeve vezane za unapređivanje rodne ravnopravnosti, politiku jednakih mogućnosti i posebne mere koje se odnose na rodnu ravnopravnost.³²⁴

Navedeno je i da stvaranje jednakosti na radnom mestu uključuje pažljivo sagledavanje različitih elemenata svakog radnog mesta, prilagođavanja radnih mesta i opisa poslova kako bi se zadovoljile potrebe različitih zaposlenih i kreirao personalizovan plan rada koji je prilagođen potrebama zaposlenih, kao i rad na jačanju jednakosti, uključujući inicijative kao što su objavljivanje izveštaja o razlikama u platama između muškaraca i žena ili šema obuke za žene na rukovodećim radnim mestima.³²⁵

³²³ Vilić i Beker, 2022, op.cit, str. 60

³²⁴ Ibid, str. 48

³²⁵ Smernice Ibid, str. 43-44

Zdravlje i zdravstvena zaštita

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- podigne svest javnosti o savremenim metodama kontracepcije i obezbedi da se abortus ne koristi kao metoda kontracepcije, uključujući putem edukacija i medijskih kampanja koje su usmerene na mlade devojkice i mladiće i adolescente i adolescentkinje, posebno među romskom populacijom, kao i starije žene; poboljša pristup kontracepciji, uključujući i obezbeđivanje univerzalnog pokrivanja srodnih troškova u okviru državnog zdravstvenog osiguranja;
- prikupi statističke podatke o adolescentskim trudnoćama razvrstane po starosnom dobu, poreklu i geografski;
- obezbedi da zdravstveni radnici prijavljuju adolescentske trudnoće socijalnim službama i policiji;
- obezbedi nesmetan pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualnu i reproduktivnu zdravstvenu zaštitu, programima skrininga radi rane prevencije raka dojke i raka grlića materice i besplatnom anti-retroviralnom lečenju, za sve žene i devojkice, uključujući i Romkinje, žene sa invaliditetom, uključujući i one u institucijama, kao i da podigne svest žena o prednosti rane prevencije, garantujući slobodan i informisan pristanak žene;
- poboljša pristup uslugama za planiranje porodice i veštačkoj oplodnji za žene LGBTI.³²⁶

Kriza izazvana epidemijom kovida-19 koja je pogodila sve sfere našeg života, a posebno sistem zdravstvenih usluga i zdravstvene zaštite, bila je aktuelna i u 2021. i 2022. godini. Intenzitet oboljevanja je oslabio u odnosu na 2020. godinu kada je zdravstveni sistem bio preopterećen zbog velikog broja slučajeva zaraze virusom, a zaposleni u zdravstvu posebno izloženi riziku od zaražavanja.

³²⁶ CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 38

Pored toga, zdravstveni radnici/ce bili su ugroženi i zbog nepostojanja i/ili nepoštovanja protokola o ponašanju u uslovima epidemije, kao i zbog nedostatka zaštitnih sredstava i opreme na samom početku epidemije.³²⁷

Epidemija je više pogodila žene nego muškarce s obzirom na to da ih je u zdravstvenom sektoru mnogo više,³²⁸ pri čemu treba imati u vidu da su sve češća upozorenja o smanjenju broja lekara/ki i medicinskog osoblja u državnim zdravstvenim ustanovama što je trend još od 2015. godine.³²⁹

I pored iskustva i više znanja i informacija o korona virusu, u 2021. godini ponovljene su greške i nedostaci u upravljanju zdravstvenom krizom, naročito u pogledu blagovremenosti mera, neselektivnog pristupa u kreiranju ekonomskih mera za najsiromašnije, različitog tumačenja propisa, neadekvatne komunikacije među organima i sa stanovništvom, dostupnosti prava i usluga i slično.³³⁰ Pristup zdravstvenoj zaštiti bio je naročito otežan trudnicama, obolelima od raka i pripadnicima rizičnih grupa.

U prvoj godini pandemije manji prioritet je pri davan rutinskim procedurama i onima koje nisu hitne zbog nastojanja da se ograniči prenošenje virusa između pacijenata na bolničkom lečenju, a kovid-19 je postao prepreka za pristup bitnim uslugama preventivne zaštite.

Odlaganje tih usluga dovelo je do ogromnog broja zaostalih slučajeva u zdravstvenom sistemu što će otežati lečenje i verovatno će povećati stope morbiditeta i mortaliteta.³³¹

U Srbiji je do početka februara 2023. godine registrovano 2.476.392 potvrđena slučaja kovida-19 (31.12.2020. registrovano je 337.923 potvrđena slučaja) dok je ukupan broj preminulih od početka epidemije 17.726. Početkom februara 2023. godine bilo je hospitalizovano 258 osoba³³² dok je 31. decembra 2020. godine bilo hospitalizovano 8.765 pacijenata.³³³

Odgovor na epidemiju u Srbiji nije bio prilagođen svim grupama građana i građanki, odnosno, one grupe koje su i inače u pojačanom riziku od diskriminacije i marginalizacije u društvu, bile su u još lošijem položaju. Na primer, mere zabrane kretanja uticale su na zdravstvene tegobe i pogoršanje postojećih zdravstvenih problema žena starijih od 65 godina.³³⁴ Informacije o korona virusu nisu bile dovoljno dostupne osobama sa invaliditetom. Zaštitna sredstva, posebno na početku epidemije, mnogim građanima i građankama, nisu bila dostupna zbog njihovog nedostatka i previsokih cena.

³²⁷ Sarita Bradaš, Mario Reljanović i Ivan Sekulović, op. cit. str. 5-6

³²⁸ U 2021. godini u Srbiji je bilo zaposleno 20.186 doktora medicine, od kojih je bilo 68% žena. *Zdravstveno statistički godišnjak Republike Srbije u 2021*, Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, dostupno na: <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2021a.pdf> Dostupni podaci iz 2016. godine pokazuju da je saradnica sa srednjom stručnom spremom bilo 87%, a farmaceutkinja 97%. Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 163.

³²⁹ *Za pet godina, skoro 3000 manje lekara u državnom zdravstvu*, Sindikat lekara i farmaceuta Srbije, 18. mart 2022, dostupno na: <https://www.sindikatlfs.rs/za-pet-godina-skoro-3-000-manje-lekara-u-drzavnom-zdravstvu/>

³³⁰ *Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2021. godinu*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2022, str. 14, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

³³¹ Naomi Rupasinge i dr, *Uticaj kovid-19 na zdravstvene sisteme na Zapadnom Balkanu*, str 6-7, dostupno na: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/726641590707354436-0080022020/original/RER17HealthnoteSRB.pdf>

³³² Statistički podaci o virusu covid-19 u Republici Srbiji, <https://covid19.rs/> (pristupljeno: 8.2.2023.)

³³³ *Informacija o aktuelnoj epidemiološkoj situaciji u vezi sa novim korona virusom u Republici Srbiji za 31. decembar 2020. godine*, Ministarstvo zdravlja, 31.12.2020, dostupno na: <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/353143/informacija-o-aktuelnoj-epidemioloskoj-situaciji-u-vezi-sa-novim-korona-virusom-u-republici-srbiji-za-31-decembar-2020-godine-php> (pristupljeno 27.1.2021)

³³⁴ Marijana Pajvančić i dr.op.cit. str. 13.

Zbog toga je od izuzetnog značaja integrisati rodnu perspektivu u odgovor na zdravstvenu krizu, identifikovanjem različitih potreba građana i građanki, različitih starosnih doba, kao i obezbeđivanjem adekvatnog odgovora na te potrebe, koje se razlikuju u odnosu na pol, starosno doba, mesto stanovanja, zdravstveno stanje i druga lična svojstva.³³⁵

U Srbiji je u 2021. godini registrovano 34.705 više smrtnih slučajeva u odnosu na prosek u periodu 2016–2019. godine (101.917), što predstavlja višak smrtnosti od +34,1%.

Opšta stopa smrtnosti u 2021. godini iznosila je 20 na 1000 stanovnika.³³⁶ Najčešći uzroci smrti pripadaju sledećim grupama bolesti:

- Bolesti sistema krvotoka - 41,4% (muškarci 37,6% i žene 45,4%);
- Kovid-19 - 20,3% (muškarci 21,8% i žene 18,8%);
- Tumori - 15,1% (muškarci 16,2% i žene 13,9%);
- Bolesti sistema za disanje - 5,3% (muškarci 5,7% i žene 4,8%);
- Bolesti žlezda sa unutrašnjim lučenjem, ishrane i metabolizma - 2,6% (muškarci 2,2% i žene 3%).³³⁷

³³⁵ Ibid str. 15.

³³⁶ *Zdravstveno statistički godišnjak Republike Srbije 2021*, op.cit, str. 20

³³⁷ Ibid.

Rodne razlike u vezi sa zdravljem postoje u Srbiji i van epidemije. Prema istraživanju o zdravlju stanovništva Srbije (2019), muškarci imaju pozitivnije mišljenje o svom zdravlju (71,3%) u odnosu na žene (62,1%).³³⁸

Zabrinjava podatak da u poslednjih godinu dana pre istraživanja 10,2% žena i muškaraca nisu posetili lekara iako su imali zdravstvenih problema, a glavni razlozi neodlaska kod lekara su: finansijska nemogućnost (28% žena i 23,7% muškaraca), očekivanje da će se zdravstveno stanje stabilizovati (20,9% žena i 23,3% muškaraca) i nedostatak vremena zbog posla, brige o deci ili drugima (14,8% žena i 17,7% muškaraca).³³⁹

Kod žena je znatno veća učestalost hroničnih bolesti,³⁴⁰ osim kod oboljevanja od šećerne bolesti, a one i znatno češće odsustvuju sa posla zbog zdravstvenih problema (19,6%).³⁴¹ Pored kardiovaskularnih bolesti, važna zdravstvena pitanja za žene uključuju: depresiju, demenciju, osteoporozu i anemiju,³⁴² a jedna od specifičnih bolesti je endometriozas³⁴³ od koje boluje između 10-15% žena reproduktivnog doba.³⁴⁴

³³⁸ *Istraživanje zdravlja stanovništva Republike Srbije 2019*, str. 1, Republički zavod za statistiku, 2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202018028.pdf>

³³⁹ Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2020, Beograd, str. 28 i 29, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-u-rs-2020_webopt.pdf

³⁴⁰ Visok krvni pritisak, bol u donjem delu leđa, bol u vratnom delu kičme, povišen holesterol i koronarna bolest ili angina pektorisa, šećerna bolest i alergije.

³⁴¹ *Istraživanje zdravlja stanovništva Republike Srbije 2019*, str. 3.

³⁴² *Izveštaj o napretku II, Drugi izveštaj o napretku po oblastima za period oktobar 2016 – 1. jun 2020*, sačinjen na osnovu okvira za monitoring i evaluaciju, Ženska platforma za razvoj Srbije, str. 56, dostupno na: <https://media.genderhub.org.rs/2021/04/DRUGI-IZVESTAJ-O-NAPRETKU.pdf>

³⁴³ Endometriozas izaziva bolove, neplodnost (kod žena sa sterilitetom zastupljena je i do 40%), disfunkciju organa zbog upale, a ožiljasto tkivo koje stvara, dovodi do povećanja bola, umora i opšteg lošeg stanja. Simptomi se često pripisuju „jakim grčevima“, što dovodi do odlaganja dobijanja dijagnoze i do 10 godina. Laparoskopiska hirurgija predstavlja prvu liniju terapije i smatra se „zlatni standardom“ lečenja koju može da uradi samo iskusan ginekolog.

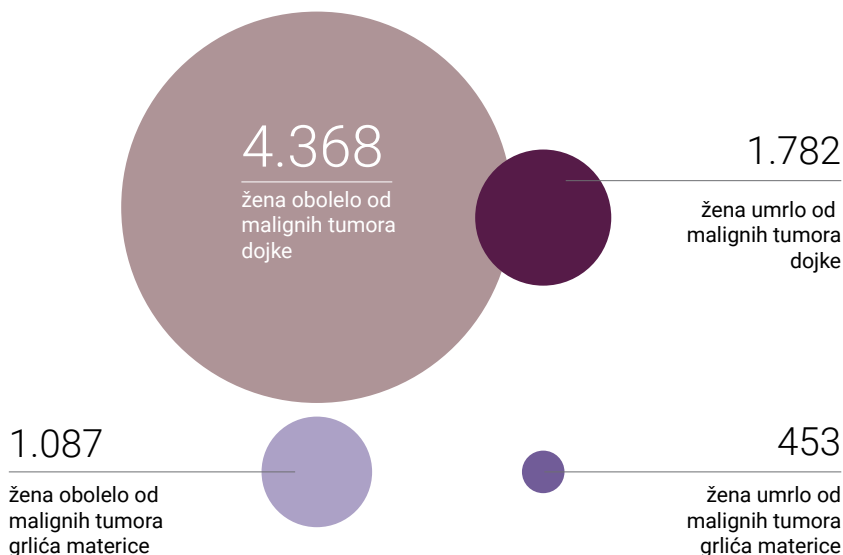
³⁴⁴ Sonja Z. Pop-Trajković-Dinić *Uticaj endometriozas na ishod vantelesne oplodnje*, doktorska disertacija, 2013. str. 4, dostupno na: <https://fedorani.ni.ac.rs/fedora/get/o:904/bdef:Content/get>

U Srbiji odnos maternalne smrti³⁴⁵ od 2012. godine ima trend opadanja, ali je u 2021. godini zabeležen nagli skok vrednosti (procenjuje se zbog uticaja pandemije covid-19) na 22,5 na 100.000 živorođenih.³⁴⁶

Rak dojke najčešći je maligni tumor u obolevanju i treći najčešći uzrok smrti među ženama starijim od 45 godina.³⁴⁷ U Srbiji je 2020. godine od malignih tumora dojke obolelo 4.368 žena a umrle su 1.782 žene.³⁴⁸ Rak grlića materice je četvrti po učestalosti maligni tumor u obolevanju i peti po učestalosti u umiranju među ženama.

Dijagnoza je 2020. godine postavljena kod 1.087 žena, a umrle su njih 453.³⁴⁹ Rak grlića materice se može sprečiti i u 98% slučajeva povezana je sa dugotrajnim prisustvom HPV virusa. Zato je od izuzetnog značaja činjenica da se od 2022. godine HPV vakcina finansira iz obaveznog zdravstvenog osiguranja. Vakcina je odobrena i preporučena za primenu kod devojčica i dečaka od navršenih devet godina, odnosno, kod tinejdžera oba pola koji je nisu primili (mlade žene do 26. godine, mladi muškarci do 21. godine života), a do sada je dato oko 21.500 doza.³⁵⁰

Programi skrininga značajno smanjuju mortalitet od raka dojke, grlića materice i debelog creva. Svaka treća (34,6%) žena je u toku života obavila mamografski pregled dojki,³⁵¹ a tokom 2018. i 2019. godine ovaj pregled obavilo 30,1% žena u starosnoj grupi 50-69 godina.³⁵²

Odnos obolelih i umrlih žena od malignih tumora.

³⁴⁵ Stopa smrtnosti porodilja predstavlja broj žena umrlih u trudnoći, na porođaju ili u puerperijumu zbog komplikacija povezanih sa ovim stanjima na 100.000 žena u reproduktivnom dobu (15–49 godina starosti) u populaciji.

³⁴⁶ Zdravstveno statistički godišnjak, op.cit, str. 21

³⁴⁷ Opšte informacije o skriningu, dostupno na: <https://www.skriningsrbija.rs/srl/opste-informacije-o-skriningu/>

³⁴⁸ Ibid.

³⁴⁹ Sa stopom obolevanja od 26,3 na 100.000, Srbija je na petom mestu u Evropi posle Crne Gore, Rumunije, Estonije i Litvanije. Opširnije na: <https://www.skriningsrbija.rs/>

³⁵⁰ Ibid.

³⁵¹ Istraživanje zdravlja stanovništva Republike Srbije, 2019, op.cit, str. 99,

³⁵² Ibid, str.100

Preventivni pregled za rano otkrivanje karcinoma grlića materice uradilo je 67,4% žena u Srbiji, u starosnoj grupi 25-64 godine,³⁵³ a najveći procenat žena koje su obavile ovaj preventivni pregled pripadaju grupi najboljeg materijalnog stanja (80%).³⁵⁴

Epidemija kovid-19 je uticala na smanjenje procenta žena koje su obuhvaćene prevencijom reproduktivnog zdravlja. U 2021. godini ranim otkrivanjem raka dojke kroz skrining dijagnostiku (mamografiju) u domovima zdravlja obuhvaćeno je 0,9% (u 2019. godini - 2,7%) žena starosti 50–69 godina.³⁵⁵ U okviru ranog otkrivanja raka grlića materice kroz skrining dijagnostiku obuhvaćeno je 5,2% (u 2019. godini obuhvat je bio 9%) žena starosti od 25 do 64 godina.³⁵⁶ Preventivnim ginekološkim pregledima žena starijih od 15 godina, koje imaju pravo na pregled jedanput godišnje na teret zdravstvenog osiguranja, bilo je obuhvaćeno 6,7%,³⁵⁷ što je manje nego 2019. godine kada je obuhvat bio 9%.³⁵⁸

Pokazatelji stanja seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava žena u Srbiji su nepovoljni. Kontrola rađanja je dominantno konzervativna, seksualno ponašanje mladih rizično, a obim angažovanja u očuvanju seksualnog i reproduktivnog zdravlja celokupne populacije, posebno depriviranih i marginalizovanih grupa, nije zadovoljavajući.³⁵⁹ Kontraceptivna sredstva nisu lako dostupna, a na listi lekova koji se izdaju na osnovu obaveznog

zdravstvenog osiguranja (A lista³⁶⁰) nalazi se samo jedno kontraceptivno sredstvo, dok prekid trudnoće iz nemedicinskih razloga i dalje nije pokriven obaveznim zdravstvenim osiguranjem.³⁶¹

Postoje mišljenja u javnosti da „niska učestalost korišćenja moderne kontracepcije ima za posledicu često pribegavanje namernim pobačajima”,³⁶² ali zvanični podaci pokazuju smanjenje broja tih intervencija.³⁶³ U 2021. godini bilo je prijavljeno 10.880 prekida trudnoće, u 2020. godini 11.584, a u 2019. godini bilo je 13.901 prekida trudnoće.³⁶⁴ Od svih žena koje su imale medicinski indukovani prekid trudnoće najviše ih je u starosnom dobu 25-34 godine (45,5%), a mlađih od 20 godina bilo je 3,3%. Najviše prekida trudnoće (33,6%) je zabeleženo kod žena bez dece,³⁶⁵ više među ženama sa osnovnim obrazovanjem (28%) i žena iz najsiromašnijih domaćinstava (15%).³⁶⁶

Postoji potreba da se unapredi pristup uslugama i informacijama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, naročito u udaljenim ili društveno isključenim zajednicama, prilagođene adolescentima/kinjama, kao i različitim potrebama devojčica i dečaka.³⁶⁷

³⁵³ Ibid, str. 101

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ *Analiza planiranog i ostvarenog obima i sadržaja prava osiguranih lica na primarnu zdravstvenu zaštitu u 2021. godini*, str. 19, Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut”

³⁵⁶ *Uredbom o nacionalnom programu ranog otkrivanja karcinoma dojke* („Službeni glasnik RS”, br. 73/2013) i *Uredbom o nacionalnom programu ranog otkrivanja karcinoma grlića materice* („Službeni glasnik RS”, br. 73/13 i 83/13) predviđeno je da skriningom budu obuhvaćene žene u starosnim grupama 50–69 godina, odnosno, od 25-64 godine.

³⁵⁷ *Analiza planiranog i ostvarenog obima i sadržaja prava osiguranih lica na primarnu zdravstvenu zaštitu u 2021. godini*, str. 19

³⁵⁸ Preporučeni obuhvat je najmanje 20% ciljane populacije.

³⁵⁹ *Strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021-2030*, str. 95, dostupno na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/103/1>

³⁶⁰ Lista A. Lekovi koji se propisuju i izdaju na obrascu lekarskog recepta (Službeni glasnik RS”, br. 40/2022), dostupno na: <https://www.rfzo.rs/index.php/osiguranalica/lekovi-info/lekovi-actual>

³⁶¹ To znači da i žena koja ima zdravstveno osiguranje plaća ovu uslugu po cenama koje uređuje davalac zdravstvene usluge.

³⁶² *Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena u Srbiji, pronatalitetna politika naspram ljudskih prava*, Autonomni ženski centar, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima i Grupa 484, Beograd, 2022, str. 10, dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2021/TRI_GODINE_OD_USVAJANJA_PROGRAMA_Analiza_primene_Nacionalnog_programa_ocuvanja_i_unapredjenja_seksualnog_i_reproduktivnog_zdravlja_gradjana.pdf

³⁶³ Evidencija se vodi za svaki pojedinačni pobačaj u državnoj i privatnoj zdravstvenoj ustanovi i relevantni su zvanični podaci koji se objavljuju u zdravstveno-statističkim godišnjacima. Izvor: Institut za javno zdravlje “Dr Milan Jovanović Batut”

³⁶⁴ *Zdravstveno statistički godišnjak RS za 2021*. str. 405

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ Prema istraživanju MICS, u Srbiji 11% žena starosti 15–49 godina imalo je barem jedan indukovani abortus, a procenat raste sa godinama i najviše je kod žena starosti 45–49 godina (24%). Istovremeno, 28% žena starosti 15–49 godina iz romskih naselja imalo je barem jedan indukovani abortus. *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6)*, op.cit, str. 21

³⁶⁷ *Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena u Srbiji*, op. cit. str. 10

Istraživanja pokazuju da su mladima najčešći izvori informacija vršnjaci, sredstva javnog informisanja i internet. Prema oceni mladih i njihovih roditelja, škola je retko izvor informacija i znanja o navedenim temama.³⁶⁸ Poslednje istraživanje o zdravlju stanovništva³⁶⁹ pokazuje da je oko 27% mladih uzrasta od 15 do 19 godina stupilo u seksualne odnose (29,5% dečaka i 24,5% devojčica),³⁷⁰ a 55,6% je prilikom poslednjeg seksual-

nog odnosa sa povremenim partnerom koristilo kondom.

Unapređenje zdravlja mladih najviše zavisi od blagovremene i sveobuhvatne edukacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju,³⁷¹ koja još nije postala obavezan deo obrazovnog procesa, dok savetovališta za mlade u domovima zdravlja ne rade ili delimično funkcionišu.³⁷²

³⁶⁸ Ibid, str. 11

³⁶⁹ *Istraživanje zdravlja stanovništva Srbije 2019*, Republički zavod za statistiku, str. 97, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/pdf/G20216003.pdf>

³⁷⁰ To je u odnosu na 2013. godinu smanjenje procenta mladih uzrasta od 15 do 19 godina koji su stupili u seksualne odnose (33%).

³⁷¹ Jasmina Milošević, *Reproduktivno zdravlje mladih u Srbiji – analiza stanja sa preporukama*, Beogradska defektološka škola – Vol. 24, No. 1 (2018), str. 101-125, dostupno na: https://www.belgradeschool.com/uploads/4/6/5/1/46514917/milosevic_1.pdf

³⁷² Mirjana Rašević i Katarina Sedlecky, *Značaj poruka korona-križe za očuvanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u Srbiji, 2021*, str. 42, COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije, Regionalna konferencija - knjiga sažetaka, Institut društvenih nauka, Beograd

Od 158 domova zdravlja,³⁷³ samo 38 pruža usluge savetovanja mladih o reproduktivnom i o zdravlju adolescenata.³⁷⁴ Zakon o rodnoj ravnopravnosti je obavezao nekoliko ministarstava³⁷⁵ da obezbede pod jednakim uslovima svim ženama i muškarcima, kao i devojkicama i dečacima, pravo na pristup lako dostupnim informacijama, obrazovanju i uslugama, u skladu sa starosnim dobom, koje se odnose na seksualnost, kontracepciju, planiranje rađanja, bračni i porodični život, posebno uzimajući u obzir položaj osoba iz osetljivih grupa. U osnovno i srednjoškolsko obrazovanje uvedeni su edukativni programi sa ciljem unapređenja kompetencija učenika/ca u vezi sa odgovornim odnosom prema zdravlju i o značaju zaštite reproduktivnog zdravlja, ali nisu poznati rezultati uvođenja ovih programa.³⁷⁶

Epidemija kovida-19 pojačala je razlike koje su već postojale u pristupu zdravstvenoj zaštiti za pojedine grupe građana i građanki. Na primer, romska populacija je u Srbiji suočena sa mnogim izazovima, a situacija se dodatno pogoršala tokom epidemije jer mnoga domaćinstva, posebno u neformalnim naseljima, nemaju pristup električnoj energiji, vodi za piće ili kanalizaciji, što onemogućava adekvatne mere zaštite koje su bile neophodne u uslovima epidemije.³⁷⁷ Iako većina Romkinja ima zdravstvenu knjižicu, tokom trajanja epidemije, one uglavnom nisu išle kod lekara, dok su žene koje imaju hronična oboljenja išle kod lekara, ali su im određene terapije i lekovi

bili nedostupni, jer ih nije bilo ili nisu mogle da ih priušte zbog loše finansijske situacije.³⁷⁸ Zbog prenaseljenosti romskih naselja i način života bila je onemogućava fizička distanca i primena mera izolacije.³⁷⁹ Osim toga, Romkinje nisu bile dovoljno informisane tokom epidemije o opštoj zdravstvenoj situaciji, uvedenim merama, a suočile su se sa problemom nedostataka sredstava za higijenu.³⁸⁰

Svi pokazatelji stanja seksualnog i reproduktivnog zdravlja Romkinja, ali i žena koje žive na granici siromaštva, u seoskim područjima, žena sa invaliditetom ili žena koje žive sa HIV-om, višestruko su nepovoljniji od pokazatelja koji važe za opštu populaciju žena, a istraživanja pokazuju da se situacija u domenu seksualnog i reproduktivnog zdravlja nije znatno promenila u odnosu na 2014. godinu.³⁸¹

Procenat pokrivenosti osnovnim (obaveznim) zdravstvenim osiguranjem je isti za Romkinje i žene iz većinske populacije (97%).³⁸² Razlike postoje u korišćenju kontracepcije.³⁸³ Romkinje češće nego žene iz većinske populacije koriste tradicionalne metode kontracepcije (53% naspram 41%), a mnogo manje koriste savremene metode kontracepcije (7% naspram 21%).

Veći je procenat Romkinja koje su imale indukovani abortus (28%), naspram 11% žena iz većinske populacije³⁸⁴ zbog nedovoljne upoznatosti sa metodama zaštite od neželjene trudnoće, kao i lošeg položaja Romkinja u društvu, ali i u okviru zajednica u kojima žive.

³⁷³ Stanje primarne zdravstvene zaštite u Srbiji, Pravni skener, 2020, str. 8, dostupno na: https://www.pravni-skener.org/pdf/sr/Stanje_primarne_zdravstvene_zastite_u_Srbiji.pdf

³⁷⁴ Situaciona analiza dece i omladine 2019. godine, UNICEF, 2020, str. 36 i 37, dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/media/13456/file/sitan_2019.pdf

³⁷⁵ Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo za brigu o porodici i demografiju i javne ustanove u tim oblastima.

³⁷⁶ Prema navodima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, u izveštaju Vladi, predmet *Fizičko i zdravstveno obrazovanje* je obavezan predmet, dok se u gimnazijama realizuje izborni predmet *Zdravlje i sport*, a u srednjim školama, fakultativna aktivnost *Zdravstveno vaspitanje* u okviru koje se realizuje i tema zaštita reproduktivnog zdravlja. Ministarstvo zdravlja nije dostavilo informacije o edukativnim i promotivnim aktivnostima na podizanju svesti o značaju zaštite reproduktivnog zdravlja. Izveštaj Vlade Republike Srbije o ostvarivanju rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2021. godinu, op.cit, str. 27

³⁷⁷ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 40.

³⁷⁸ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 93.

³⁷⁹ Ibid, str. 92.

³⁸⁰ Ibid, str. 96.

³⁸¹ *Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena u Srbiji*, op. cit, str.10

³⁸² *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja* *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6)*, op. cit, str. xxxv

³⁸³ Ibid, str. xix

³⁸⁴ Ibid, str. xx

Velike razlike su izražene i u vezi sa odlučivanjem o reproduktivnom zdravlju.³⁸⁵ Oko 84% žena iz većinske populacije samostalno odlučuje o tome da li će imati seksualni odnos, o korišćenju kontracepcije i o reproduktivnom zdravlju, naspram 68% Romkinja.

Rad zdravstvenih medijatorki³⁸⁶ značajno je doprineo uključivanju Romkinja i dece romske nacionalnosti u sistem zdravstvenog osiguranja, ali uprkos preporuke Zaštitnika građana, radni status zdravstvenih medijatorki nije rešen.³⁸⁷ Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je Vladi Srbije na početku epidemije kovid-19 uputila preporuku o ponovnom uspostavljanju rada zdravstvenih medijatorki, pre svega sa romskim porodicama koje žive u nehiđijenskim naseljima,³⁸⁸ ali podaci o tome da li je preporuka realizovana nisu dostupni.³⁸⁹

Svi postojeći problemi i izazovi sa kojima se žene sa invaliditetom susreću, kao što su pristupačnost, dostupnost zdravstvenih usluga i usluga podrške, dodatno su pogoršani tokom vanrednog stanja a i tokom epidemije kovid-19, pre svega zbog neizvesnosti i straha da se njihovo osnovno stanje ne pogorša, a da u novonastalim okolnostima neće moći da dobiju adekvatnu podršku

za lečenje.³⁹⁰ Veliki problem je predstavljala nedostupnost informacija, nepristupačni formati informisanja, teškoće sa dobijanjem dozvola za kretanje ličnih asistenata/kinja, nedostupnost usluga socijalne zaštite, siromaštvo, kao i usamljenost žena sa invaliditetom koje žive same.³⁹¹

Položaj žena sa invaliditetom koje žive u rezidencijalnim ustanovama se takođe pogoršao. Evropska komisija je u svom izveštaju iz oktobra 2020. godine, u vezi sa procesom deinstytucionalizacije, ukazala da nedostaje finansiranje razvoja usluga u zajednici i za podršku licenciranim pružiocima usluga i socijalnim uslugama, a prvi put je upozorila da su žene sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama u riziku od rodno specifičnih oblika nasilja, kao što su prisilne sterilizacije, prisilni abortusi i davanje kontracepcije bez prethodnog informisanja žene.³⁹² U izveštaju iz 2022. godine, ovaj nalaz je ponovljen,³⁹³ što pokazuje da se ni dve godine kasnije, položaj žena sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama nije poboljšao.

Kao što smo pisale u prethodnom izveštaju, starije žene su se susrele sa višestrukim rizicima i izazovima tokom vanrednog stanja i epidemije kovid-19, pre svega zbog mere potpune zabrane kretanja za osobe starije od 65 godina.³⁹⁴ Većina usluga socijalne zaštite bila je ili obustavljena ili su usluge pružane uz znatna ograničenja, a pružanje zdravstvenih usluga bilo je redukovano i ograničeno na urgentna stanja³⁹⁵ što je doprinelo povećanju zdravstvenih tegoba, depresiji i usamljenosti.

³⁸⁵ Ibid, str. xix-xx

³⁸⁶ Ministarstvo zdravlja pokrenulo je 2008. godine projekat formiranja mreže zdravstvenih medijatorki za podršku romskim zajednicama u sistemu zdravstvene zaštite, a pre svega porodicama sa malom decom. Epidemija kovid-19 pokazala je koliko je njihova uloga značajna i koliko je veliki njihov uticaj na porodice, zahvaljujući izgrađenom poverenju. Opširnije: *Zdravstvene medijatorke – niste sami*, UNICEF, dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/price/zdravstvene-medijatorke-niste-sami>

³⁸⁷ *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o o sprovođenju strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama*, Zaštitnik građana, Beograd, 2019, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/Zastitnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf>

³⁸⁸ *Položaj žena u romskim naseljima*, dostupno na: <http://ravno.pravnost.gov.rs/polozaj-roma-u-romskim-nas-cir/>

³⁸⁹ Zdravstvene medijatorke rade u više od 70 gradova u Srbiji, a njihov posao je da pripadnicima osetljivih grupa olakšaju pristup domovima zdravlja i lekarima. Trenutno ih ima 85. *Zdravstveni medijatori akcenat stavljaju na pomoć romskoj populaciji*, RTS, dostupno na: https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/zdravstveni-medijatori-akcenat-stavljaju-na-pomoc-romskoj-populaciji_1299435.html

³⁹⁰ Marijana Pajvančić i dr, op.cit, str. 97.

³⁹¹ Kosana Beker i dr, *FemPlatz magazin – vanredno izdanje, Treći broj*, op.cit., str. 22-24.

³⁹² *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 37-38.

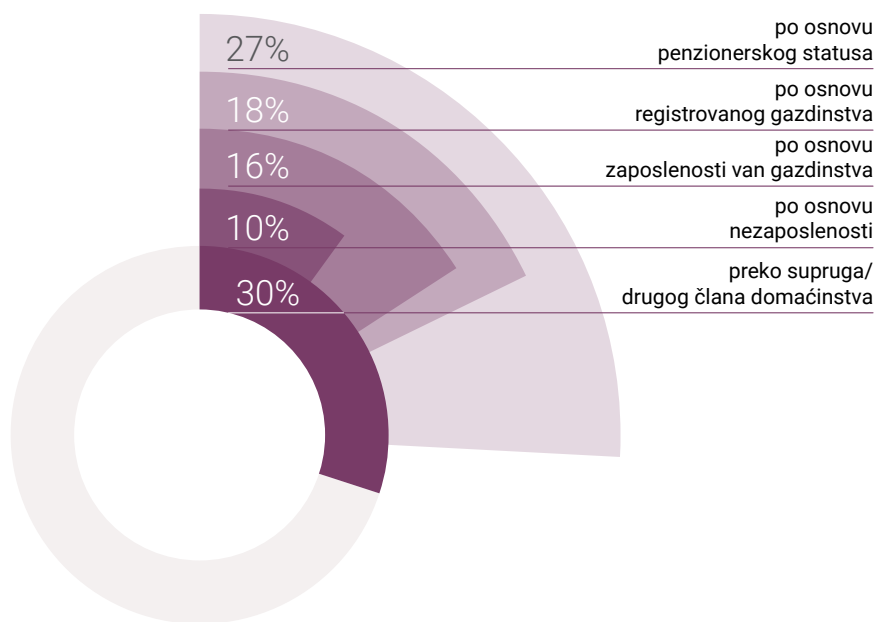
³⁹³ *Izveštaj o napretku Srbije 2022*, op. cit, str. 48

³⁹⁴ Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, br. 34/2020, 39/2020, 40/2020, 46/2020 i 50/2020

³⁹⁵ *Žene 65+ u doba korone: Iskustva i izazovi*, „Snaga prijateljstva” – Amity i FemPlatz, 2020, str. 1, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-07-31_Starije_zene_u_doba_korone.pdf

U posebno teškoj situaciji bile su starije osobe koje žive same, naročito one koje imaju potrebu za tuđom negom i pomoći, među kojima je najviše žena. I u redovnim uslovima, u lokalnim zajednicama retko se formiraju službe kućne nege, a nisu dovoljno razvijene integrisane usluge na lokalnom nivou koje uključuju pomoć gerontodomaćica, palijativnu negu i zbrinjavanje obolelih u terminalnim fazama bolesti, zbog čega je položaj starijih žena, posebno u ruralnim područjima, veoma nepovoljan.³⁹⁶

Istraživanja pokazuju da svaka deseta žena iz ruralnog područja Srbije nema zdravstveno osiguranje, a više od polovine žena sa sela nema penzijsko i invalidsko osiguranje. Od žena koje imaju zdravstveno osiguranje, 30% ostvaruje to pravo preko supruga/drugog člana domaćinstva, 18% po osnovu registrovanog gazdinstva, 16% po osnovu zaposlenosti van gazdinstva, 10% po osnovu nezaposlenosti i 27% po osnovu penzionerskog statusa.³⁹⁷ Žene sa sela su tokom epidemije najčešće bile zabrinute da se ne razbole one ili članovi njihove porodice, dok su poljoprivrednice prvenstveno bile zabrinute za zdravlje ukućana, ali i za ekonomske posledice epidemije.³⁹⁸ Takođe, preduzetnice su strahovale za sopstveno i zdravlje svoje porodice.³⁹⁹

Struktura žena prema osnovu sticanja zdravstvenog osiguranja.

³⁹⁷ Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na socio-ekonomski položaj žena koje žive na selu, sa fokusom na poljoprivredu, op. cit, str. 31.

³⁹⁸ Ibid, str. 34-35.

³⁹⁹ Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na preduzetnice u Srbiji, op. cit, str. 35.

³⁹⁶ Poseban izveštaj o diskriminaciji starijih građana, op.cit, str. 70

Migrantkinje imaju mnoge teškoće u vezi sa zdravljem, posebno mentalnim zdravljem koje je narušeno usled nestabilnosti i neizvesnosti u kojima žive. One se susreću sa izazovima, posebno u vezi sa zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja, koje se posmatra kao tabu tema, uz navođenje neprijatnosti kada treba da razgovaraju sa muškim lekarima.⁴⁰⁰ I dalje nema dostupnih podataka o izazovima sa kojima su se migrantkinje u Srbiji suočavale tokom epidemije kovid-19 u vezi sa zdravstvenom zaštitom.

U Četvrtom periodičnom izveštaju koji je Republika Srbija podnela CEDAW Komitetu, navedeno je da se u svim centrima za smeštaj migranata, obezbeđuje i pristup ginekologu za tražiteljke azila i migrantkinje, kao i pristup međunarodnim organizacijama koje se bave pitanjem zdravlja, čime je osiguran pristup informacijama i servisima.⁴⁰¹ Navedena praksa postupanja nije detaljnije predstavljena u nacionalnim izveštajima koji se tiču migracija i azila, niti u izveštajima relevantnim ugovornim telima Ujedinjenih nacija i godišnjim izveštajima Evropske komisije za Srbiju.⁴⁰²

Zakon o rodnoj ravnopravnosti, u oblasti rada i zapošljavanja, propisuje i mogućnost zdravstvenog osiguranja za osobe koje obavljaju neplaćeni kućni rad, ukoliko nisu zdravstveno osigurane po drugom osnovu. Definiše neplaćeni kućni rad kao poslove za čije obavljanje se ne ostvaruje novčana naknada, a podrazumevaju vođenje domaćinstva, staranje i brigu o deci, o starijim i bolesnim članovima porodice, poslove na poljoprivrednom imanju, kao i druge slične neplaćene poslove.

Međutim, iako je ovo važan pomak u ostvarivanju jednakih mogućnosti, zakonom nije do kraja definisano kako se ovo pravo ostvaruje u praksi, odnosno, nije razrađen mehanizam za sprovođenje ove odredbe, tako da ostvarivanje prava na zdravstveno osiguranje zavisi od promene zakona u oblasti zdravstvenog osiguranja.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Mia Kisić i Anđa Petrović, op. cit, str. 48.

⁴⁰¹ *Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena u Srbiji*, op.cit. str. 13

⁴⁰² Ibid.

⁴⁰³ Prema mišljenju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, ova odredba primenjivaće se od 1. januara 2024. godine, kao i odredba kojom je predviđeno prikupljanje i evidentiranje podataka o neplaćenom kućnom radu, te obračunu njegove vrednosti. *Izveštaj Vlade Republike Srbije o ostvarivanju rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2021. godinu*, str. 28, dostupno na: <https://www.minljmpdd.gov.rs/doc/izvestaji/Zakljucak-Vlade-o-uvajanju-Izvestaja-o-ostvarivanju-rodne-ravnopravnosti-u-RSza2021.godinu.pdf>

Nasilje prema ženama

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- sprovede analizu o rasprostranjenosti i uzrocima rodno zasnovanog nasilja prema ženama, uključujući žene iz višestruko diskriminiranih grupa;
- razvije sveobuhvatnu strategiju i akcioni plan za eliminisanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama;
- revidira relevantne zakone i politike u cilju efikasnog sprečavanja i borbe protiv svih oblika nasilja prema ženama i zaštite žrtava;
- obezbedi da se slučajevi svih oblika nasilja prema ženama, uključujući i silovanje, pravilno istraže, da se počinioci procesuiraju i kazne srazmerno težini dela;
- ojača multisektorsku saradnju za sprečavanje i borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja i pružanje usluga žrtvama;
- obezbedi da sve žene žrtve rodno zasnovanog nasilja imaju neometan pristup efikasnoj zaštiti od nasilja;
- unapredi sistem za prikupljanje i praćenje slučajeva svih oblika rodno zasnovanog nasilja, istovremeno osiguravajući razvrstavanje podataka prema vrsti nasilja i odnosima između počinitelaca i žrtve.⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 24

Tema u fokusu: Od #NisiSama do #NisamPrijavila – Seksualno uznemiravanje i nasilje prema ženama

U ovom izveštaju, seksualno uznemiravanje žena i nasilje prema ženama je tema u fokusu. Od našeg poslednjeg izveštaja, pozitivno je što je usvojena Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine. Međutim, iako je strategija usvojena 2021. godine, nije usvojen akcioni plan za njeno sprovođenje, uprkos zakonskoj obavezi, što obesmišljava usvajanje strateških dokumenata u Srbiji.

Epidemija kovida-19 potvrdila je da različite krize i vanredne situacije uvek dovode do pogoršanja rodne ravnopravnosti, a nasilje koje je postojalo, dodatno se produbljuje. Faktori koji utiču na porast rizika od nasilja prema ženama tokom krize su brojni i obuhvataju stres, narušavanje društvenih i zaštitnih odnosa i mehanizama delovanja, manji broj kontakata sa prijateljima i članovima porodice koji mogu da budu pomoć, zaštita i podrška žrtvi, kao i smanjena mogućnost pristupa odgovarajućim stručnim službama.⁴⁰⁵

Iako je zdravstvena kriza priližno ublažena, nasilje prema ženama i dalje je veoma prisutno. Uprkos usvajanju strategije, žene u Srbiji su izložene različitim oblicima nasilja prema ženama, a svake godine je konstantno veliki broj femicida i pokušaja femicida. Ipak, treba imati u vidu da se tokom 2021. godine u Srbiji desila velika promena po pitanju nasilja prema ženama, koja se nastavila i u 2022. godini. Žene su javno progovorile o seksualnom uznemiravanju i nasilju koje su preživele, što je izazvalo veliku pažnju javnosti i ogromno interesovanje medija.

Javnost je saznala za slučajeve decenijskog ćutanja o seksualnom nasilju koje se dešavalo i koje je i dalje prisutno u različitim sferama, od obrazovanja do politike i javnog života. Žene su progovorile o seksualnom uznemiravanju i nasilju u različitim sredinama i u različitim oblastima u kojima se nasilje odigravalo i prećutkivalo, širom države, te su na taj način demaskirale zaveru ćutanja koja je dugo trajala.⁴⁰⁶ Smatra se da je početkom 2021. godine u Srbiji otpočeo Me Too pokret.⁴⁰⁷

Godina je počela sa javnim progovaranjem glumice Milene Radulović, a nedugo zatim i Ive Ilinčić o seksualnom nasilju koje su pretrpele u školi glume Miroslava Aleksića. Usledila je optužba za silovanje glumice Danijele Štajnfelđ protiv glumca Branislava Lečića. Nakon toga, političarka Marinika Tepić javno je iznela tvrdnje da je Dragan Marković Palma, predsednik Jedinštvene Srbije, podvodio maloletnice i žene u Jagodini. Usledila je nova priča da je u Istraživačkoj stanici Petnica više desetina mladih žena bilo seksualno uznemiravano i fotografisano bez pristanka, za šta su optužile zaposlenog Branislava Savića. Priče o nasilju koje žene svakodnevno trpe samo su se nizale pod haštegom #NisamPrijavila.⁴⁰⁸ Javno progovaranje o pretrpljenom nasilju još jednom je pokazalo da ne postoji siguran prostor, odnosno, da nema mesta na kom seksualno nasilje ne može da se dogodi. S obzirom da su javne ličnosti progovorile o pretrpljenom seksualnom nasilju, ovo je privuklo veliku pažnju i medija i javnosti, što uobičajeno nije slučaj sa „nepoznatim“ ženama, koje takođe trpe nasilje, ali nemaju javni prostor da o tome govore, niti za njihove priče postoji zainteresovanost.

⁴⁰⁵ Vida Vilić (ur), *Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji - Elektronski bilten br. 4*, 2020, str. 4, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/Bilten_4_SR.pdf

⁴⁰⁶ Jovana Gligorijević, *Zavera ćutanja koja je dugo trajala*, *Vreme*, 24. jun 2021. godine, br.1590, str. 8-14

⁴⁰⁷ Pokret Me Too (#MeToo) je društveni pokret protiv seksualnog zlostavljanja i seksualnog uznemiravanja. Ovaj hešteg koriste žene koje dele svoja iskustva o seksualnim napadima i seksualnom uznemiravanju.

⁴⁰⁸ Kosana Beker, Vesna Dobrosavljević i Sanja Radivojević, *Priručnik za etičko i nediskriminatorno izveštavanje o nasilju prema ženama u onlajn sferi*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2022, str. 22

Pored toga, ovo je otvorilo i pitanja odgovornosti i nekažnjivosti javnih ličnosti, ali i uloge medija u izveštavanju o ovakvim temama. U nastavku sledi kratak pregled ovih slučajeva koji su obeležili godinu:

- **Glumica Milena Radulović u januaru 2021. godine, javno progovara o pretrpljenom seksualnom nasilju koje je doživela od svog nekadašnjeg nastavnika glume Miroslava Aleksića.** Ova ispovest je podstakla još nekoliko polaznica ove škole da prijave zlostavljanje koje su trpele. Nedugo zatim, glumica Iva Ilinčić javno govori o sličnom iskustvu u školi glume. Reakcija javnosti, pored sporadičnih glasova koja dovode u sumnju istinitost iskaza žrtava (npr. šta su čekale do sada?), većinskim delom je ohrabrujuća i solidarna sa žrtvama. Pored ženskih organizacija, podršku su dali i Fakultet dramskih umetnosti i brojne javne ličnosti.⁴⁰⁹ Ove ispovesti pokazale su identičan način postupanja nasilnika – svaku od njih je ispitivao da li je imala seksualne odnose, svi napadi su se dešavali tokom priprema za prijemni ispit za fakultet dramskih umetnosti i sve su imale 17 godina u vreme kada se nasilje dešavalo. Zahvaljujući novinarkama koje ovim temama pristupaju etički i profesionalno, javnost je upoznata sa činjenicom da je u pitanju duboko traumatično iskustvo, da je u konkretnom slučaju nasilnik iz pozicije moći zloupotrebio poverenje, te da nije iznenađujuće da je potrebno da prođe određeno vreme da žene progovore.⁴¹⁰
- **Iako je javnost bila upoznata sa činjenicom da je glumica Danijela Štajnfelđ bila žrtva seksualnog nasilja o kom govori u svom autorskom dokumentarnom filmu *Zaceli me*,⁴¹¹ ona nije imenovala nasilnika. Dva meseca nakon ispovesti glumica o nasilju koje su**

pretrpele u školi glume, Danijela Štajnfelđ izlazi u javnost i optužuje svog kolegu i nekadašnjeg ministra kulture Branislava Lečića za seksualno nasilje koje je doživela 2012. godine.⁴¹² Ovo se dešava nakon što je Branislav Lečić pozvao bivše učenike/ce škole glume Miroslava Aleksića da pređu u njegovu glumačku školu. Nakon ovoga, Danijela Štajnfelđ progovara javno o svom iskustvu, na koji način želi da spreči ponavljanje nasilja. Neposredno nakon javnog progovaranja Danijele Štajnfelđ, nekadašnja glumica Merima Isaković takođe javno progovara o seksualnom nasilju koje je pre više decenija doživela od Branislava Lečića.⁴¹³ Za razliku od slučaja koji je pokrenula Milena Radulović, u slučaju Danijele Štajnfelđ, podrška javnosti bila je mnogo manja, a pojedini mediji, posebno tabloidi, veoma negativno i senzacionalistički su izveštavali o ovom slučaju, uključujući i navode da je Danijela Štajnfelđ izmislila priču o silovanju zbog dobijanja azila u Sjedinjenim Američkim Državama, kao i da je Branislav Lečić „žrtva proračunate glumice“.⁴¹⁴

- **Na konferenciji za štampu 19. aprila 2021. godine, Marinika Tepić, potpredsednica Stranke slobode i pravde, prikazala je svedočenje anonimnog muškarca koji je ispričao uznemirujuće detalje o podvođenju maloletnica u Jagodini i okolini. Iz ovog svedočenja, javnost saznaje da su maloletne devojke na zabavama koje je organizovao Dragan Marković Palma, predsednik Jedinственe Srbije i narodni poslanik Narodne skupštine, bile prinuđene na seksualne odnose sa njim i drugim političarima i biznismenima. Muškarac iznosi da je lično prisustvovao događaju na kome su bili političari Ivica Dačić,**

⁴⁰⁹ FDU pruža bezrezervno i odlučno podršku glumici Mileni Radulović, N1 info, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/fdu-pruza-bezrezervno-i-odlucno-podrsku-glumici-mileni-radulovic/>

⁴¹⁰ Jovana Gligorijević, Žena koja je pokrenula lavinu, Vreme, 21. januar 2021. godine, br.1568, str.9

⁴¹¹ Hold me right (2020), opširnije na: <https://www.youtube.com/channel/UCe1E1YqkuUyj3v4CvEhEPTg>

⁴¹² *Seksualno nasilje u Srbiji – glumica Danijela Štajnfelđ optužuje starijeg kolegu Branislava Lečića za silovanje, a on odlučno negira*, Danas, dostupno na: <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/seksualno-nasilje-u-srbiji-glumica-danijela-stajnfelđ-optužuje-starijeg-kolegu-branislava-lecica-za-silovanje-on-odlucno-negira/>

⁴¹³ Čula sam krik svojih misli, Nedeljnik, dostupno na: <https://www.nedeljnik.rs/cula-sam-krik-svojih-misli-ja-mogu-da-se-odbranim-ja-mogu-moram-sta-se-dogadalo-te-veceri-kad-je-branislav-lecic-pozvao-merimu-isakovic/>

⁴¹⁴ Opširnije: Beker, Dobrosavljević i Radojević, op.cit, str. 31-33

Aleksandar Antić i vlasnici Knez petrola i Kopernikus televizije.⁴¹⁵ Nakon ove konferencije za štampu, počeo je politički „obračun“ u javnosti, odnosno, žrtve seksualnog nasilja postalu su sredstvo političkih obračuna, o čemu je pisala Jovana Gligorijević, kako se traume žrtava i preživljeno seksualno nasilje stavlja u drugi plan kada je prioritet politička igra u kojoj žrtve nisu bitne.⁴¹⁶

- Krajem juna 2021. godine javnost saznaje za seksualno nasilje koje se decenijama odvijalo u Istraživačkoj stanici Petnica. Grupa žena, nekadašnjih polaznica Petnice, progovara o pretrpljenom nasilju imenujući istog čoveka, dugogodišnjeg saradnika Istraživačkog centra u Petnici. Žrtve pripadaju različitim generacijama polaznica Petnice, ali je svaka od njih (više od 20 devojaka i žena) doživljavala nasilje na skoro identičan način. Nasilnik je zloupotrebljavajući svoj položaj, polaznice ucenjivao, maltretirao i fizički zlostavljao. Neke od njih su nasilje odmah prijavile, a neke nekoliko godina kasnije. Iako su konsultovani advokati bili su saglasni da je slučaj zastareo i uprkos činjenici da im predstoje dugotrajni i mučni postupci, grupa žena izlazi u javnost ukazujući da Petnica nije bezbedno mesto, kao i da je uprava štitila više nasilnika nego žrtve. Nasilje se dešavalo u periodu od 2003. do 2014. godine, a Petnica je 2017. godine raskinula radni odnos sa osobom koju su žrtve imenovala za nasilnika.⁴¹⁷ Nasilnik je imao veliki autoritet u Istraživačkoj stanici Petnica, polaznicama je predstavljan i kao osoba zadužena za objavljivanje radova u prestižnim „Petničkim sveskama“. On je polaznice ucenjivao i zastrašivao, bile su izmanipulisane, stimulisane na konzumiranje alkohola i prisiljene na fotografisanje, pod izgovorom da se radi o „umetničkoj fotografiji“, a većina devojaka je bila maloletna u periodu kada se

nasilje odvijalo.⁴¹⁸ Petnica je negirala ovaj problem, iako je Vigor Majić, osnivač i bivši direktor bio upoznat sa spornim fotografijama, o kojima su godinama kružile priče u Petnici.

Kraj 2021. godine obeležile su ispovesti #NisamPrijavila, koje su objavljene Tviteru. Za samo nekoliko dana je objavljeno, retvitovano i podržano više od 20.000 ispovesti žena koje su podelile svoje iskustvo pretrpljenog nasilja. Inicijatorica i prva osoba koja je pod heštegom #NisamPrijavila napisala objavu bila je aktivistkinja Dejana Stošić, isprovocirana veću o veoma neprofesionalnom ponašanju policajaca kojima su žene prijavljivale nasilje, a o čemu je pisala sestra žene koju je zlostavljao partner. Budući da #NisamPrijavila sadrži razloge neprijavlivanja nasilja, mnogim ženama koje su iskusile nasilje ovo je bila platforma za razumevanje i solidarnu podršku drugih žena.⁴¹⁹ Kroz objave na društvenim mrežama, potvrđeno je nepoverenje žena u nadležne institucije i sistem koji reviktimizuje žrtve. Takođe, potvrđeno je i da žrtve ne prijavljuju nasilje jer često nemaju podršku porodice niti društva u kom žive.

⁴¹⁵ Jovana Gligorijević, *Domaćin, ortaci i bunga bunga žurke*, Vreme, 22. april 2021. godine, br.1581, str.6-8

⁴¹⁶ Ibid.

⁴¹⁷ Jovana Gligorijević, *Zavera ćutanja koja je dugo trajala*, Vreme, 24. jun 2021. godine, br. 1590, str. 8-14

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ *Podržati žrtve nasilja*, Danas, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/podrzati-zrtve-nasilja-niste-same-izlaz-postoji/>

Žao mi je #NisamPrijavila

Žao mi je što nas ima mnogo.

Žao mi je što je to svaka druga.

Žao mi je što navodimo razloge zašto nismo prijavile.

Žao mi je što se pravdamo što nismo prijavile kao da je problem u nama, a nije.

Problem je u njima.

Njima koji ti kažu "Šta ti tu možeš".

Njima koji ti kažu "ne izmišljaj, ne bi on nikada"

Njima koji ti kažu "nije on sigurno tek tako, provocirala si"

Njima koji ti kažu "kasno sad"

Njima koji ti kažu "hoćeš iz ljubomore da mu uništiš karijeru"

Njima koji ti samo mahnu rukom.

Njima koji ne žele ni da te saslušaju.

Njima koji te pitaju "A šta si nosila?"

Njima koji te pitaju "Što tek sada?"

Njima koji te pitaju "Što nisi otišla?"

Njima koji te pitaju "Što nisi prijavila?"

Nisam prijavila jer sam se bojala za sebe, za svoju porodicu pa čak i za njega.

Nisam prijavila jer sam bila dete.

Nisam prijavila jer mi niko ne bi verovao.

Nisam prijavila jer sam bila pijana.

Nisam prijavila jer smo bili u vezi.

Nisam prijavila jer bi ga moj otac ubio.

Nisam prijavila jer nisam imala kud da odem.

Nisam prijavila jer nisam imala modrice.

Nisam prijavila jer kako da dokažem psihičko nasilje?

Nisam prijavila jer kako da dokažem strah od njegovog prisustva, pogleda, dodira, uzdaha?

Nisam prijavila jer je vojno lice.

Nisam prijavila jer mi je bio komšija.

Nisam prijavila jer je iz ugledne porodice.

Nisam prijavila jer je deo porodice.

Nisam prijavila jer imamo decu.

Nisam prijavila jer su prošle godine.

Nisam prijavila jer sam mislila da sam ja kriva.

Nisam prijavila jer policija ne bi ništa uradila.

Nisam prijavila jer sam ga volela.

A kada sam prijavila...

Kada sam prijavila policajci su mi se smejali.

Kada sam prijavila izgubila sam prijatelje.

Kada sam prijavila rekli su mi da to radim zbog karijere.

Kada sam prijavila rekli su mi da nemam dokaze.

Kada sam prijavila rekli su mi da je kasno.

Kada sam prijavila rekli su mi da je bolje da sam ćutala.

Kada sam prijavila rekli su mi da sam kurva.

Kada sam prijavila rekli su mi da sam zaslužila.

Kada sam prijavila terali su me da ponovo, i ponovo, i ponovo prolazim kroz istu bol.

Kada sam prijavila nisam smela ni jedan detalj da promašim da bi mi verovali.

Kada sam prijavila on je bio tu. Da me sluša, da me gleda, da kaže da lažem i da sam luda.

Kada sam prijavila posebno sam pričala sa policajcem, inspektorom, advokatom, lekarom, psihologom, sudijom. I sve morala da ih ubeđujem u istinu.

Istinu da svaka druga od nas trpi bol od osobe koju je nekad volela ili i dalje voli.

Istinu o tome kako je biti žena.

Istinu da mi je žao svake devojčice jer ovo je univerzala koja nas spaja. I zato zapamti, nisi sama!

Dejana Dexi Stošić

Femicid

U Srbiji i dalje ne postoji zvanična statistika femicida, a podaci o broju ubijenih žena i dalje se prikupljaju iz medija. Broj femicida i pokušaja femicida se ne smanjuje. Iako je još 2018. godine najavljeno osnivanje nadzornog tela za praćenje femicida u Srbiji, a tokom 2021. godine definisano Strategijom za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. godine, do kraja 2022. godine ovo telo nije uspostavljeno. Izostanak delotvorne prevencije femicida svakodnevno šalje poruku ženama u Srbiji da njihovi životi nisu vredni.

2020.	2021.	2022.
28	26	27

Tabela 7: Broj femicida u Srbiji

Istraživanja pokazuju da svake dve nedelje, u proseku, jednu ženu u Srbiji ubije član porodice, najčešće u njenom domu. Nasilje prema ženama i devojčicama je najrasprostranjeniji oblik kršenja prava žena u svetu, a femicid je najekstremniji oblik nasilja prema ženama. Dostupna istraživanja pokazuju da je skoro svaki femicid mogao biti sprečen. U mnogim slučajevima izostala je blagovremena i efikasna reakcija institucija sistema na prijavu nasilja, kao i umanjivanje opasnosti i nesagledavanje rizika po bezbednost žrtve.⁴²⁰

Zbog toga smo, zajedno sa mnogim drugim organizacijama civilnog društva, prethodne dve godine, zahtevale uspostavljanje nezavisnog tela za praćenje femicida, koje bi pokazalo da država ozbiljno shvata ubistva žena, obezbedilo podatke o femicidu i unapredilo rad institucija koje su zadužene za prevenciju i zaštitu žena od nasilja. U svetu su uspostavljeni različiti modeli tela za praćenje slučajeva femicida, a mi smo predložile,

imajući u vidu naš pravni sistem, da se ovo telo uspostavi u okviru Zaštitnika građana. U prikupljanju podataka, analizama i davanju preporuka koriste se ovlašćenja Zaštitnika građana, kao nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava, s obzirom da je sam femicid najekstremniji oblik kršenja ljudskih prava žena. Pored zamenika/ce Zaštitnika građana koji je ovlašćen da se stara o rodnoj ravnopravnosti, predložile smo da u sastavu ovog mehanizma budu i predstavnik/ca Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, predstavnik/ca Pokrajinskog zaštitnika građana – ombudsmana, predstavnice organizacija koje se bave prevencijom i zaštitom od femicida i nezavisni eksperti u oblasti prevencije i zaštite od femicida.⁴²¹

Pored toga, izradile smo interaktivnu mapu femicida.⁴²² Do kraja 2022. godine, prikupile smo 109 slučajeva femicida u Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji, koji su se dogodili u periodu od 2020. do 2022. godine. Podaci su prikupljeni iz medija, a neki slučajevi su provereni i sa zvaničnim institucijama i izveštajima drugih organizacija. Mapa treba da nam pomogne da bolje razumemo femicid i da služi kao podsetnik da je potrebno uraditi više na sprečavanju i eliminaciji femicida. Takođe, predstavlja model po kojem bi nadležne institucije ili buduće telo za praćenje femicida moglo da predstavi podatke na transparentan, sistematizovan i pristupačan način.⁴²³

⁴²⁰ Mehanizam za praćenje femicida u Srbiji, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 16. februar 2023, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?n88>

⁴²¹ Nacionalni kontrolni mehanizam za praćenje slučajeva femicida u Srbiji, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2023, dostupno na: http://femplatz.org/library/2023-02_SRB_Policy_brief_smanjeno.pdf

⁴²² Uz podršku UN Women i Evropske unije, u okviru projekta „Ending Violence Against Women: Implementing Norms, Changing Mind“.

⁴²³ Mapa femicida u Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2022, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?t16>

Mapa femicida

Nastavile smo rad na istraživanju sudske prakse femicida i pokušaja femicida u Srbiji za period 2015-2019, a rezultati istraživanja su objavljeni 2021. godine.⁴²⁴ U ovom istraživanju analizirano je 96 predmeta procesuiranih slučajeva femicida i 30 predmeta procesuiranih pokušaja femicida u periodu 2015-2019. godina.

Istraživanje je pokazalo da: pokušaj femicida i femicid učinioci najčešće vrše prema svojim sadašnjim i bivšim suprugama, vanbračnim i emotivnim partnerkama; skoro polovina učinilaca femicida bila su u bračnom/vanbračnom/partnerskom odnosu sa žrtvom; visok je procenat femicida izvršen prema članovima porodice, posebno prema majkama (24,1%); većina femicida i pokušaja femicida izvršena je u kući/stanu/dvorištu gde žena živi; za žene je najmanje bezbedno i najmanje sigurno mesto njihov dom, s obzirom da je 28,7% slučajeva femicida učinjeno je na otvorenim i javnim prostorima.⁴²⁵

Dominantni motivi za izvršenje femicida i pokušaja femicida bili su ljubomora, koja je nastala iz želje za isključivim posjedovanjem partnerke, nemogućnosti kontrole njenog ponašanja i upravljanja njenim životom, kao i osveta zbog raskida emotivne veze i bračne/vanbračne zajednice, mržnja i netrpeljivost zbog neuzvraćene ljubavi.⁴²⁶ O žrtvama pokušaja femicida ima veoma malo podataka u sudskim presudama, iako su saslušane kao svedokinje u postupku. O žrtvama femicida ima još manje podataka, najčešće su u pitanju podaci koje daje učinilac. Ti podaci uglavnom nisu objektivni, jer učinilac nastoji da opiše žrtvu i njeno ponašanje kao glavni faktor izvršenja femicida. Žrtve se opisuju kao „nevernice“, „alkoholičarke“, uvek spremne za svađu, osobe koje se nedolično ponašaju, napuštaju kuću, vređaju i slično, čime „izazivaju“ učinioca da mu „padne mrak na oči“. Čak i prilikom saslušanja članova

porodice žrtava kao svedoka sud ne saznaje dovoljno o žrtvi i njenom životu pre nego što je ubijena. Stiče se utisak da se niko ne interesuje za žrtve kojih više nema.⁴²⁷

U većini slučajeva žrtve femicida i pokušaja femicida nisu se obraćale nadležnim državnim organima i ustanovama za pomoć i zaštitu od nasilja koje je postojalo pre izvršenja dela. Samo mali broj žrtava je prijavljivao nasilje, ali način reagovanja institucija sistema svedoči o njihovoj neefikasnosti i pokazatelj je nedelotvornosti sistema zaštite žena od partnerskog i porodičnog nasilja.⁴²⁸ U strukturi izvršenih femicida preovlađuju krivična dela tzv. običnog ubistva (55,2%), a ista je situacija i sa pokušajima femicida, preovlađuju pokušaji tzv. običnog ubistva (69,7%).⁴²⁹ Sudovi često menjaju pravnu kvalifikaciju krivičnog dela iz optužnice od težeg ka lakšem, što dovodi do blažeg kažnjavanja, pri čemu ni praksa sudova u tumačenju propisa nije ujednačena.

Nasilje i zloupotreba vatrenog oružja

U okviru projekta *Smanji rizik, povećaj bezbednost – Ka smanjenju zloupotrebe vatrenog oružja u kontekstu nasilja u porodici*,⁴³⁰ čiji je cilj smanjenje rizika od zloupotrebe vatrenog oružja i obezbeđenje zaštite žrtava nasilja u porodici i partnerskim odnosima, kao i unapređenje zakonodavnog i strateškog okvira i institucionalne prakse u cilju delotvornog odgovora na složenost problema nasilja u porodici, jačanje sistema prevencije i povećanje svesti žena i muškaraca o opasnostima koje sa sobom nosi vatreno oružje, sproveli smo istraživanje o nasilju u porodici i zloupotrebi

⁴²⁴ Slobodanka Konstantinović Vilić i Nevena Petrušić, Pokušaji femicida i femicid u Srbiji: sprečavanje i procesuiranje, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf

⁴²⁵ Ibid, str. 29-32

⁴²⁶ Ibid, str. 67

⁴²⁷ Ibid, str. 84-86

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ Ibid, str. 91-100

⁴³⁰ Koji realizuje UNDP u Srbiji uz finansijsku podršku Ministarstva spoljnih poslova Savezne Republike Nemačke.

vatrenog oružja.⁴³¹ Cilj istraživanja bila je analiza prakse institucija krivičnog sistema u odgovoru na nasilje u porodici počinjeno zloupotrebom vatrenog oružja ili pretnjom da će oružje biti zloupotrebjeno, kao i davanje preporuka za unapređenje prevencije i zaštite žrtava nasilja u porodici.⁴³²

Neki od ključnih nalaza iz istraživanja su: većina učinilaca nasilja u porodici izvršenog pretnjom ili zloupotrebom vatrenog oružja je u braku, ima u proseku dvoje dece, srednjeg je obrazovanja i nije zaposlena; polovina učinilaca ranije nije osuđivana, većina priznaje izvršenje krivičnog dela, ali se uglavnom ne kaje za izvršeno delo i svoj postupak smatra adekvatnim; prilikom izvršenja krivičnih dela, učinioci su najčešće koristili oružje iz kategorije „B”, koje fizička lica mogu nabavljati, držati i nositi na osnovu isprave nadležnog organa, ali u velikom broju presuda nema podataka o posedovanju dozvole za nošenje vatrenog oružja; prilikom odmeravanja kazne učiniocima sudovi samo uopšteno navode olakšavajuće i otežavajuće okolnosti i uglavnom ne obrazlažu zašto su određene okolnosti smatrali olakšavajućim ili otežavajućim, pri čemu se ne uzima dovoljno u obzir činjenica da se radi o nasilnim odnosima u porodici koji nose viši stepen opasnosti u odnosu na druge oblike nasilničkog ponašanja; dominira kazna zatvora izrečena uz mere bezbednosti oduzimanja predmeta kojim je izvršeno delo, a u manjem broju izrečena je mera bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa žrtvom; ni u jednom slučaju nije izrečena maksimalna kazna od pet godina zatvora, a većina kazni je godinu dana zatvora ili manje.⁴³³

Iz istraživanja su proistekle preporuke koje se odnose na:

- promenu prakse sudova u pogledu kažnjavanja učinilaca nasilja u porodici izvršenog vatrenim oružjem;
- obezbeđivanje održive usluge podrške za žrtve nasilja;
- poboljšanje pravnog okvira u vezi sa uslovljima za nabavku, držanje i nošenje vatrenog oružja;
- uspostavljanje statističke evidencije o slučajevima nasilja u porodici izvršenog vatrenim oružjem;
- poboljšanje saradnje između državnih organa zaduženih za prevenciju i zaštitu od nasilja u porodici;
- rad na stvaranju bezbednijeg okruženja i na obezbeđenju rodno odgovornih usluga podrške;
- usmeravanje pažnje pravnih profesionalaca na detaljno utvrđivanje okolnosti svakog pojedinačnog slučaja nasilja počinjenog pretnjom ili zloupotrebom vatrenog oružja, uz celovito sagledavanje ranijeg ponašanja učinioca, istorije njegovih nasilnih akata i slično.⁴³⁴

⁴³¹ Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić, Natalija Žunić i Kosana Beker, *NASILJE U PORODICI I ZLOUPOTREBA VATRENOG ORUŽJA Istraživanje prakse institucija krivičnog sistema u odgovoru na nasilje u porodici počinjeno zloupotrebom ili pretnjom zloupotrebe vatrenog oružja*, UNDP, Beograd, 2021, dostupno na: http://femplatf.org/library/publications/2022-01_Nasilje_u_porodici_i_zloupotreba_vatrenog_oruzja.pdf

⁴³² Istraživanjem su obuhvaćeni svi slučajevi nasilja u porodici, femicida i pokušaja femicida povezani sa zloupotrebom vatrenog oružja, povodom kojih su pravnosnažno okončani krivični postupci u periodu od 1. juna 2017. do 31. decembra 2019. godine.

⁴³³ Ibid, str. 5-6

⁴³⁴ Ibid, str. 6-7

Bezbednost žena i devojčica u javnom prostoru

Tokom 2021. godine izradile smo analize bezbednosti žena i devojčica u Pančevu, Kraljevu i Zemunu.⁴³⁵ Bezbednost žena i devojčica u gradovima predstavlja jedno od ključnih pitanja u suzbijanju rodno zasnovanog nasilja, a jedinice lokalne samouprave imaju veoma važnu ulogu ne samo u sprečavanju nasilja prema ženama i devojčicama, već i u obezbeđivanju visokog nivoa bezbednosti na svojoj teritoriji. Analizirale smo postojeće lokalne javne politike u oblasti bezbednosti i rodne ravnopravnosti, kao i rad lokalnih tela, anketirale smo žene i devojčice o osećaju bezbednosti, održale informativne sesije sa različitim akterima i sastanke sa predstavnicama lokalne samouprave. Izradile smo i preporuke za unapređenje bezbednosti žena i devojčica u ova tri grada/opštine, a jedna od ključnih preporuka je da predstavnici/ce navedenih lokalnih samouprava i lokalnih ustanova aktivno uključe devojčice i žene u procese mapiranja potreba i planiranja mera za poboljšanje bezbednosti, kroz razgovore o potrebama da bi se osećale bezbednije.

Anketa pokazuje da se u Pančevu⁴³⁶ 44,6% ispitanica ponekad oseća nebezbedno u gradu, a 45,8% žena se ponekad plaši da noću idu same kroz svoje naselje/grad. Svaka šesta žena ne ide noću sama, svaka deveta koristi mobilni telefon/aplikacije ili nosi sa sobom suzavac ili neki drugi predmet za samoodbranu. Jedna od važnih preporuka koja je navedena u analizi je prepoznavanje teme bezbednosti, posebno u kontekstu rodne ravnopravnosti, u lokalnim javnim politikama, uključujući Plan razvoja grada Pančeva 2022-2028. i lokalnih akcionih planova za rodnu ravnopravnost.

U Kraljevu,⁴³⁷ čak 67,6% ispitanica ponekad se oseća nebezbedno u gradu, a polovina žena se ponekad plaši da noću idu same kroz svoje naselje/grad. Kao najveće bezbednosne probleme u Kraljevu naše ispitanice su prepoznale povećan broj slučajeva vršnjačkog nasilja (67,6%), nasilje u porodici (40,5%), porast uličnog nasilja (37,8%), veću upotrebu vatrenog oružja (13,5%), na opasnost od silovanja i pokušaja silovanja (16%), ali su ukazale i na postojanje problema sa povećanjem broja pasa lualica u gradu. Javno dostupne i organizovane liste telefonskih brojeva sa informacijama kome građanke/građani mogu da se obrate u situacijama nasilja i pretnje po bezbednost, ali i adekvatno zbrinjavanje uličnih životinja su neke od preporuka navedene u analizi.

Prema rezultatima ankete koju smo radile sa ženama/devojčicama u Zemunu,⁴³⁸ čak 67,6% ispitanica se ponekad oseća nebezbedno u gradu, a polovina žena se ponekad plaši da noću idu same kroz svoje naselje/grad. Više od polovine žena navodi da ne idu noću same kroz grad, svaka treća žena koristi mobilni telefon/aplikacije za bezbednost, a svaka četvrta nosi suzavac ili drugi predmet za samoodbranu. Kao neke od preventivnih aktivnosti koje mogu da se realizuju u Zemunu, između ostalog je navedena i promocija nenasilja, tolerancije i poboljšanja bezbednosti među mladima, kao i jačanje građanske svesti i informisanosti o sprečavanju nasilja prema ženama i devojčicama.

⁴³⁵ U okviru projekta *Bezbedni gradovi za žene i devojčice*, realizovanog uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji

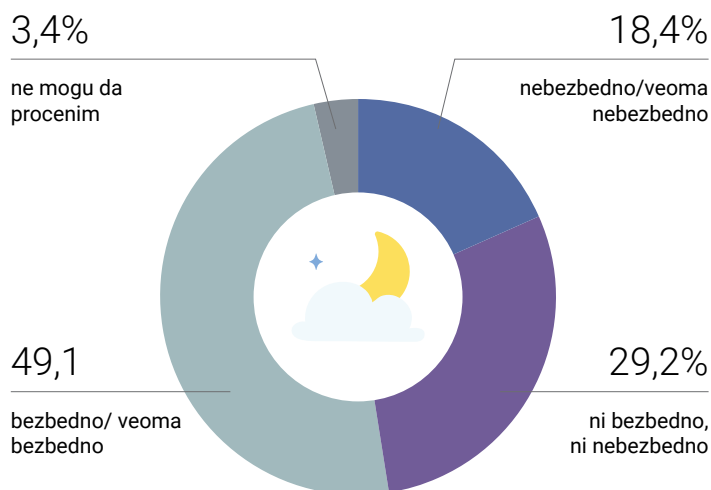
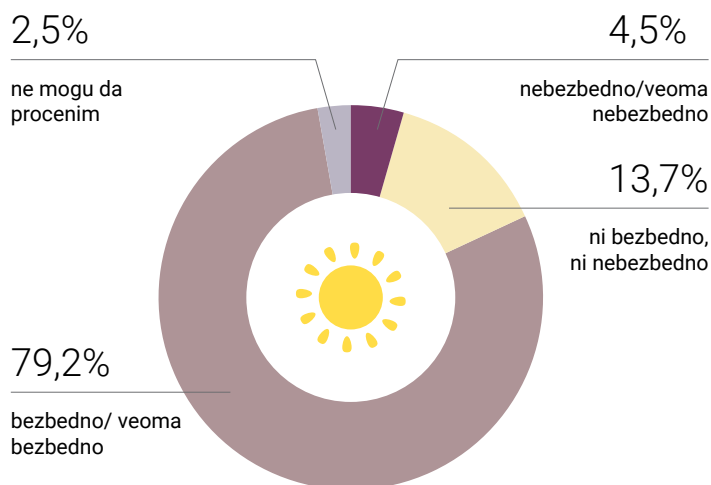
⁴³⁶ Vida Vilić, Kosana Beker i Biljana Janjić, *Pančevo – bezbedan grad za žene i devojčice*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-12_Pancevo_bezbedan_grad_za_zene_i_devojce.pdf

⁴³⁷ Vida Vilić, Kosana Beker i Biljana Janjić, *Kraljevo – bezbedan grad za žene i devojčice*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-12_Kraljevo_bezbedan_grad_za_zene_i_devojce.pdf

⁴³⁸ Vida Vilić, Kosana Beker i Biljana Janjić, *Zemun – bezbedna opština za žene i devojčice*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-12_Zemun_bezbedna_opstina_za_zene_i_devojce.pdf

Nakon toga, tokom 2022. godine, objavile smo istraživanje⁴³⁹ o nasilju prema ženama i devojicama u javnom prostoru u Srbiji.⁴⁴⁰ Istraživanje je pokazalo da su javni prostori rodno neosetljivi i neprilagođeni potrebama i bezbednosti žena.

Kao nebezbedne javne prostore žene i devojčice su obeležile neosvetljene ulice, udaljene od centra grada/sela, parkove i gusto pošumljene delove grada/sela, mesta oko klubova/kafana/mesta prodaje alkohola/narkotika, šetališta i staze za trčanje, stajališta javnog prevoza.⁴⁴¹

Lični osećaj bezbednosti tokom dana i noći.⁴⁴²

⁴³⁹ Uz podršku UN Women u Srbiji i Vlade Ujedinjenog Kraljevstva i Britanske ambasade u Beogradu.

⁴⁴⁰ Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić, Kosana Beker i Natalija Žunić, *Nasilje prema ženama i devojčicama u javnom prostoru: Sažeta verzija sa ključnim rezultatima i preporukama*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2022, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2022-09_Nasilje_u_javnim_prostorima.pdf

⁴⁴¹ Ibid, str. 23

⁴⁴² Ibid, str. 22

Skoro polovina žena istakla je da se plaši silovanja, seksualnog uznemiravanja, fizičkog napada ili napada oružjem, a od žena koje su doživele nasilje u javnom prostoru, svaka treća je doživela nasilničko ponašanje, svaka četvrta neželjeno dodirivanje, grljenje i ljubljenje u javnom prostoru, dok je svaka peta doživela praćenje i uhođenje.⁴⁴³

Čak 9,2% žena je doživelo pokušaj silovanja ili silovanje. U više od polovini slučajeva kada su žene doživele neki oblik nasilja u javnom prostoru bile su prisutne i druge osobe, a u najvećem broju slučajeva (69,9%) izostala je reakcija drugih osoba.⁴⁴⁵

Manifestacije nasilja u javnom prostoru koje su žene doživele bar jednom u životu⁴⁴⁴

⁴⁴³ Ibid, str. 25-27

⁴⁴⁴ Ibid, str. 40-41

⁴⁴⁵ Ibid, str. 43

Poboljšanje položaja žena nije samo pitanje zakonodavnih, već i celokupnih promena u odnosu države i društva prema ženama. Odnos između *de iure* i *de facto* stanja u oblasti prava žena uvek je u raskoraku.

Kada donosimo zakone i menjamo institucije koje će podržavati nediskriminaciju i unapređivanje ženskih prava, mi činimo samo prvi korak ka menjanju celokupnog kulturnog konteksta u kome se odvija život muškaraca i žena.

Nasilje prema ženama u društvu (na javnim mestima) ili porodici (u privatnom prostoru), na posredan ili neposredan način, tiče se svih nas koji smo deo društvene zajednice.

Zbog toga je neophodno raditi na njegovoj eliminaciji i razvijanju nulte tolerancije na nasilje prema ženama, ne samo usvajanjem zakona i strateških dokumenata, već i njihovom adekvatnom primenom, uz kontinuirano podizanje svesti celog društva o nedopuštenosti i štetnosti nasilja, kao i o dugoročnim posledicama koje ostavlja kako na žene, tako i na društvo u celini.⁴⁴⁶

Prošu, 2022. godinu, obeležili su i protesti žena, aktivistkinja, neformalnih grupa i organizacija. Naime, nakon što je u medijima objavljeno da je Igor Milošević izašao iz zatvora po odsluženju zatvorske kazne za silovanje, javnost je bila uznemirena, a list „Informer“ je nakon toga objavio intervju sa ovim višestrukim silovateljem pod naslovom „Megaekskluzivno! Ispovest serijskog silovatelja: Prvi put sam silovao sa deset godina“, u kojem su između ostalog, navedeni i opisi silovanja. Neformalni feministički kolektiv Ženska solidarnost je 28.09.2022. organizovao protest ispred redakcije „Informera“ a, kako navode, cilj protesta je bio „da pružimo otpor nasilničkim praksama medija, uz zahtev da se intervju ukloni sa svih portala (uključujući listove Blic, Alo, Mondo) kako bi se žene zaštitile od dalje retraumatizacije i reviktimizacije“.⁴⁴⁷ Usledilo je pet protestnih okupljanja sa dodatnim zahtevima da se poštuje Kodeks novinara Srbije i prate Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama, da se ukine javno finansiranje medijima koji neetički izveštavaju o muškom nasilju, i da se uspostavi evidencija o slučajevima nasilja, posebno seksualnog nasilja prema ženama. Iako je postojao pokušaj da se o ovom slučaju razgovara i na skupštinskom Odboru za kulturu i informisanje, dnevni red sa ovom tačkom nije usvojen, a predsednica Saveta Regularnog tela za elektronske medije (REM) rekla je da „zaista ne vidi nikakav povod i razlog za takvu histeriju.“⁴⁴⁸ Zahtev za uklanjanje intervjua potpisalo je preko 60 organizacija, kolektiva i pojedinaca/pojedinki.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Bes na ulice, slobodaza devojčice, 06.11.2022, Ženska solidarnost, dostupno na <https://zenskasolidarnost.org/bes-na-ulice-sloboda-za-devojčice/>

⁴⁴⁸ Isto

⁴⁴⁹ Javno saopštenje za uklanjanje intervjua pod naslovom „Megaekskluzivno! Ispovest serijskog silovatelja: Prvi put sa silovao sa deset godina.“ 06.11.2022, Ženska solidarnost, dostupno na <https://zenskasolidarnost.org/javno-saopštenje-za-uklanjanjem-intervjua/>

⁴⁴⁶ Nasilje prema ženama i devojčicama u javnom prostoru, FemPlatz, Pančevo, 2022, str. 13, dostupno na: http://femplatz.org/library/2022-06_Booklet_NNZID.pdf

Akušersko nasilje

Prethodnu 2022. godinu obeležila su istupanja žena i otkrivanje načina postupanja lekara i medicinskog osoblja prema njima prilikom i nakon porođaja.⁴⁵⁰

U januaru 2022. godine, jedna žena iz Šapca iznela je u javnosti tvrdnje o nečovečnom i ponižavajućem tretmanu kojem je 2021. godine bila izložena u Ginekološko-akušerskoj klinici „Narodni front“ tokom sprovođenja procedure indukovano pobačaja.⁴⁵¹ Zbog komplikacija u 20. nedelji trudnoće, lekar ju je uputio na bolničko lečenje, gde je konstatovano da je plod u riziku usled manjka plodove vode. Dva dana kasnije na ultrazvučnom pregledu konstatovano je odsustvo srčanih radnji ploda i savetovano je sprovođenje indukovano pobačaja. Bila je smeštena na odeljenju za praćenje visokorizičnih trudnoća i tri dana je provela u iščekivanju intervencije. Okolnosti pod kojima je boravila na odeljenju izložili su je dodatnoj psihičkoj patnji, imajući u vidu da joj nije pružena psihološka podrška nakon spoznaje da je izgubila bebu, kao i da je sve vreme boravila u sobi zajedno sa više žena čije bebe su bile zdrave i koje su očekivale porođaj u danima koje slede.

⁴⁵⁰ Začetnice ovog talasa su Milica Filipović iz Šapca, koja je doživela akušersko nasilje prilikom indukovano pobačaja i Maja Simić Simeunović iz Beograda koja je usled akušerskog nasilja zadobila ozbiljne zdravstvene posledice.

⁴⁵¹ *Potresna ispoved iz porodilišta: Nosila sam mrtvu bebu u stomaku pet dana*, NovaS, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/drustvo/potresna-ispoved-iz-porodilista-nosila-sam-mrtvu-bebu-u-stomaku-pet-dana/>.

Dan nakon nakon otpočinjanja procedure indukovano pobačaja, počela je da oseća intenzivnije i učestalije kontrakcije. Uprkos njenim molbama za pomoć, asistencija zdravstvenih radnika je izostala. Tek nakon intervencije pacijentkinja sa kojima je delila sobu, dežurna medicinska sestra je došla do nje i uputila je da ukoliko oseća da će beba izaći, uzme „gusku“ i ode u toalet radi pobačaja, što se na kraju i desilo.

U njeno ime podneta je krivična prijava zbog sumnje da je učinjeno krivično delo zlostavljanja i mučenja, pritužba Zaštitniku građana zbog nezakonitog rada GAK Narodni front, a od Ministarstva zdravlja je zatraženo da sprovede nadzor nad radom ove klinike.⁴⁵² Do kraja 2022. godine, o podnetoj krivičnoj prijavi nije doneta javnotužilačka odluka, a ni postupak pred Zaštitnikom građana nije završen. Vanredni spoljni nadzor Ministarstva zdravlja i nadzor zdravstvene inspekcije su završeni, ali nisu utvrđeni bilo kakvi nedostaci ili propusti u radu klinike. Direktor GAK Narodni front javno se oglosio samo jednom, sa izjavom da tokom zbrinjavanja ove pacijentkinje nije bilo propusta u radu, kao i da se u konkretnom slučaju nije radilo o bebi, već o plodu koji je imao svega 40 grama.⁴⁵³

Nakon njenog javnog svedočenja, nekoliko hiljada žena je na društvenim mrežama podelilo svoja iskustva o sličnom nehumanom i ponižavajućem tretmanu u srpskim porodilištima tokom sprovođenja procedure indukovano pobačaja. Radi podizanja svesti i senzibilisanja javnosti na ovu temu, Beogradski centar za ljudska prava je tokom 2022. godine objavio kratak igrani video o nehumanom i ponižavajućem tretmanu trudnica tokom sprovođenja procedure indukovano

pobačaja,⁴⁵⁴ kao i kratak video sa svedočenstvom žena o nehumanom tretmanu koje su doživele ili su mu svedočile u srpskim porodilištima.⁴⁵⁵

Posle javnih svedočenja žena, urađeno je istraživanje, koje je pokazalo da postupanje prema ženama u ginekološko-akušerskim ustanovama u Srbiji nije u skladu sa međunarodnim propisima i standardima, kao ni u skladu sa domaćim normama.⁴⁵⁶ Brojni dokumenti na međunarodnom nivou garantuju prava ženama u trudnoći, tokom i nakon porođaja, te izričito propisuju zabranu mučenja, svirepog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.⁴⁵⁷ Istu zabranu sadrži i odredba člana 25. stava 2. Ustava Republike Srbije, kao i mnogi drugi nacionalni propisi koji regulišu način postupanja prema pacijentkinjama i principe kojima se treba rukovoditi prilikom preduzimanja medicinskih intervencija i odpuhvata.⁴⁵⁸

Kršenje prava i vršenje akušerskog nasilja ostvaruje se na razne načine: od verbalnog ponižavanja, podsmevanja, „držanja pridika“, preko nasilne epiziotomije i fizičkih povreda, pa sve do fizičkog nasilja.

⁴⁵⁴ *Da li znate šta je to indukovani pobačaj?*, YouTube kanal Beogradskog centra za ljudska prava, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=e2oEeAxcNo&t=2s>.

⁴⁵⁵ *Ispovesti žena koje su prošle kroz indukovani pobačaj – da se više ne ponovi*, YouTube kanal Beogradskog centra za ljudska prava, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=qHZeypYBJHQ>.

⁴⁵⁶ Marina Mijatović i dr, *Tretman žena u ginekološko-akušerskim ustanovama*, Beograd, 2022, str. 4. i 22. Radi sprovođenja istraživanja, krajem februara autorke su otvorile elektronsku poštu za prijavu slučajeva ovog vida nasilja, te su do 1. aprila 2022. godine primile oko 200 slučajeva koji su samo potvrdili da se radi o sistemskom problemu.

⁴⁵⁷ Poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i dr. Ibid, str. 6.

⁴⁵⁸ U Kodeksu medicinske etike Lekarske komore Srbije piše da je lekar dužan da svoju profesionalnu aktivnost obavlja savesno, po pravilima medicinske struke i s posebnom pažnjom, u skladu sa načelima medicinske etike i načelima čovečnosti. Ibid, str. 19.

⁴⁵² Informacije dobijene od Beogradskog centra za ljudska prava u januaru 2023. godine

⁴⁵³ „Izgubila sam bebu i tužila GAK Narodni front“: Ispovest Šapčanke Milice, portal Danas, dostupno putem linka: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/izgubila-sam-bebu-i-tuzila-gak-narodni-front-ispovest-sapcanke-milice/>.

Brojni su primeri svedočenja žena koje su bile žrtve neprofesionalnog postupanja i odsustva humanosti lekara i medicinskog osoblja. Nemoćnost ostvarivanja komunikacije ogledala se u tome da su se lekari i medicinsko osoblje oglašavali o pozive pacijentkinja koje su bile u jakim bolovima i koje su strepele za sopstveni život i život svoje bebe, a loša komunikacija ogledala se u tome što su pacijentkinje slušale razne pridike, pogrdne reči, iskazivanje besa, krajnje bezobzirnosti i odsustva empatije za stanje u kome su se nalazile. Prema rezultatima istraživanja, u 76,36% od ukupnog broja slučajeva, bila je prisutna loša komunikacija i verbalno nasilje pretrpljeno u ginekološko-akušerskim ustanovama.⁴⁵⁹

Nepoštovanje i zloupotreba prava na informisani pristanak je još jedan u nizu problema sa kojima su se žene suočavale, tako što su im odmah po ulasku u ustanovu dali da potpišu pristanak koji se odnosio na sve medicinske tretmane, bez ikakvog obrazloženja postojanja indikacija za preduzimanje određenog tretmana i predočavanja rizika i posledica koje bi eventualno mogle da nastupe ili su im formulari davani u toku porođaja, kada nisu mogle da razmisle, niti zatraže dodatna pojašnjenja.⁴⁶⁰

Kršenje prava pacijentkinja se ogleda i u tome što su lekari, uprkos izričitom protivljenju pacijentkinja, primenjivali tzv. Kristelerov zahvat, za koji istraživanja pokazuju da dovode do ruptуре mišića materice, te da je njegova primena dopuštena samo u izuzetnim slučajevima.⁴⁶¹

Krajem decembra 2022. godine, urađeno je još jedno istraživanje o iskustvima žena tokom sprovođenja procedure indukovnog porođaja.⁴⁶² Ovo istraživanje je pokazalo da je 77% ispitanica neposredno prisustvovalo proceduri indukovnog pobačaja druge pacijentkinje, a 86,8% smatra da procedura u konkretnom slučaju nije bila izvršena po najvišim standardima, odnosno, da nije poštovana privatnost pacijentkinje. Nešto ispod polovine ispitanica navodi da su procedure vršene bez prisustva zdravstvenih radnika, dok je skoro 40% ispitanica navelo da su pacijentkinje trpele uvrede od medicinskog osoblja. Skoro polovina ispitanica sa ličnim iskustvom indukovnog pobačaja navele su da nisu bile obaveštene pre same procedure o njenom toku, posledicama i rizicima, kao i da nisu potpisale pristanak.⁴⁶³

Većina žena je kroz proceduru indukovnog pobačaja prolazila samostalno, odnosno, izostala je asistencija zdravstvenih radnika, a pobačaji su se često dešavali u bolničkoj sobi u neposrednom prisustvu drugih pacijentkinja, u toaletu i u hodniku. Iako su iskustva opisala kao vrlo bolna, ispitanice ističu da im je više od fizičkog bola smetao način na koji su ih zdravstveni radnici tretirali. Ispitanice koje su učestvovalе u istraživanju navele su da poznaju, u proseku, tri druge žene koje su imale iskustvo indukovnog pobačaja. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je u pitanju problem sistemskog karaktera, pri čemu treba naglasiti da loši uslovi rada i nedostatak stručnog kadra ne mogu da predstavljaju opravdanje za ovakvo postupanje prema ženama.

⁴⁵⁹ Ibid, str. 22.

⁴⁶⁰ Ibid, str. 10.

⁴⁶¹ Posledice su nastupile ne samo po majku, u vidu ruptуре materice, već i po bebū u vidu hematoma (krvnog podliva) glave. Ibid, str. 27.

⁴⁶² Istraživanje: Stavovi javnog mnjenja o sprovođenju procedure indukovnog pobačaja u zdravstvenim ustanovama u Srbiji, Beogradski centar za ljudska prava, 2022, dostupno na: <https://www.bgcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/02/Najznacajni-nalazi-istrazivanja-indukovani-pobacaji-1.pdf>

⁴⁶³ Ibid, str. 3-4

Nasilje prema političarkama

S obzirom da je 2022. godina bila izborna godina, predstavljamo i rezultate istraživanja o nasilju prema političarkama, od kojih je jedno sprovedeno tokom 2021. godine, dok je drugo sprovedeno tokom predizbornog procesa i tokom izbora u Srbiji u aprilu 2022. godine.

Nalazi istraživanja o iskustvima nasilja koje su doživele političarke tokom svoje karijere ukazuju da su rašireni obrasci strukturalnog, kulturnog i interpersonalnog nasilja. Nasilje je sastavni deo političke karijere žena i ispoljava se u vrlo različitim formama, kako u pogledu vrste nasilja, tako i u pogledu učinilaca i konteksta u kome se nasilje odvijalo.⁴⁶⁴

Političarke su najviše bile izložene različitim formama psihičkog nasilja, potom seksualnog uznemiravanja; retka su iskustva fizičkog nasilja, ali su neke od njih doživele i teške oblike proganjanja, ponavljanog psihičkog nasilja, sa ciljem da im se ograniči sloboda i integritet, te da kod njih stvori strah za sopstvenu bezbednost.⁴⁶⁵ Učinioci nasilja su različiti, od stranačkih kolega, nadređenih osoba koje se nalaze na višoj hijerarhijskoj poziciji unutar stranke, partijskih lidera, političkih protivnika, osoba iz drugih sfera javnog delanja, poput medija, pa sve do građana i građanki.⁴⁶⁶

Seksualno uznemiravanje je oblik nasilja koje su ispitanice tokom svoje političke karijere višestruko doživljavale.

Neke su napomenule da im nije bilo lako da to nasilje prepoznaju, jer je često to kompliment ili udvaranje, pa je teško odrediti granicu između udvaranja i uznemiravanja.⁴⁶⁷

Nasilje prema ženama tokom izbora predstavlja veliku prepreku u realizaciji njihovih političkih prava. Žrtve nasilja tokom izbornog procesa su najčešće žene, građanke u svojim redovnim građanskim ulogama, dok glasaju, kao i kontrolorke ili nezavisne posmatračice.⁴⁶⁸ Skoro sve prijave nasilja tokom izbornog procesa su prijave psihičkog nasilja prema ženama, koje se najčešće ispoljavalo kroz ismevanje, vređanje, nipodaštavanje i psovanje.

Fizičkom nasilju su pribegavali uglavnom muškarci i to najčešće oni koji su tokom celog izbornog dana sprovodili psihičko nasilje i zastrašivanje žena na biračkim mestima. U svim slučajevima prijave fizičkog nasilja, reakcija nadležnih organa je bila neadekvatna. Policijski službenici su ili ignorisali ili pokušali da ublaže posledice nasilja, neprikladno su komentarisali događaje i zanemarivali lični doživljaj i strah žrtava.⁴⁶⁹

Praćenjem je ustanovljeno da su društvene mreže prepune mizoginih komentara koji predstavljaju i deo organizovanog psihičkog nasilja prema ženama koje su bile vidljive u kampanji.

⁴⁶⁴ Marija Babović i dr, *Rodno zasnovano nasilje nad političarkama u Srbiji*, ODIHR-OSCE, 2021, Beograd, str. 5, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/0/500617.pdf>

⁴⁶⁵ Ibid, str. 5

⁴⁶⁶ Ibid, str. 6

⁴⁶⁷ Ibid, str. 35

⁴⁶⁸ *Za izbore bez nasilja. Izveštaj nakon održanih izbora 3.aprila 2022. godine*, Akademija ženskog liderstva, 2022, str. 8, dostupno na: <https://liderke.org/wp-content/uploads/2022/05/Izbori-bez-nasilja-izvestaj-final.pdf>

⁴⁶⁹ Ibid, str. 12- 14.

Nasilje prema višestruko diskriminisanim grupama žena

Od početka pandemije u svetu, mehanizmi i eksperti/kinje Ujedinjenih nacija ukazivali su da su žene u povećanom riziku od nasilja u porodici zbog mera koje su uvedene radi suzbijanja virusa kovid-19, kao i da su pojedine grupe žena u još većem riziku. Specijalna izvestiteljka UN za nasilje prema ženama izrazila je posebnu zabrinutost za žene sa invaliditetom, migrantkinje bez dokumenata i žrtve trgovine ljudima.⁴⁷⁰ Pored toga, ukazano je da su žene sa invaliditetom u institucijama, staračkim domovima, psihijatrijskim i drugim ustanovama, kao i starije žene u domovima za negu takođe u povećanom riziku od nasilja zbog nedostatka spoljnog nadzora institucija.⁴⁷¹ Međutim, iako više ne živimo u uslovima strogih mera zaštite, po pitanju nasilja prema višestruko diskriminisanim grupama žena, situacija se nije bitno promenila, odnosno, one su i dalje izložene nasilju.

Na određena pitanja u vezi sa položajem žena iz višestruko diskriminisanih grupa ukazala je i GREVIO grupa, tako što navodi da je neophodno obezbediti da svi zdravstveni radnici preuzmu odgovornost za otkrivanje svih oblika nasilja prema ženama, da obezbede sigurnost svih žrtava i upućivanje nadležnim specijalizovanim službama, da prepoznaju da su određene grupe žena izložene intersekcionalnoj diskriminaciji, kao što su žene sa invaliditetom, migrantkinje i Romkinje, kao i da obezbede da zdravstvene usluge budu dostupne svim ženama, uključujući žene sa invaliditetom.⁴⁷²

Ukazano je i da Srbija treba da obezbedi da stara telji i medicinski stručnjaci poštuju informisano i slobodno odlučivanje žena u vezi sa medicinskim postupcima, kao što su abortus i sterilizacija, naročito kada je reč o ženama sa invaliditetom koje su smeštene u ustanovama.⁴⁷³ Nadalje, neophodno je da se pružanje specijalizovanih usluga podrške za žene proširi, da se adekvatno obezbedi usluga sigurnih kuća, dostupna svim ženama, posebno ženama sa invaliditetom, Romkinjama i migrantkinjama/azilantkinjama.⁴⁷⁴ Evropska komisija navodi da u Srbiji treba da se poboljša primena zakona protiv nasilja u porodici, kao i da su određene grupe žena u nepovoljnijem položaju, uključujući i žene sa invaliditetom, starije žene, Romkinje i dr.⁴⁷⁵

Prema izveštaju o napretku u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Srbiji su mlade žene, siromašne žene i izbegle i raseljene žene više izložene nekom obliku seksualnog nasilja u poređenju sa drugim grupama žena.⁴⁷⁶ Preko 10% žena izloženo je nekom obliku nasilja (fizičkog, psihičkog ili seksualnog), ali je rasprostranjenost nasilja veća kod pojedinih grupa žena, poput izbeglica i interno raseljenih lica (23,2%), žena sa invaliditetom (23,4%), žena iz nacionalnih manjina (18,3%) i žena koje žive u domaćinstvima koja su pogođena siromaštvom (22,5%).⁴⁷⁷

Prema MICS6 istraživanju, postoje velike razlike između stavova žena iz opšte populacije i Romkinja po pitanju nasilja u porodici, kao i u poznavanju mehanizama za prijave slučajeva nasilja.

⁴⁷⁰ States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns – UN rights expert, op. cit.

⁴⁷¹ Statement by the UN Working Group on discrimination against women and girls, *Responses to the COVID-19 pandemic must not discount women and girls*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 20.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25808&LangID=E>

⁴⁷² GREVIO Baseline Evaluation Report Serbia, op. cit, str. 7.

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ Ibid, str.15.

⁴⁷⁵ Izveštaj o napretku Srbije 2022, op. cit, str.48.

⁴⁷⁶ Marija Babović, *Izveštaj o napretku u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, str. 41, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5682/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf

⁴⁷⁷ Ibid, str. 82.

Veći broj žena iz romskih naselja opravdava nasilje iz nekog od ponuđenih razloga, a manji broj njih zna kome bi se obratilo u slučaju da su izložene nasilju.⁴⁷⁸ U pogledu osećaja bezbednosti, 87,5% žena u opštoj populaciji i 71% žena koje žive u romskim naseljima navode da se osećaju bezbedno kad same hodaju po mraku u svom naselju. Oko 40% žena iz opšte populacije i 67% žena koje žive u romskim naseljima, koje su bile žrtve nasilja, prijavile su to državnim organima.⁴⁷⁹

I nasilje prema starijim ženama široko je rasprostranjeno u Srbiji, a malobrojna istraživanja na ovu temu pokazuju da su starije žene u većem riziku od nasilja. Kao učinioci se javljaju supružnici, partneri ili drugi članovi porodice, a starije žene ne prijavljuju dovoljno nasilje iz različitih razloga, kao što su strah, sramota, neznanje i slično.⁴⁸⁰ U stručnoj javnosti je ukazano da starije žene iz seoskih sredina pod nasiljem podrazumevaju fizičko nasilje i to gotovo svakodnevno ili često, dok psihološko nasilje, zanemarivanje njihovih potreba, ekonomsko iskorišćavanje, pa i seksualno zlostavljanje ne povezuju sa nasiljem.

Međutim, starije žene nerado pričaju o svojim iskustvima, a i kada javno podele neko iskustvo, u pitanju je uglavnom nešto što im se ranije dešavalo.⁴⁸¹

⁴⁸¹ Nada Satarčić, *Bringing domestic violence against elderly women in Serbia to light*, UN Women, 1. septembar 2022, dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/stories/feature-story/2022/09/bringing-domestic-violence-against-elderly-women-in-serbia-to-light>

⁴⁷⁸ *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja*
Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6), op. cit, str. xxxii-xxxiii

⁴⁷⁹ Marija Babović, op.cit, str. 83. i 85.

⁴⁸⁰ Nevena Petrušić, Nadežda Satarčić i Kosana Beker, op.cit, str. 33.

Takođe, treba imati u vidu da se o rasprostranjenosti nasilja prema starijim ženama u seoskim sredinama ne zna mnogo, s obzirom da retka istraživanja nasilja prema starijim ženama uopšte, uglavnom obuhvataju žene do najviše 74. godine. Pri tome, treba imati u vidu da je u samo u prvoj polovini 2022. godine bilo četiri femicida čije su žrtve bile starije žene iz seoskih sredina, starosti 67, 71, 78 i 79 godina.⁴⁸² Starije žene uglavnom ne prijavljuju nasilje, zbog straha od nasilnika, zbog sramote, jer su nasilnici najčešće iz kruga njima bliskih i dragih osoba, neznanja kome i kako treba da se obrate ili iz uverenja da im niko neće poverovati i neće ih zaštititi, dok neke veruju da sve što se događa u porodici jeste porodična stvar i da u tom krugu treba i da ostane.⁴⁸³

Podaci iz izveštaja o položaju i potrebama mladih u Srbiji pokazuju da je 17% mladih bilo izloženo seksualnom nasilju, ali taj broj raste na 25% kada su u pitanju mlade žene. Ovo je porast u odnosu na 2021. godinu, kada su iznosile 13% za mlade muškarce i 21% za mlade žene.⁴⁸⁴ Takođe, ovo istraživanje je pokazalo da postoji određeni, iako veoma mali broj mladih, koji smatraju da i žene imaju deo odgovornosti za silovanje (žene 1,24, muškarci 1,64).⁴⁸⁵

Pored uobičajenih oblika, žene s invaliditetom izložene su suptilnijim i teže prepoznatljivim oblicima nasilja, koji proizilaze iz diskriminatornih stavova. Diskriminacija je sama po sebi čin nasilja, a žene s invaliditetom trpe intersekcijsku diskriminaciju.

Ukrštanje patrijarhalnih stavova o ženi sa stereotipnim stavovima o invaliditetu doprinosi izloženosti nasilju. Neke žene sa invaliditetom ne mogu fizički da se odbrane, a mnogima je otežana mogućnost prijavljivanja nasilja, zbog arhitektonskih i komunikacionih barijera.

Ako internalizuju stereotipe, izgrađuju lošu sliku o sebi i imaju nizak nivo samopouzdanja.⁴⁸⁶ Oslanjanje na podršku drugih ljudi otežava izlazak iz nasilja. Neke žene strahuju da će izgubiti asistenciju ako prijave nasilje, a žive u okruženju koje normalizuje nasilje (institucije, bolnice).⁴⁸⁷

Migrantkinje su u posebnom riziku od nasilja, a naročito kada putuju same ili sa decom. Žene u azilima uglavnom ne prijavljuju nasilje, između ostalog, zbog velikog straha od posledica prijave, ali i iz opravdavanja nasilja običajima i slično.⁴⁸⁸ Nisu dostupni podaci o nasilju prema migrantkinjama tokom 2020. godine u Srbiji, ali imajući u vidu sveopštu situaciju u vezi sa uvedenim merama i činjenicu da je u azilima i migrantskim centrima bila suspendovana sloboda kretanja, može se pretpostaviti da se nasilje prema ženama povećalo, kao i u svim drugim zatvorenim okruženjima.

Prema podacima Komesarijata za izbeglice i migracije Srbije (KIRS) iz novembra 2022. godine u državnim prihvatno-tranzitnim i centrima za azil, bilo je smešteno 4517 izbeglica, migranata i tražilaca azila, od kojih je 155 žena i 169 dece, od kojih 25 bez pratnje. Tokom 2022. godine u objektima kojima rukovodi KIRS, bilo je ukupno smešteno ili je kroz njih prošlo 116.312 osoba, što je povećanje od 101,65% u odnosu na isti period 2021. godine.⁴⁸⁹

⁴⁸² *Alarmantni podaci o nasilju nad starijim ženama iz seoskih sredina*, Amity, Beograd, 2022, dostupno na: <http://www.amity-yu.org/2022/06/14/alarmantni-podaci-o-nasilju-nad-starijim-zenama-iz-seoskih-sredina/>

⁴⁸³ Ibid.

⁴⁸⁴ *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih za 2022. godinu*, KOMS, Beograd, 2022, str. 130-131, dostupno na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2022/08/Alternativni-izves%CC%8Ctaj-o-polo%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-za-2022.-godinu.pdf>

⁴⁸⁵ Ibid.

⁴⁸⁶ *Mitovi u pozadini nasilja prema ženama sa invaliditetom*, Portal o invalidnosti, 2. februar 2021, dostupno na: <https://portaloinvalidnosti.net/2021/02/mitovi-u-pozadini-nasilja-prema-zenama-s-invaliditetom/>

⁴⁸⁷ Ibid.

⁴⁸⁸ Mia Kisić i Anđa Petrović, op. cit, iii-iv

⁴⁸⁹ *Od početka godine kroz prihvatne centre prošlo 116.312 migranata*, N1 info, dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/stanisavljevic-od-pocetka-godine-kroz-prihvatne-centre-proslo-116-312-migranata/>

Najviše je osoba iz Avganistana u izbegličko-migrantskoj populaciji u Srbiji, pri čemu postoje veliki izazovi u vezi sa ženama, posebno onih koje nisu smeštene u državnim ustanovama, jer prema saznanjima sa terena, većina avganistanskih žena živi u stalnom strahu da će talibani saznati da su uspele da pobegnu iz Avganistana, da će pronaći njihove porodice i osvetiti im se, pa se zbog toga kriju. Ovo ih izlaže dvostrukom riziku – one ostaju nevidljive za državni sistem podrške i ne mogu pristupiti pomoći koju im pružaju organizacije civilnog društva, dok istovremeno u potpunosti zavisne od muškaraca sa kojima putuju.

Trgovina ženama i devojkicama

Prema podacima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima u 2022. godini formalno su identifikovane 62 žrtve trgovine ljudima, a većinu su činile žene (79%), što govori o tome da trgovina ljudima u sebi ima komponentu rodno zasnovanog nasilja prema ženama.⁴⁹⁰ Seksualna eksploatacija je i dalje dominantan vid trgovine ženama i žene žrtve seksualne eksploatacije čine preko 50% svih identifikovanih žrtava u 2022. godine. U oko jednoj trećini od ukupnog broja žrtava, u pitanju je trgovina devojkicama, koje su u najvećem broju slučajeva pretrpele seksualnu eksploataciju. Takođe je identifikovano i šest žrtava iz nedomicilne populacije, od kojih je pet iz izbegličko-migrantske populacije i u svim slučajevima se radi o ženama.⁴⁹¹

Uprkos povećanju broja identifikovanih žrtava, u toku 2022. godine oslabljeni su prethodno uspostavljeni formalni okvir i institucionalni kapaciteti za borbu protiv trgovine ljudima: Strategija za borbu protiv trgovine ljudima je istekla 2022. godine a nije izrađena nova;

Akcioni plan za period 2021-2022 nije usvojen, radna grupa za njegovu implementaciju nije uspostavljena, a međuministarski Savet za borbu protiv trgovine ljudima nije se nijednom sastao tokom 2022. godine. Nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima koji je rukovodio Kancelarijom za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima pri Direkciji policije je pensionisan, a novi nije postavljen. Sve ovo pokazuje nedostatak strateškog pristupa Srbije u borbi protiv trgovine ljudima, odnosno, u prethodnoj godini ta borba za državu nije bila prioritet.

Sa druge strane, dugogodišnji problemi prisutni u pružanju zaštite i podrške ženama i devojkicama žrtvama trgovine ljudima, evidentni su i u 2022. godini. Radi se o nedostatku odgovarajućih usluga, kao i otežanom pristupu postojećim uslugama, naročito za žene žrtve iz posebno ranjivih grupa (žene sa invaliditetom, Romkinje, žene iz izbegličko-migrantske populacije).

Iako je Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima otvorio urgentno prihvatilište za žrtve trgovine ljudima početkom 2019. godine, ono je zatvoreno u avgustu 2020. godine usled epidemije kovida-19, pa nije radilo tokom cele 2021. i početkom 2022. godine. Sve korisnice koje su bile smeštene u urgentnom prihvatilištu, prebačene su u licencirano stanovanje uz podršku koje vodi UG Atina.⁴⁹² Istovremeno, država nije izdvojila sredstva za podršku održavanju ove usluge. Urgentno prihvatilište ponovo je otvoreno u aprilu 2022. godine, sa kapacitetom od šest mesta.

⁴⁹⁰ Statistički izveštaj Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima za 2022. godinu, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, Beograd, 2023, str. 1, <https://centarzztlj.rs/statisticki-podaci/>

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² Prema informacijama dobijenim od UG Atina u januaru 2023. godine

Medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama

Način na koji mediji izveštavaju o nasilju prema ženama veoma je bitan jer mediji imaju ulogu da informišu o važnim društvenim temama, ali i da edukuju javnost i utiču na formiranje mišljenja i stavova. Grupa Novinarke protiv nasilja prema ženama izradila je Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama,⁴⁹³ koje sadrže preporuke za urednike/ce i novinare/ke o tome na koji način treba da pišu o nasilju prema ženama i na koji način treba da intervjuišu žene koje su preživele nasilje. Za profesionalno izveštavanje o nasilju prema ženama, uključujući i izveštavanje o femicidima, novinari/ke treba da budu edukovani i senzibilisani, kao i svesni činjenice da poruka koju šalju utiče na celokupnu javnost.

O nasilju prema ženama najčešće se piše povodom konkretnih slučajeva, a retko kao o društvenom problemu. U retkim situacijama, konkretni slučajevi nasilja prema ženama poslužili su medijima za ispunjavanje preventivne i edukativne uloge, odnosno, stvoren je prostor za razgovor o fenomenu nasilja, njegovoj rasprostranjenosti, kao i njegovim uzrocima i posledicama.⁴⁹⁴ Često se u medijskim objavama otkriva identitet preživele/žrtve kao i članova/ca njene porodice ili se pominju detalji koji bi mogli uputiti na njen identitet, uključujući fotografije mesta/kuće gde se nasilje desilo, čime se dodatno ugrožava integritet lica o kojima se govori i njihovih bližnjih.⁴⁹⁵

Iznošenje detalja samog čina nasilja/ubistva ili izjave sagovornika/ca koji nisu relevantni, predstavljaju uobičajenu praksu, koja doprinosi udaljavanju od suštine samog problema nasilja prema ženama. Pri izveštavanju o svakom pojedinačnom slučaju nasilja treba objasniti kontekst u kome se ono dešava. Nasilje prema ženama nije posledica siromaštva, nezaposlenosti, alkoholizma ili mentalnih bolesti, te medijski sadržaj ne sme da upućuje na spoljašnje okolnosti ili lične osobine nasilnika, niti treba da daje „prihvatljiva“ objašnjenja koja oslobađaju nasilnike od odgovornosti.⁴⁹⁶ Senzacionalistički i steteotipni izrazi kojima se opisuju nasilje, preživele/žrtva ili nasilnik, kao i fotografije i video snimci koji simuliraju nasilje na neadekvatan način prikazuju nasilje. Upotrebljavanje senzacionalističkih epiteta koji počinjeno nasilje opisuju kao „brutalno, jezivo, šokantno ili kao tragičan kraj“, kao i naknadno iznošenje „skandaloznih“ detalja nasilja/ubistva zarad veće medijske pažnje je neprihvatljivo.

Analiza medijskog izveštavanja o nasilju prema ženama za period od 1. januara 2019. do 31. decembra 2021. godine obuhvatila je 36.165 objava iz elektronskih i štampanih medija, kao i internet portala, što ukazuje na to da je ova tema prisutna u medijima.⁴⁹⁷ Osnovni zaključak trogodišnjeg praćenja medijskog izveštavanja o muškom nasilju prema ženama upućuje da se o nasilju manje pisalo tokom epidemije 2020. godine, ali je 2021. godine bilo znatno više objava, uključujući i brojne ispovesti žena koje su javno progovorile o svom iskustvu nasilja, pre svega o seksualnom nasilju.⁴⁹⁸

⁴⁹³ Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, 2019, dostupno na: <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/smernice-za-medijsko-izvetavanje-o-nasilju-prema-enama.html>

⁴⁹⁴ Analiza medijskog izveštavanja o problemu nasilja prema ženama za period 2019-2021. godine, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, 2022, str.13, dostupno na: <https://novinarkeprotivnasilja.org/wp-content/uploads/2022/04/Analiza-2019-2021.pdf>

⁴⁹⁵ Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama, op.cit, str. 10

⁴⁹⁶ Ibid, str. 11

⁴⁹⁷ Analiza medijskog izveštavanja o problemu nasilja prema ženama za period 2019-2021. godine, op.cit, str. 9

⁴⁹⁸ Ibid, str. 11

Kada analiziramo tip medija koji najčešće izveštava o nasilju prema ženama, sve tri godine postoji trend da se temom nasilja najviše bave onlajn portali, zatim štampani mediji, a najmanje TV i radio-stanice.⁴⁹⁹ Nalazi uporednog pregleda trogodišnje analize upućuju na pozitivne pomake u medijskom praćenju nasilja prema ženama na osnovu svih indikatora koji su postavljeni 2019. godine, prilikom prve analize medijskog izveštavanja o nasilju prema ženama.⁵⁰⁰

Najčešće kršeni indikator odnosi se na objave u kojima se otkriva identitet preživjele/žrtve i člana/ica njene porodice, pa je tokom 2019. godine svaka druga objava kršila ovaj indikator, a u 2021. godini taj broj smanjen je na 40%.⁵⁰¹ Objave koje sadrže informacije kojima bi čin nasilja mogao biti opravdan spoljašnjim okolnostima ili ličnim osobinama nasilnika je prepolovljen sa 20% koliko je iznosio tokom 2019. godine, na 10%.⁵⁰² Iznošenje detalja samog čina nasilja/ubistva ili izjava sagovornika/ca koje su irelevantne iz ugla javnog interesa, kao i naslovi/najave kojima se krše indikator, predstavljaju česte greške medijskog izveštavanja tokom 2021. godine, obe greške prisutne su u 32% objava.⁵⁰³

U manje objava se koriste senzacionalistički ili stereotipni izrazi za nasilje, preživjele/žrtvu ili nasilnika, taj broj je sa 40% smanjen na 27%.⁵⁰⁴

Procenat objava u kojima se odgovornost za počinjeno nasilje prebacuje sa nasilnika na žrtvu/preživjele iznosio je 10% u objavama 2019. godine a 7% u 2021. godini.

Poboljšanje je vidljivo i kroz smanjen broj objava u kojima se nasilje umanjuje ili ismeva ili se ne veruje žrtvi/preživjele – sa 15% 2019. godine na 9% 2021. godine.⁵⁰⁵ Procenat medijskih objava u kojima su objavljene fotografije i video snimci koji simuliraju nasilje i na neadekvatni i stereotipni način prikazuju nasilje, žrtve i nasilnike bio je najviši tokom 2020. godine (36%), a tokom 2021. iznosio je 22%.⁵⁰⁶

Ubistvo žena vatrenim oružjem je sedam puta fatalnije od ubistva u kriminalnom kontekstu, budući da se u većini slučajeva nasilje odvija u intimnom, zatvorenom prostoru u kome žive, što znatno umanjuje žrtvama šansu da se sklone, pobjegnu, izbegnu napad i prežive.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ Ibid, str. 12

⁵⁰⁰ Ibid, str. 15

⁵⁰¹ Ibid, str. 16

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ Ibid, str. 17

⁵⁰⁴ Ibid.

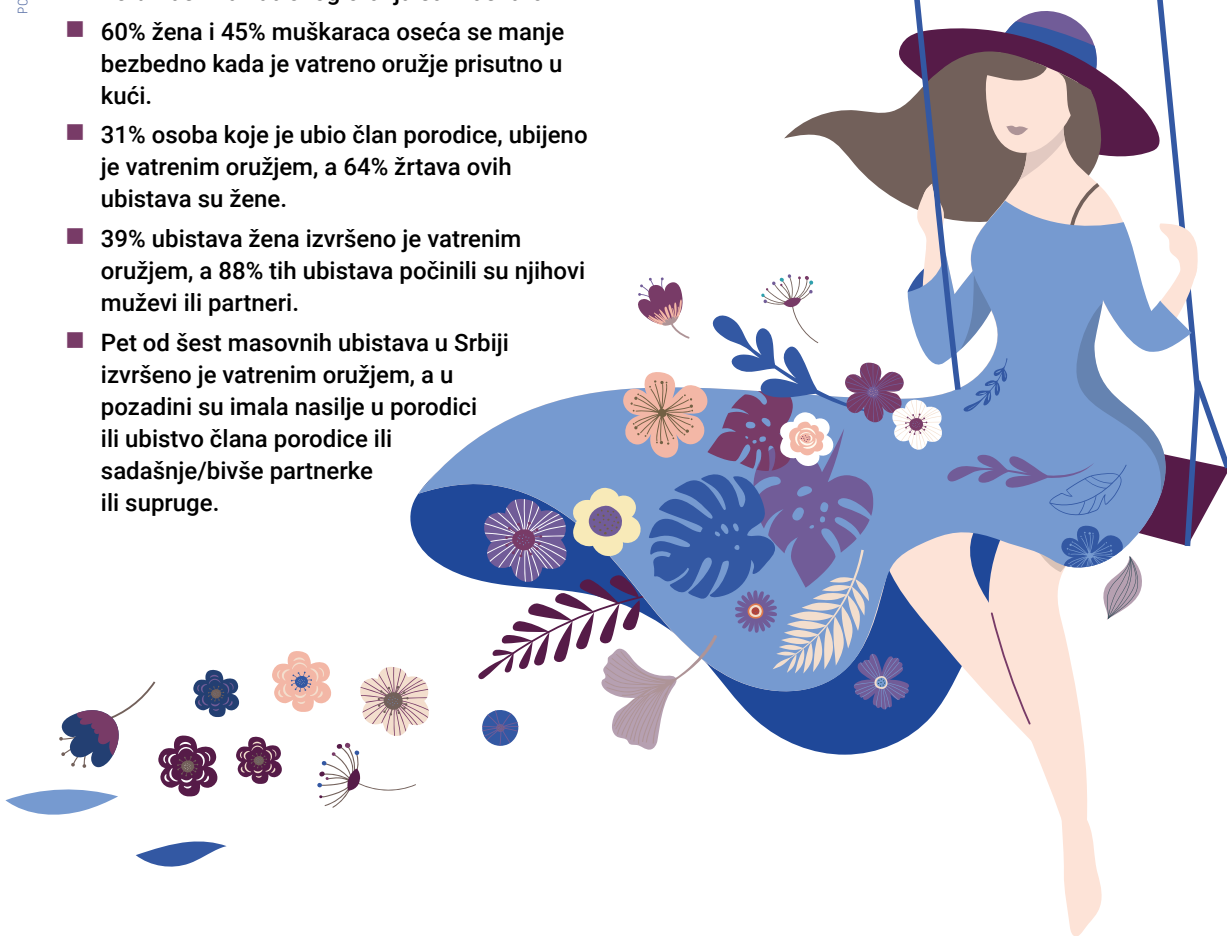
⁵⁰⁵ Ibid, str. 18

⁵⁰⁶ Ibid, str. 19

⁵⁰⁷ Sanja Pavlović i dr, *Portret nasuprot pejzaža: Analiza medijskog izveštavanja o zloupotrebi vatrenog oružja za muško nasilje prema ženama*, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, Beograd, 2020, str. 8, dostupno na : https://novinarkeprotivnasilja.org/wp-content/uploads/2021/09/Portret_nasuprot_pejzaza.pdf.

Ključne činjenice o nasilju u porodici i zloupotrebi vatrenog oružja⁵⁰⁸

- 95% vlasnika vatrenog oružja su muškarci.
- 60% žena i 45% muškaraca oseća se manje bezbedno kada je vatreno oružje prisutno u kući.
- 31% osoba koje je ubio član porodice, ubijeno je vatrenim oružjem, a 64% žrtava ovih ubistava su žene.
- 39% ubistava žena izvršeno je vatrenim oružjem, a 88% tih ubistava počinili su njihovi muževi ili partneri.
- Pet od šest masovnih ubistava u Srbiji izvršeno je vatrenim oružjem, a u pozadini su imala nasilje u porodici ili ubistvo člana porodice ili sadašnje/bivše partnerke ili supruge.

Mediji su prilikom izveštavanja o nasilju prema ženama tokom 2021. godine vatreno oružje pomenuli u 6% objava.⁵⁰⁹ I u slučajevima zloupotrebe vatrenog oružja u kontekstu nasilja prema ženama, mediji najčešće izveštavaju o konkretnim slučajevima, ali čak i tada manje od polovine

objava sadrži informacije o tipu i broju zloupotrebljenog oružja (43%). Veoma je zabrinjavajuće što samo oko trećine objava pruža informaciju o tome da li je vatreno oružje legalno ili ilegalno (39%). U veoma malom broju slučajeva (7%), tekstovi sadrže informacije o (ne)povezanosti ratova na ovim prostorima i posedovanjem/zloupotrebom oružja. Treba ukazati i da skoro nema informacija o posledicama zloupotrebe vatrenog oružja (3%), dok kritički osvrt na zloupotrebu vatrenog oružja postoji u 7% objava.⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Opširnije: Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko oružje u Srbiji: Ključne činjenice*, UNDP SEESAC, Beograd, 2019, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Gender-and-SALW/Gender-And-Small-Arms_SERBIA_SRB_WEB.pdf; Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko i lako oružje u Jugoistočnoj Evropi*, UNDP SEESAC, Beograd, 2016, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Armed-Violence/Gender_and_SALW_srpski-bookmarks.pdf

⁵⁰⁹ Ibid, str. 30

⁵¹⁰ Ibid.

Pristup pravdi

U skladu sa opštom preporukom br. 33 (2015) o pristupu žena pravdi, CEDAW komitet preporučuje Srbiji da:

- donese Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i uspostavi sistem pravne pomoći širom zemlje, bez daljeg odlaganja, uz obezbeđivanje da su izdvojeni odgovarajući ljudski, finansijski i tehnički resursi za primenu i praćenje zakona;
- revidira Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakon o sprečavanju nasilja u porodici i novi Nacrt zakona o rodnoj ravnopravnosti sa ciljem da se obezbedi da žrtve svih oblika rodne diskriminacije, uključujući ugrožene grupe žena, imaju pristup besplatnoj pravnoj pomoći i omogući da različiti akteri, uključujući organizacije civilnog društva i univerzitete, pružaju pravnu pomoć;
- unapredi poznavanje CEDAW konvencije među sudijama, tužiocima i advokatima i njihov kapacitet da se na nju pozivaju i neposredno je primenjuju u sudskim postupcima, istovremeno obezbeđujući da inicijative za izgradnju kapaciteta adekvatno rešavaju potrebe svih žena i devojaka.⁵¹¹

Komitet je zabrinut zbog režima starateljstva nad odraslim osobama kojim se ograničava poslovna sposobnost mnogim ženama sa invaliditetom, zbog čega ne mogu stupiti u brak, zasnovati porodicu, pristupiti pravdi ili glasati.⁵¹²

Komitet preporučuje Srbiji da ukine sve zakonske odredbe koje ograničavaju poslovnu sposobnost žena na osnovu invaliditeta ili bilo koji drugi oblik diskriminacije.⁵¹³

Evropska komisija u izveštaju navodi da je zabeležen porast korišćenja pravne pomoći, pretežno u građanskim i upravnim predmetima, kao i za žrtve nasilja u porodici. Ujedno ukazuje da postoji potreba za unapređenjem postojećih kapaciteta i saradnjom između različitih pružalaca usluga, daljim podizanjem nivoa svesti o pravu na pravnu pomoć i usklađivanjem pravnog okvira sa procesnim zakonima, kao i regulativom u oblasti sudskih taksi.⁵¹⁴ Posebno je ukazano da je u vezi sa pristupom pravdi potrebno dalje podizanje svesti među najugroženijim i marginalizovanim građanima i građankama, uz pozivanje na preporuke CEDAW komiteta u vezi sa pristupom žena pravdi. Navedeno je i da je formiran Savet za praćenje sprovođenja Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, kao i da sve lokalne samouprave, osim jedne, imaju registrovanog pružaoca besplatne pravne pomoći.⁵¹⁵

⁵¹² CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 45

⁵¹³ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 46

⁵¹⁴ *Izveštaj o napretku Srbije 2022*, op. cit, str. 19-20

⁵¹⁵ *Ibid*, str. 49

⁵¹¹ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 14

U Srbiji je sistem besplatne pravne pomoći uspostavljen Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći,⁵¹⁶ čija je primena počela 1. oktobra 2019. godine. Zakonom je propisan krug lica koja imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć, te osim primalaca različitih socijalnih pomoći, ovo pravo uključuje osobe koje ostvaruju pravnu zaštitu od nasilja u porodici. Iako je ovo rešenje pozitivno, nejasno je zašto pravo na besplatnu pravnu pomoć nije priznato i žrtvama drugih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Sistem besplatne pravne pomoći u Srbiji još uvek nije u potpunosti funkcionalan. Podaci Ministarstva pravde,⁵¹⁷ koji se odnose na period od januara 2020. do januara 2022. godine, o broju registrovanih pružalaca besplatne pravne pomoći i podrške predstavljeni su u tabeli ispod i pokazuju trend povećanja u odnosu na 2019. godinu.

U period na koji se odnosi izveštaj, podnet je 4.601 zahtev za besplatnu pravnu pomoć, a broj odobrenih zahteva bio je 4.345.⁵¹⁹ Kao i u prethodnim izveštajima Ministarstva pravde, ni u ovom podaci nisu razvrstani po polu, pa nije poznato koliko je žena podnelo zahteve niti koliko je njihovih zahteva odobreno.

U najvećem broju slučajeva, opštinska služba besplatne pravne pomoći je pružila uslugu, a advokatima/kinjama je upućeno 602 korisnika/ce. Treba ukazati da ovi podaci nisu potpuni, imajući u vidu da je podatke dostavilo 83 jedinica lokalne samouprave, od ukupno 165.⁵²⁰

Besplatna pravna pomoć	
Jedinice lokalne samouprave	138
Advokati/kinje	3.510
Udruženja građana	24
Besplatna pravna podrška	
Medijatori/posrednici u rešavanju sporova	57
Javni beležnici/ce	17
Udruženja građana	37

Tabela 8: Registrovani pružaoci besplatne pravne pomoći⁵¹⁸

⁵¹⁶ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, „Službeni glasnik RS“, br. 87/2018

⁵¹⁷ Izveštaj Ministarstva pravde o sprovođenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, Ministarstvo pravde, mart 2022. godine, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Godisnji%20izvestaj%20o%20pruzanju%20besplatne%20pravne%20pomoci%202021.pdf>

⁵¹⁸ Stanje na dan 30.03.2021. godine Ibid, str. 5

⁵¹⁹ Ibid, str. 6

⁵²⁰ Ibid.

Postoje jedinice lokalne samouprave (10) u kojima nije podnet nijedan zahtev od početka primene Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, a brojne su lokalne samouprave u kojima je broj zahteva za besplatnu pravnu pomoć neznan, pa je neophodno učiniti dodatne korake za informisanje građana i građanki o postojanju službi besplatne pravne pomoći na lokalnom nivou.⁵²¹ Po pitanju drugih pružalaca besplatne pravne pomoći i podrške, može se konstatovati da je mali broj registrovanih pružalaca dostavio izveštaje Ministarstvu pravde (npr. od 3.510 advokata, izveštaj je dostavilo 198; od ukupno 57 medijatora/posrednika u rešavanju sporova, izveštaj je dostavilo 19).

Nadalje, od 37 udruženja građana koja su registrovana kao pružaoci besplatne pravne pomoći, 21 udruženje je dostavilo podatke o radu. Komitetu pravnika za ljudska prava (YUCOM) tokom 2021. godine, obratilo se 1.080 osoba. Pravna pomoć ili podrška je pružena u različitim oblastima prava (upravno, radno, krivično, porodično), a kao specifične oblasti izdvojene su: socijalna zaštita; nedavanje izdržavanja; starateljstvo; tortura i nasilje u porodici (ukupno pet slučajeva).⁵²²

ASTRA je imala 157 korisnica besplatne pravne podrške, Autonomni ženski centar imao je 799 korisnica, dok je Osvit imao 87 korisnica.⁵²³

Evidencija o pruženoj pravnoj pomoći i podršci nije potpuna, podaci se ne razvrstavaju po polu i ne evidentira se konkretno pravo za koje je tražena ili odobrena pravna pomoć, što onemogućava praćenje primene ovog zakona sa rodnog aspekta.

Treba imati u vidu da određene grupe žena imaju otežan pristup besplatnoj pravnoj pomoći. Podaci iz 2020. godine pokazuju da samo u 46% opština postoji pristupačan prostor za pružanje besplatne pravne pomoći.⁵²⁴ Pored žena sa invaliditetom, Romkinje, žene sa sela, žene iz manjinskih zajednica, starije žene i druge suočavaju se sa preprekama koje se odnose na nedovoljnu informisanost, siromaštvo, udaljenost od gradova, nedostatak informacija na jezicima i u formatima koje razumeju i slično.

Istraživanje o pravu na besplatnu pravnu pomoć za žrtve rodno zasnovanog nasilja u 2020. godini⁵²⁵ pokazalo je da Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći nije adekvatno prepoznao rodno zasnovano nasilje kao problem u kome je neophodno obezbediti besplatnu pravnu pomoć i podršku svim žrtvama bez diskriminacije. Specifičnost ovog oblika nasilja koje nesrazmerno i prevashodno pogađa žene prepoznata je samo u slučajevima nasilja u porodici. U svim ostalim slučajevima, žrtve su primorane da u komplikovanom postupku dokazuju ispunjenost imovinskog uslova i izlažu se dodatnoj viktimizaciji koja se ogleda u obilaženju opštinskih šaltera, objašnjavanju problema i popunjavanju ni malo jednostavnog formulara.⁵²⁶

⁵²¹ Ibid, str. 8

⁵²² Ibid, str. 9

⁵²³ Ibid, str. 10-11

⁵²⁴ Milan Filipović, *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći – Prvih šest meseci primene*, YUCOM – Komitet pravnika za ljudska prava, Beograd, 2020, str. 44, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/07/Primena-zakona-BPP-2.pdf>.

⁵²⁵ Milena Vasić i Milan Filipović, *Pravo na besplatnu pravnu pomoć za žrtve rodno zasnovanog nasilja u Srbiji u toku 2020. godine*, Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2021/10/Pravo-na-besplatnu-pravnu-pomoc-zrtve-rodno-zasnovanog-nasilja.pdf>

⁵²⁶ Ibid, str. 33

Takođe, utvrđeno je da je mali broj zahteva za besplatnu pravnu pomoć u odnosu na broj prijavljenih krivičnih dela, što pokazuje da nije sprovedena adekvatna kampanja kojom bi se žene informisale da mogu da se obrate za besplatnu pravnu pomoć opštini u kojoj imaju prebivalište.⁵²⁷

Ključni nedostaci u funkcionisanju sistema besplatne pravne pomoći neujednačeno i nedovoljno pružanje besplatne pravne pomoći od strane jedinica lokalne samouprave, nejasnoće u pogledu mogućnosti organizacija civilnog društva da pružaju besplatnu pravnu pomoć i nedostatak svesti o dostupnosti besplatne pravne pomoći, posebno među marginalizovanim grupama.

Pored toga, u ovom istraživanju je ukazano na problem u vezi sa uslovom koji se odnosi na materijalno stanje podnosilaca zahteva ili članova njihove porodice, koji je povezan sa iznosom novčane socijalne pomoći i dečijeg dodatka, prenisiko postavljen, te da znatan broj siromašnih osoba ne ispunjava ovaj uslov, kao i na veoma komplikovanu proceduru podnošenja samog zahteva (obrazac na devet strana), uz dostavljanje dokaza o ispunjavanju uslova za dobijanje besplatne pravne pomoći, što dovodi do toga da su pripadnici najmarginalizovanih grupa dodatno marginalizovani.⁵²⁸

Porodični i imovinski odnosi

CEDAW komitet preporučio je Republici Srbiji da:

- hitno sagleda situaciju depriviranih porodica sa jednim roditeljom, posebno onih koje vodi majka;
- obezbedi blagovremenu naplatu alimentacije za izdržavanje dece, uključujući i uvođenje mehanizama izvršenja i odvratajućih kazni u slučaju nepoštovanja;
- spreči i iskoreni dečije i prisilne brakove kroz koordiniranu akciju nadležnih tela, organizacija civilnog društva i romske zajednice, posebno: (i) jačanjem kampanja podizanja svesti o negativnim efektima takvih brakova na zdravlje i dobrobit žena i devojčica; (ii) uspostavljanjem mehanizama za otkrivanje slučajeva dečijih i prisilnih brakova; (iii) obezbeđivanjem primene člana 187. (prisilni brak) i 190. (kohabitacija sa maloletnikom) Krivičnog zakonika i krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem počinitelja sankcijama koje su srazmerne težini zločina; (iv) sistematskim prikupljanjem podataka o broju pritužbi, istraga, krivičnog gonjenja, osuđujućih presuda i kazni izrečenih u vezi sa zabranom prisilnog braka i kohabitacije sa maloletnikom/com;

⁵²⁷ Ibid, str. 34

⁵²⁸ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći – Izveštaj o primeni zakona u 2022. godini, Inicijativa A11, Beograd, 2022, str. 2. i 10, dostupno na: https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2023/Izve%C5%A1taji/Izve%C5%A1taj%20o%20pra%C4%87enju%20primene%20ZBPP%20u%202022.%20godini_Inicijativa%20A%2011.pdf?t=1673877975

- eliminiše diskriminaciju žena u vezi sa imovinom i nasleđivanjem;
- izjednači bračnu i vanbračnu zajednicu u pogledu imovinskih i naslednih prava;
- primeni pravo za zajedničko vlasništvo i uspostavi sistem registracije zajedničke imovine.⁵²⁹

Kako smo pisale u prethodnom izveštaju, Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom⁵³⁰ usvojen je 2018. godine i sadržao je diskriminativne odredbe u vezi sa ostvarivanjem prava na naknadu zarade za vreme porodiljskog odsustva, a posebno je pogađao poljoprivredne osiguravanike i preduzetnice u pogledu načina obračuna naknade zarade za vreme porodiljskog odsustva, kao i žene sa visokim zaradama i žene koje su radile kraći vremenski period pre porodiljskog odsustva. Podaci iz 2019. godine pokazuju da je više od 13.000 žena imalo umanjenu naknadu tokom čitavog perioda odsustva sa rada radi nege deteta.⁵³¹

U toku 2021. godine, ovaj zakon je izmenjen. Najvažnije izmene su sledeće:

- naknada zarade na porodiljskom bolovanju ne može biti manja od minimalne tokom prvih tri meseca od rođenja deteta, što znači da je utvrđena donja granica iznosa naknade zarade, odnosno, naknade plate za vreme porodiljskog odsustva u visini minimalne zarade utvrđene na dan početka ostvarivanja prava;
- roditelji dece sa smetnjama u razvoju više ne biraju između naknade zarade i dodatka za tuđu negu i pomoć, što znači da je omogućeno istovremeno korišćenje prava na naknadu zarade za vreme odsustva sa rada radi posebne nege deteta i ostale naknade po osnovu posebne nege deteta i dodatka za pomoć i negu drugog lica;
- definisan je način ostvarivanja prava na ostale naknade po osnovu rođenja i nege i posebne nege deteta poljoprivrednih osiguravanih i način obračuna naknade u pogledu vremenskog perioda u kome se posmatraju osnovice na koje su plaćeni doprinosi za obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje na 18 meseci;
- za prava ostvarena od 1. januara 2022. godine, povećana je gornja granica naknade zarade za vreme porodiljskog odsustva, odsustva sa rada radi nege deteta i odsustva sa rada radi posebne nege deteta i ostale naknade po osnovu rođenja i nege i posebne nege deteta na pet prosečnih zarada u Republici Srbiji na dan početka ostvarivanja prava.⁵³²

⁵²⁹ CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 48

⁵³⁰ „Sl. glasnik RS”, br. 113/2017, 50/2018, 46/2021 – odluka US, 51/2021 – odluka US, 53/2021 – odluka US, 66/2021 i 130/2021

⁵³¹ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, op.cit, str. 71.

⁵³² Usvojene prve izmene Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom, Centar za mame, Beograd, 4. jun 2021. godine, dostupno na: <http://centarzamame.rs/blog/2021/06/04/usvojene-prve-izmene-zakona-o-finansijskoj-podrsци-porodici-sa-decom/>

Kako ukazuje Centar za mame iz Beograda, preduzetnice su u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge žene u pogledu ostvarivanja prava na održavanje trudnoće i negu i brigu o detetu u prvim mesecima roditeljstva.⁵³³ U pitanju je ostvarivanje sledećih prava:

- pravo na naknadu zarade za vreme privremene sprečenosti za rad;
- pravo na porodiljsko odsustvo i naknadu zarade za vreme porodiljskog odsustva;
- pravo na odsustvo sa rada radi nege deteta i naknadu zarade za vreme odsustva sa rada radi nege deteta;
- pravo na odsustvo sa rada radi posebne nege deteta ili druge osobe i naknadu zarade za vreme odsustva sa rada radi posebne nege deteta ili druge osobe, kao i
- pravo da im za vreme bolovanja i navedenih odsustva, naknade koje primaju ostanu na raspolaganju u celosti, odnosno, da ne moraju same da plaćaju doprinose.

Ovakva vrsta razlikovanja ima višestruke negativne posledice jer odvraća žene od preduzetništva i otežava, a nekada i onemogućava, održavanje poslovanja u vreme trudnoće i brige za dete, te i nesmetan nastavak poslovanja nakon ovih odsustava.⁵³⁴

U poslednjih 30 godina, beleži se pad zaključneja brakova za trećinu, dok je broj razvoda na približno istom broju.⁵³⁵ Konstantno se smanjuje broj rođene dece, pa je u periodu 2009–2019. godina broj živorođenih beba ženskog pola smanjen za 7,4%, a broj beba muškog pola za 9,3%. U istom periodu je porasla prosečna starost i majki i očeva.⁵³⁶ Veliki broj osoba u Srbiji živi u vanbračnoj zajednici (preko 200.000), a uprkos

tome što su prema Ustavu Republike Srbije vanbračna i bračna zajednica izjednačene pred zakonom,⁵³⁷ u praksi vanbračni partneri nemaju ista prava kao bračni partneri. Nisu izjednačeni u pravu na nasleđivanje, pa vanbračni partneri najčešće testamentom uređuju raspodelu svoje imovine, a ukoliko to ne urade, svoja prava moraju da ostvaruju na sudu, što ih dovodi u nepovoljniji položaj u odnosu na bračne partnere. Takođe, prava dece koja su rođena u bračnoj i vanbračnoj zajednici su izjednačena, ali se roditelji dece rođene u vanbračnoj zajednici suočavaju sa nizom birokratskih prepreka.

Kao što je navedeno u opisu nacionalnog konteksta, u 2021. godini stopa rizika od siromaštva iznosila je 21,2% i u odnosu na 2020. godinu niža je za 0,5 procentnih poena.

Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosila je 28,5% i u odnosu na 2020. godinu niža je za 1,3 procentnih poena.⁵³⁸

Posmatrano prema starosnom dobu, mladi u grupi od 18 do 24 godine bili su najviše izložena riziku od siromaštva (27,7%) i osobe 65+ (22,7%), dok su najnižu stopu rizika od siromaštva imale osobe u starosnoj grupi od 25 do 54 godine (19,1%).⁵³⁹

Prema tipu domaćinstva, domaćinstva sa izdržavanom decom bila su više izložena riziku od siromaštva (21,4%), u odnosu na domaćinstva bez izdržavane dece (20,9%), a najvišu stopu rizika od siromaštva imala su domaćinstva koja čine dve odrasle osobe s troje ili više izdržavane dece (38,8%).

Kao što je predstavljeno u tabeli ispod, stopa rizika od siromaštva za žene je veća u poređenju sa muškarcima, osim u starosnim grupama preko 55 godina.

⁵³³ Pravni vodič za izjednačavanje radnih prava mama preduzetnica sa ostalim zaposlenim mamama, Centar za mame, Beograd, 27. mart 2022. godine, dostupno na: <http://centarzamame.rs/blog/2022/03/27/pravni-vodic-za-izjednacavanje-radnih-prava-mama-preduzetnica-sa-ostalim-zaposlenim-mamama/>

⁵³⁴ Ibid.

⁵³⁵ Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2020, op.cit, str. 11.

⁵³⁶ Ibid.

⁵³⁷ Član 62. stav 5. Ustava Republike Srbije, "Sl. glasnik RS", br. 98/2006

⁵³⁸ Siromaštvo i socijalna nejednakost u Srbiji u 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 14. oktobar 2022. godine, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221287.html>

⁵³⁹ Ibid.

	Ukupno	Muško	Žensko
Ukupno	21,2	20,4	21,9
0-17	20,8	20,1	21,5
18-64	20,7	20,6	20,8
18-24	27,7	26,4	29
25-54	19,1	19,1	19,2
55-64	21,8	22,3	21,4
65+	22,7	20,2	24,7

Tabela 9: Stopa rizika od siromaštva u Srbiji 2021⁵⁴⁰

Inicijativa A11 u svom izveštaju ukazuje da su se susretali sa slučajevima kada su zahtevi za novčanu socijalnu pomoć bili odbijeni, uglavnom ženama, zbog previsokog i proizvoljno pripisanog iznosa propuštene zarade.⁵⁴⁰ Naveden je slučaj nezaposlene samohrane majke Romkinje, koja živi u neformalnom naselju, čiji je zahtev za novčanu socijalnu pomoć odbijen jer joj je pripisana propuštena zarada od 14.720 dinara, što prelazi iznos novčane socijalne pomoći. Propuštena zarada je izračunavana na osnovu cene čišćenja poslovnih prostora preko omladinske zadruge – posla koji joj nije ponuđen, iako se nalazi na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje. Sličan slučaj se dogodio i samohranjoj majci četvoro maloletne dece. Ovo pokazuje da se u praksi propuštena zarada ne obračunava prema stvarnim mogućnostima socijalno ugroženih osoba da dobiju posao, nego na osnovu cene rada koja se plaća onima koji imaju posao. Posledično, ove osobe ostaju bez ikakvih mogućnosti da zadovolje egzistencijalni minimum.⁵⁴¹

Podaci nam govore da su žene u Srbiji siromašnije od muškaraca, a neki od tih podataka su predstavljeni i u ovom izveštaju. Međutim, veoma malo se govori u javnosti o tzv. menstrualnom siromaštvu, koje pogađa isključivo žene. Kuća rodni znanja iz Novog Sada, u okviru Mreže za rodno odgovorno budžetiranje, ukazala je na problem menstrualnog siromaštva i na činjenicu da se u Srbiji menstrualni proizvodi oporezuju sa 20%, kao i da u celom regionu, samo Crna Gora ima veći porez na ove proizvode (21%).

Zbog toga je pokrenuta kampanja, praćena zagovaračkim aktivnostima, sa ciljem smanjenja poreske stope sa 20% na 5% za menstrualne proizvode, u skladu sa preporukom Evropske komisije.⁵⁴²

⁵⁴⁰ *Godišnji izveštaj Inicijative A11 za 2021. godinu*, Inicijativa A11, Beograd, 2022, str. 33, dostupno na: [https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2022/05/Izves%CC%8Ctaj%20Iskrivljena%20Slika%20\(1\)~.pdf?_t=1663934511](https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2022/05/Izves%CC%8Ctaj%20Iskrivljena%20Slika%20(1)~.pdf?_t=1663934511)

⁵⁴¹ *Ibid.*

⁵⁴² Informacije dobijene od Kuće rodni znanja u januaru 2023. godine

U Srbiji nema dostupnih istraživanja o menstrualnom siromaštvu. Istraživanje sprovedeno u Hrvatskoj⁵⁴³ pokazalo je da 36,4% žena navodi da im se događa da moraju da kupe manje kvalitetne menstrualne potrepštine zbog njihove cene, 11,9% da im se događa da nemaju dovoljno menstrualnih potrepština da ih mogu promeniti kad god žele, a i isto toliko ne mogu da ih priušte, a 3,6% žena navodi da im se događa da sebi ne mogu priuštiti menstrualne potrepštine pa umesto njih koriste improvizovana sredstva. Imajući u vidu ove rezultate, možemo pretpostaviti da se žene u Srbiji nalaze u sličnom, ako ne i u manje zavidnom položaju kada je u pitanju rizik od menstrualnog siromaštva, posebno ako se ima u vidu opšti položaj žena u društvu i rodni jaz u platama od 11%. Prema okvirnom istraživanju tržišta menstrualnih proizvoda (sprovedeno krajem maja 2022), žena u Srbiji, na godišnjem nivou na menstrualne uloške potroši 6.318,00 dinara, dok su tamponi još skuplji i koštaju 8.988,00 dinara godišnje, za nešto na šta žena ne može da utiče, odnosno, što joj je biološka potreba.

Treba ukazati i na aktivnosti Ženskog udruženja Kolubarskog okruga u okviru projekta o nevidljivom radu žena na selu. Kroz raznovrsne aktivnosti pod nazivom „Ko kosi a ko vodu nosi“, radilo se na prevazilaženju stereotipa o rodnim ulogama i raspodeli neplaćenih poslova i poslova brige u domaćinstvu, položaju žena na selu, kao i na podizanju svesti o tržišnoj vrednosti neplaćenog rada.⁵⁴⁴

U okviru projekta „Koliki je moj deo“, ovo udruženje se bavi raspodelom nasleđstva između muškaraca i žena, odnosno, uticajem rodnih stereotipa na odluke žene o odricanju od nasleđstva, što dovodi do toga da se 44% žena u Srbiji odriče nasleđstva u korist muških članova porodice.⁵⁴⁵

Negativne posledice ovakvih praksi su brojne, od toga da žene nemaju „ništa svoje“, odnosno, nemaju nepokretnu imovinu, do toga da nemaju gde da se vrate ukoliko žive u lošim zajednicama. Samim tim su izloženije mogućnosti da postanu žrtve nasilja i u većem su riziku od siromaštva.

U Srbiji i dalje nisu priznata istopolna partnerstva, a ne postoji ni zakonska regulativa koja reguliše roditeljstvo osoba iz istopolnih zajednica, a ovo pitanje prate brojni stereotipi i predrasude koje se odnose na LGBT+ zajednicu.⁵⁴⁶

Uprkos inicijativama koje postoje⁵⁴⁷ i preporukama koje je Zaštitnik građana uputio još je u decembru 2020. godine Ministarstvu za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog,⁵⁴⁸ do kraja 2022. godine nije bilo napretka po ovom pitanju.

⁵⁴³ Maja Močibob, *Istraživanje o menstrualnom siromaštvu*, Udruga za ljudska prava i građansku participaciju PaRiter u suradnji sa Tiiiit! Inc, Frida – Young Feminist Foundation, 2021, dostupno na: <https://pariter.hr/wp-content/uploads/2021/02/Menstrualno-siromastvo-izvestaj-1-1-1.pdf>

⁵⁴⁴ Informacije dobijene od ŽUKO u januaru 2023. godine

⁵⁴⁵ Ibid.

⁵⁴⁶ Kosana Bekker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, op.cit. str. 71.

⁵⁴⁷ Na primer: Beograd prajd, *Peticija za usvajanje Zakona o građanskom partnerstvu*, [peticije.online](https://www.peticije.online/peticija_za_usvajanje_zakona_o_registrovanim_istopolnim_partnerstvima#form), dostupno na: https://www.peticije.online/peticija_za_usvajanje_zakona_o_registrovanim_istopolnim_partnerstvima#form

⁵⁴⁸ Što pre doneti zakone o *istopolnim zajednicama i prilagodavanju pola rodnom identitetu*, Zaštitnik građana, 15.12.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-11-11-34-45/6882-sh-pr-d-n-i-z-n-is-p-l-ni-z-dnic-i-pril-g-d-v-nju-p-l-r-dn-id-n-i-u>

LITERATURA

021.rs, „Licemerno je optužiti ljude za porast broja zaraženih”, direktno.rs, 04.12.2020, dostupno na: <https://direktno.rs/korona/318650/zoran-gojkovic-crni-petak-kupoholicarke.html>

Akcioni plan za sprovođenje Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, u periodu od 2021. do 2022. godine, „Službeni glasnik RS”, br. 37/2021

Alarmantni podaci o nasilju nad starijim ženama iz seoskih sredina, Amity, Beograd, 2022, dostupno na: <http://www.amity-yu.org/2022/06/14/alarmantni-podaci-o-nasilju-nad-starijim-zenama-iz-seoskih-sredina/>

Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih za 2022. godinu, KOMS, Beograd, 2022, dostupno na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2022/08/Alternativni-izves%CC%8Ctaj-o-polo%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-za-2022.-godinu.pdf>

Analiza medijskog izveštavanja o problemu nasilja prema ženama za period 2019-2021. godine, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, 2022, dostupno na : <https://novinarkeprotivnasilja.org/wp-content/uploads/2022/04/Analiza-2019-2021.pdf>

Analiza planiranog i ostvarenog obima i sadržaja prava osiguranih lica na primarnu zdravstvenu zaštitu u 2021. godini, Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut”, 2022, Beograd

Anketa o radnoj snazi I kvartal 2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221136.pdf>

Anketa o radnoj snazi II kvartal 2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221235.pdf>

Anketa o radnoj snazi III kvartal 2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221323.pdf>

Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji za 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20225682.pdf>

Babović Marija i dr, *Nasilje nad političarkama u Srbiji: žene u politici na tromeđi roda, moći i političke kulture: Kratki izveštaj, OEBS – Misija u Srbiji, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/502194.pdf>*

Babović Marija i dr, *Rodno zasnovano nasilje nad političarkama u Srbiji, ODIHR-OSCE, 2021, Beograd, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/0/500617.pdf>*

Babović Marija, *Izveštaj o napretku u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5682/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf*

Bašaragin Margareta i Svenka Savić, *Ženske studije posle 25 godina, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, 2022*

Baza napada na novinare, NUNS, dostupno na: <https://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare/pretraga>

Beker Kosana i Biljana Janjić, *Kovid-19 i socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom u Srbiji, FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/reports/2021-02-16_Kovid-19_i_zene_sa_invaliditetom.pdf*

Beker Kosana i dr, *FemPlatz magazin – vanredno izdanje, Treći broj, FemPlatz, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/FemPlatz_Magazin_3.pdf*

Beker Kosana i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama: Polazna studija, MDRI-S, Beograd, 2017*, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2018/01/Istrazivanje-knjizni-blok.pdf>

Beker Kosana, Biljana Janjić i Monika Husar Tokin, *Medijska i informaciona pismenost i rodna ravnopravnost, FemPlatz, Pančevo, 2020*, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/MIP_i_RR_e-Bilten.pdf

Beker Kosana, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2020*, dostupno na: http://femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf

Beker Kosana, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021*, dostupno na: http://femplatz.org/library/reports/2021-10-18_PreneraZena_2020_SR.pdf

Beker Kosana, Vesna Dobrosavljević i Sanja Radivojević, *Priručnik za etičko i nediskriminatorsno izveštavanje o nasilju prema ženama u onlajn sferi, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2022*

Beograd prajd, *Peticija za usvajanje Zakona o građanskom partnerstvu, peticije.online*, dostupno na: https://www.peticije.online/peticija_zu_usvajanje_zakona_o_registrovanim_istopolnim_partnerstvima#form

Bianku Ledi i dr, *COVID-19 and the Impact on Human Rights, AIRE Centre, 28.04.2020*, dostupno na: https://www.rolplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf

Bilten - Srednje obrazovanje Početak školske 2021/2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20225683.pdf>

Bojanić Katarina, Anđela Dragović i Ivan Subotić, *Mladi u medijskom ogledalu 2021, Krovna organizacija mladih Srbije, Beograd, 2022*

Božanić Dragan, *Rod i malokalibarsko i lako oružje u Jugoistočnoj Evropi, UNDP SEESAC, Beograd, 2016*, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Armed-Violence/Gender_and_SALW_srpski-bookmarks.pdf

Božanić Dragan, *Rod i malokalibarsko oružje u Srbiji: Ključne činjenice, UNDP SEESAC, Beograd, 2019*, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Gender-and-SALW/Gender-And-Small-Arms_SERBIA_SRB_WEB.pdf

Božović: *Sprovođenje ciljeva održivog razvoja i smanjenje siromaštva, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 10.3.2021*, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/bozovic-sprovođenje-ciljeva-odrzavog-razvoja-i-smanjenja-siromastva>

Bradaš Sarita, Mario Reljanović, Ivan Sekulović, *Uticaj epidemije COVID-19 na položaj i prava radnica i radnika u Srbiji uz poseban osvrt na radnike i radnice na prvoj liniji i u neformalnoj ekonomiji i višestruko pogođene kategorije, Fondacija Centar za demokratiju (FCD), Beograd, 2020*, dostupno na: <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/fcd-uticaj-epidemije-covid-19-na-polozaj-i-prava-radnica-i-radnika-u-srbiji.pdf>

Bradaš Sarita, *Rodna perspektiva u Programu ekonomskih reformi za period od 2022. do 2024. godine, Održivi razvoj za sve, Beograd, 2022*, dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1879/rodna-perspektiva-u-programu-ekonomskih-reformi-za-period-od-2022-do-2024-godine>

COVID 19 i osobe sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite Pitanja na koja nemamo odgovore, FemPlatz, 13.04.2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-04-13_Ustanove_soc_zastite_i_COVID-19.pdf

Čula sam krik svojih misli, *Nedeljnik*, dostupno na: <https://www.nedeljnik.rs/cula-sam-krik-svojih-misli-ja-mogu-da-se-odbranim-ja-mogu-moram-sta-se-dogadalo-te-veceri-kad-je-branislav-lecic-pozvao-merimu-isakovic/>

Da li znate šta je to indukovani pobačaj?, YouTube kanal Beogradskog centra za ljudska prava, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=e2oEeEAXcNo&t=2s>.

Data for Serbia, Upper middle income, the World Bank data, dostupno na: <https://data.worldbank.org/?locations=RS-XT>

Deca u predškolskom vaspitanju i obrazovanju u Srbiji 2012 – 2021, Republički zavod za statistiku, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G202227008.pdf>

Demografska statistika za 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G202214019.pdf>

Domaće i međunarodne organizacije u pismu premijerki Ani Brnabić traže informacije o smrtnim slučajevima osoba u ustanovama socijalne zaštite, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom (MDRI-S), 31.07.2020.

Donor support to southern women's rights organizations, OECD findings, OECD DAC network on gender equality, 2016.

Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017– 2020), „Službeni glasnik RS“, br. 53/2017

Đokić Danica, 2022. je bila još jedna teška godina za novinarku u svetu, *Cenzolovka*, 17. januar 2023, dostupno na: https://www.cenzolovka.rs/svet/2022-je-bila-jos-jedna-teska-godina-za-novinarke-u-svetu/?fbclid=IwAR0GfsL9aSJG_v4JUBDunM7PNU35Wx9FJZBj4CrWJhuBtbT9qq9J2Hpbbxc

Đokić Danica, Novinarke ustaju protiv nasilja prema drugim ženama, ali o seksualnom uznemiravanju u redakcijama i dalje čute, *Cenzolovka*, 7. jun 2022, dostupno na: <https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/novinarke-ustaju-protiv-nasilja-prema-drugim-zenama-ali-o-seksualnom-uznemiravanju-u-redakcijama-i-dalje-cute/>

Ekonomska vrednost neplaćenih poslova staranja u Republici Srbiji - Rodna analiza, UN Women, 2020, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/08/Analiza_monetarne_vrednosti_neplacenog_rada_UN_Women_SRB.pdf

FDU pruža bezrezervno i odlučno podršku glumici Mileni Radulović, N1 info, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/fdu-pruza-bezrezervno-i-odlucno-podrsku-glumici-mileni-radulovic/>

Filipović Milan, Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći – Prvih šest meseci primene, YUCOM – Komitet pravnika za ljudska prava, Beograd, 2020, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/07/Primena-zakona-BPP-2.pdf>.

Gender Structure, Narodna Skupština, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/national-assembly-in-numbers/gender-structure.1745.html>

Gligorijević Jovana, Domaćin, ortaci i bunga bunga žurke, *Vreme*, 22. april 2021. godine, br. 1581

Gligorijević Jovana, Zavera ćutanja koja je dugo trajala, *Vreme*, 24. jun 2021. godine, br. 1590

Gligorijević Jovana, Žena koja je pokrenula lavinu, Vreme, 21. januar 2021. godine, br. 1568

Godišnji izveštaj Inicijative A11 za 2021. godinu, Inicijativa A11, Beograd, 2022, dostupno na: [https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2022/05/Izves%CC%8Ctaj%20Iskrivljena%20Slika%20\(1\)~.pdf?t=1663934511](https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2022/05/Izves%CC%8Ctaj%20Iskrivljena%20Slika%20(1)~.pdf?t=1663934511)

GREVIO izveštaj za Srbiju, FemPlatz, 27.01.2020, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n20>

GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SERBIA, januar 2020, dostupno na: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>

Guidance for the Economic Reform Programmes 2022-2024 of the Western Balkans and Turkey, European Commission, 2021, dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-06/erp_2020-2022_guidance_note.pdf

Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021. Digitalizacija, budućnost rada i rodna ravnopravnost, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2021, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/343261/indeks_rodne_ravnopravnosti_u_rs_2021.pdf

Informacija o aktuelnoj epidemiološkoj situaciji u vezi sa novim korona virusom u Republici Srbiji za 31. decembar 2020. godine, Ministarstvo zdravlja, 31.12.2020, dostupno na: <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/353143/informacija-o-aktuelnoj-epidemioloskoj-situaciji-u-vezi-sa-novim-korona-virusom-u-republici-srbiji-za-31-decembar-2020-godine-.php>

Inicijativa za socijalna i ekonomska prava A11, Ratifikacija Opcionog protokola uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/protokol/>

Instrukcija o načinu rada centra za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova, br. 551-00-00100/2019-14 od 20.5.2019. godine, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2019-06/Deciji%20Brakovi%20Instrukcija0001.pdf>

Ispovesti žena koje su prošle kroz indukovani pobačaj – da se više ne ponovi, YouTube kanal Beogradskog centra za ljudska prava, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=qHZcepYBJHQ>.

Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 Srbija i Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 – romska naselja (MICS6), UNICEF Beograd, oktobar 2020

Istraživanje zdravlja stanovništva Republike Srbije 2019, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202018028.pdf>

Istraživanje zdravlja stanovništva Srbije 2019, Republički zavod za statistiku, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/pdf/G20216003.pdf>

Istraživanje: Stavovi javnog mnjenja o sprovođenju procedure indukovaniog pobačaja u zdravstvenim ustanovama u Srbiji, Beogradski centar za ljudska prava, 2022, dostupno na: <https://www.bgcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/02/Najznacajnij-nalazi-istrazivanja-indukovani-pobacaji-1.pdf>

Izazovi u obrazovanju tokom pandemije, Užički centar za prava deteta, Užice, 31. mart 2021, dostupno na: <https://rc.gradjanske.org/izazovi-u-obrazovanju-tokom-pandemije/>

Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije – 3. april 2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226010.pdf>

Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine, 21. jun 2020. godine, Republička izborna komisija, dostupno na: <https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/1550/izbori-za-narodne-poslanike-narodne-skupstine-21-jun-2020-godine-.php>

Izbori za predsednika Republike Srbije – 3. april 2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226009.pdf>

Izgubila sam bebu i tužila GAK Narodni front: Isповest Šapčanke Milice, Danas, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/izgubila-sam-bebu-i-tuzila-gak-narodni-front-ispovest-sapcanke-milice/>

Izveštaj Koalicije prEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24, prEUgovor, maj 2021, dostupno na: <https://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1641/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>

Izveštaj Ministarstva pravde o sprovođenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, Ministarstvo pravde, mart 2022. godine, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Godisnji%20izvestaj%20o%20pruzanju%20besplatne%20pravne%20pomoci%202021.pdf>

Izveštaj o napadima na branitelje ljudskih prava u Srbiji za 2021. godinu, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Beograd, 2022, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2022/02/Izvestaj-o-napadima-2021-3-1.pdf>

Izveštaj o napadima na branitelje ljudskih prava u Srbiji za 2022. godinu, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Beograd, 2023, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2022/12/Izvestaj-o-napadima-2022.pdf>

Izveštaj o napretku II, Drugi izveštaj o napretku po oblastima za period oktobar 2016 – 1. jun 2020, sačinjen na osnovu okvira za monitoring i evaluaciju, Ženska platforma za razvoj Srbije, dostupno na: <https://media.genderhub.org.rs/2021/04/DRUGI-IZVESTAJ-O-NAPRETKU.pdf>

Izveštaj o napretku Srbije 2018, Evropska komisija, Brisel, 17.04.2018, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>

Izveštaj o napretku Srbije 2019, Evropska komisija, Brisel, 29.05.2019, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>

Izveštaj o napretku Srbije 2021, Evropska komisija, Brisel, 19.10.2021, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/serbia-report-2021_en

Izveštaj o napretku Srbije 2022, Evropska komisija, Brisel, 12.10.2022, dostupno na: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf>

Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost Republici Srbiji (2017-2020) u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije (za 2020. godinu), Ministarstvo odbrane, dostupno na: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadržaj/dokumenta/akcioni_planovi/2021/Izvestaj%20za%20NAP%20za%202020%20Prilog.pdf

Izveštaj Vlade Republike Srbije o ostvarivanju rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji za 2021. godinu, Beograd, dostupno na: <https://www.minljmpdd.gov.rs/doc/izvestaji/Zakljucak-Vlade-o-ustvajanju-Izvestaja-o-ostvarivanju-rodne-ravnopravnosti-u-RSza2021.godinu.pdf>

Janjić Biljana i Dragana Ćirić Milovanović, *OVDE I ZIDOVI IMAJU UŠI – Svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama*, MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-ima-ju-usi_za-sajt.pdf, str. 42-48.

Jovović Pero, *Skandalozan prilog Hepija: Žene da se osemenjuju kao krave*, Nova.rs, 09.08.2020, dostupno na: <https://nova.rs/drustvo/skandalozan-prilog-hepija-zene-da-se-osemenjuju-kao-krave/?fbclid=IwAR1WZAcinKBqIL3YUWH88N0TwpchOdp8XpqwJYId6hybNsdUPB-C7YEnJd8>

Komitet za eliminisanje diskriminacije žena, *Zaključna zapažanja u vezi sa Četvrtim periodičnim izveštajem Republike Srbije*, CEDAW/C/SRB/CO/4, 8. mart 2019.

Komitet za socijalna, kulturna i ekonomska prava, *Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije*, Komitet za ekonomska i socijalna prava, E/C.12/SRB/CO/3 od 4. marta 2022. godine

Konstantinović Vilić Slobodanka i Nevena Petrušić, *Pokušaji femicida i femicid u Srbiji: sprečavanje i procesuiranje*, FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-04_Femicid_-_Pokusaj_femicida_i_femicid_u_Srbiji.pdf

Konstantinović Vilić Slobodanka, Nevena Petrušić, Kosana Beker i Natalija Žunić, *Nasilje prema ženama i devojkicama u javnom prostoru: Sažeta verzija sa ključnim rezultatima i preporukama*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2022, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2022-09_Nasilje_u_javnim_prostorima.pdf

Konstantinović Vilić Slobodanka, Nevena Petrušić, Natalija Žunić i Kosana Beker, *Nasilje u porodici i zloupotreba vatrenog oružja. Istraživanje prakse institucija krivičnog sistema u odgovoru na nasilje u porodici počinjeno zloupotrebom ili pretnjom zloupotrebe vatrenog oružja*, UNDP, Beograd, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2022-01_Nasilje_u_porodici_i_zloupotreba_vatrenog_oruzja.pdf

Krstić Ivana, *Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti I Savet Evrope, Beograd, 2020, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2022/01/HF25-hate-speech-Serbian-media-SRP.pdf>

Kuzmanov Lidija i Jelena Marković, *Položaj osetljivih grupa u procesu pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, dostupno na: https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/12/Polozaj_osetljivih_grupa_u_procesu_pristupanja_Republike_Srbije_Evropskoj_uniji.pdf

Kuzmanović Dobrinka, *Formalno obrazovanje u Srbiji tokom pandemije koronavirusa: nalazi istraživanja i preporuke*. Užički centar za prava deteta, Užice, 2022, dostupno na: <http://ucpd.rs/wp-content/uploads/2022/03/formalno-obrazovanje-tokom-pandemije-final.pdf>

Lalić Ana, *Hit kampanja: Političar obećava "uvoz" žena iz Kazahstana*, Nova.rs, 16.06.2020, dostupno na: <https://nova.rs/politika/hit-kampanja-politicar-obecava-uvoz-zena-iz-kazahstana/>

Lista A. *Lekovi koji se propisuju i izdaju na obrascu lekarskog recepta*, „Službeni glasnik RS”, br. 40/2022

Mala matura, Forum srednjih stručnih škola, Beograd, 21.07.2021, dostupno na: <http://www.forumsssb.org.rs/index.php?limitstart=70>

Mapa femicida u Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji, FemPlatz, Pančevo, 2022, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?t16>

Marković Nađa i dr, *Položaj radnica u trgovinskim radnjama tokom pandemije COVID-19*, A11, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2021/04/Polozaj-radnica-u-trgovinskim-radnjama-SRP.pdf>

Marković Nevena, *Dečji, rani i prinudni brakovi u Srbiji. Propisi, reakcija i prevencija*, NVO Praxis, Beograd, 2021, dostupno na: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Decji%20rani%20i%20prinudni%20brakovi%20u%20Srbiji%20-%20propisi%20reakcija%20i%20prevencija.pdf

Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica je usvojena rezolucijom Generalne skupštine 45/158, 18. decembra 1990. godine, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>

Mehanizam za praćenje femicida u Srbiji, FemPlatz, Pančevo, 16. februar 2023, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?n88>

Mesečni statistički bilten – decembar 2021, Nacionalna služba za zapošljavanje, Beograd, dostupno na: <https://www.nsz.gov.rs/filemanager/Files/Dokumenta/Statisti%C4%8Dki%20bilteni/2021/Bilten%20NSZ%20Decembar%202021.pdf>

Mesečni statistički bilten – decembar 2022, Nacionalna služba za zapošljavanje, Beograd, dostupno na: <https://www.nsz.gov.rs/filemanager/Files/Dokumenta/Statisti%C4%8Dki%20bilteni/2022/Bilten%20NSZ%20-%20%20Decembar%202022.pdf>

Mijatović Marina i dr, Tretman žena u ginekološko-akušerskim ustanovama, Beograd, 2022

Milivojević Snježana, Rodna struktura direktorskih i uredničkih funkcija u informativnim medijima, OEBS, Beograd, jun 2021, dostupno na: <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/491866>

Milošević Jasmina, Reproaktivno zdravlje mladih u Srbiji – analiza stanja sa preporukama, Beogradska defektološka škola – Vol. 24, No. 1 (2018), str. 101-125, dostupno na: https://www.belgradeschool.com/uploads/4/6/5/1/46514917/milosevic_1.pdf

Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-/2021-02 od 27.9.2021. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-329/2021-02 od 27.9.2021. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-360/2020-02 od 8.3.2021. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-417/2021-02 od 16.11.2021. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-427/2020-02 od 8.3.2021. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti br. 07-00-577/2020-02 od 8.3.2021. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021

Mitovi u pozadini nasilja prema ženama sa invaliditetom, Portal o invalidnosti, 2. februar 2021, dostupno na: <https://portaloinvalidnosti.net/2021/02/mitovi-u-pozadini-nasilja-prema-zenama-s-invaliditetom/>

Močibob Maja, Istraživanje o menstrualnom siromaštvu, Udruga za ljudska prava i građansku participaciju PaRiter u suradnji sa TiiiiIT! Inc, Frida – Young Feminist Foundation, 2021, dostupno na: <https://pariter.hr/wp-content/uploads/2021/02/Menstrualno-siromastvo-izvjestaj-1-1-1.pdf>

Mutić Marija, Izabrana najmizoginija izjava 2022. godine, Akademija ženskog liderstva, decembar 2022, dostupno na: <https://liderke.org/izabrana-najmizoginija-izjava-2022-godine/>

Nacionalni kontrolni mehanizam za praćenje slučajeva femicida u Srbiji, FemPlatz, Pančevo, 2023, dostupno na: http://femplatz.org/library/2023-02_SRB_Policy_brief_smanjeno.pdf

Naoružavanjem protiv bele kuge, kriminala i korupcije: Stavovi građana o bezbednosti, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2020, dostupno na: <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/11/naoruzanje-03.pdf>

Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, br. 34/2020, 39/2020, 40/2020, 46/2020 i 50/2020

Narodna skupština Republike Srbije, Radna tela – Odbori (Saziv od 3. avgusta 2020), dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina/sastav/radna-tela/saziv-od-3-avgusta-2020-godine/odbori.4560.html>

Narodna skupština Republike Srbije, Radna tela – Odbori, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina/sastav/radna-tela/odbori.895.html>

Narodna skupština u brojkama – Polna struktura, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina/narodna-skupstina-u-brojkama/polna-struktura.1739.html>

Nasilje prema ženama i devojčicama u javnom prostoru, FemPlatz, Pančevo, 2022, dostupno na: http://femplatz.org/library/2022-06_Booklet_NNZID.pdf

Ne razumem pitanje: Mišljenje i preporuke Poverenice za zaštitu ravnopravnosti po pritužbi protiv televizije B92, voditelja emisije „Fokus“ i ostalih odgovornih lica, FemPlatz, 06.01.2021, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n40>

Obrazloženje Predloga zakona o rodnoj ravnopravnosti, dostupno na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/050521/050521-vest9.html>

Ocena kretanja siromaštva, životnog standarda i odgovor na Covid-19 pandemiju, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2020, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/10/Ocena_kretanja_siromastva_LAT.pdf

Od početka godine kroz prihvatne centre prošlo 116.312 migranata, N1 info, dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/stanisavljevic-od-pocetka-godine-kroz-prihvatne-centre-proslo-116-312-migranata/>

Odbor za standardizaciju srpskog jezika protiv se Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, RTS, 18.05.2021, dostupno na: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4377345/odbor-za-standardizaciju-srpskog-jezika-dopis-zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html>

Odluka o izboru Vlade, Narodna skupština Republike Srbije, 26. oktobar 2022, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/ostala_akta/13_saziv/RS19-22.pdf

Opšte informacije o skriningu, Skrining Srbija, dostupno na: <https://www.skriningsrbija.rs/srl/opste-informacije-o-skriningu/>

Osnovno obrazovanje - Početak školske 2021/2022. godine, Republički zavod za statistiku, 25.03.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221072.html>

Pajvančić Marijana i Bogdan Urošević (ur), **Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla**, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2020, dostupno na: <http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/Parlament%20iz%20zenskog%20ugla%20OEPS.pdf>

Pajvančić Marijana i dr, **Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji**, Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014-2020, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/9/459391.pdf>

Pavlović Sanja i dr, **Portret nasuprot pejzaža: Analiza medijskog izveštavanja o zloupotrebi vatrenog oružja za muško nasilje prema ženama**, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, Beograd, 2020, dostupno na: https://novinarkeprotivnasilja.org/wp-content/uploads/2021/09/Portret_nasuprot_pejzaza.pdf

Percepcija romske zajednice o diskriminaciji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021, dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/PERCEPCIJA-ROMSKE-ZAJEDNICE-O-DISKRIMINACIJI_final_compressed.pdf

Percepcija žena o položaju žena oktobar – novembar 2020, Beogradski fond za političku izuzetnost, Dijalog za budućnost Ujedinjene nacije

Petrov Sanja, „Ti li si novinarka? Idi našminkaj se!“ **Seksizam, pretnje smrću, uvrede, policija u stanu i ostale muke vranjskih novinara**, Slobodna reč, 26.01.2022, dostupno na: <https://slobodnarec.eu/ti-li-si-novinarka-idi-nasminkaj-se-seksizam-pretnje-smrcu-uvrede-policija-u-stanu-i-ostale-muke-vranjskih-novinara/>

Petrušić Nevena, Nadežda Satarić i Kosana Beker, *Položaj i učešće starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji*, Udruženje građana „Snaga prijateljstva“ – Amity i udruženje građanki FemPlatz, Beograd & Pančevo, oktobar 2020. godine, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2020-12_Polozaj_i_ucesce_starijih_zena.pdf

Podržati žrtve nasilja, *Danas*, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/podrzati-zrtve-nasilja-niste-same-izlaz-postoji/>

Položaj žena u romskim naseljima, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/polozaj-roma-u-romskim-nas-cir/>

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022, Republički zavod za statistiku, Beograd, dostupno na: <https://popis2022.stat.gov.rs/>

Popović Maja, Marijana Jović i Maša Pavlović, *Izolovane u izolaciji. Komunikacija sa ženama sa mentalnim invaliditetom iz rezidencijalnih ustanova u Srbiji tokom covid-19 pandemije*, MDRI-S, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2021/09/izolovane-u-izolaciji.pdf>

Popović Mitalkov Marija, *Nove zelene politike: Hronika rada žena na selu*, BeFem, Beograd, 2021, dostupno na: <http://www.befem.org/nova-studija-nove-zelene-politike-hronika-rada-zena-na-selu/>

Pop-Trajković-Dinić Sonja Z, *Uticaj endometriozе na ishod vantelesne oplodnje*, doktorska disertacija, 2013, dostupno na: <https://fedorani.ni.ac.rs/fedora/get/o:904/bdef:Content/get>

Poseban izveštaj o diskriminaciji starijih građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/posebni-izvestaji/>

Poseban izveštaj o diskriminaciji dece, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/posebni-izvestaji/>

Poseban izveštaj Zaštitnika građana o o sprovođenju strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama, Zaštitnik građana, Beograd, 2019, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/ZAstitnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf>

Posledice Covid-19 pandemije na prihode i potrošnju domaćinstava iz perspektive osetljivih grupa, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 03.11.2020, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/posledice-covid-19-pandemije-na-prihode-i-potrosnju-domacinstava-iz-perspektive-osetljivih-grupa/>

Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku - uzroci, ishodi i preporuke, Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji (uz podršku OHCHR) i Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), Beograd, 2020, dostupno na: https://serbia.un.org/sites/default/files/2021-02/LNOB%20analiza_SRB_web.pdf

Potresna ispovest iz porodilišta: Nosila sam mrtvu bebu u stomaku pet dana, NovaS, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/drustvo/potresna-ispovest-iz-porodilista-nosila-sam-mrtvu-bebu-u-stomaku-pet-dana/>

Poverenje građana Srbije u bezbednosne i pravosudne institucije, Kosovski centar za bezbednosne studije i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, novembar 2020, dostupno na: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/11/WBSB_SerbiaReport_Serb.pdf

Pravni vodič za izjednačavanje radnih prava mama preduzetnica sa ostalim zaposlenim mamama, Centar za mame, Beograd, 27. mart 2022. godine, dostupno na: <http://centarzamame.rs/blog/2022/03/27/pravni-vodic-za-izjednacavanje-radnih-prava-mama-preduzetnica-sa-ostalim-zaposlenim-mamama/>

Predstavljeni rezultati istraživanja Stepen društvene integrisanosti LGBT+ populacije u Srbiji, Geten, 30.6.2021, dostupno na: <https://transserbia.org/vesti/1858-predstavljeni-rezultati-istrazivanja-stepen-drustvene-integrisanosti-lgbt-populacije-u-srbiji>

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školska 2020/21. godina, Republički zavod za statistiku, 16.04.2021, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20211092.pdf>

Preporuka mera NIN-u, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/preporuka-mera-nin-u/>

Procena uticaja pandemije COVID-19 na implementaciju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017-2020) na lokalnom nivou, Centar za podršku ženama – Kikinda i SeConS - Grupa za razvojnu inicijativu, OEBS – Misija u Srbiji, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/6/491560.pdf>

Procene stanovništva 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20220701-procenen-broj-stanovnika-2021/?s=1801>

Program ekonomskih reformi 2022-2024, Ministarstvo finansija, Beograd, 2022, dostupno na <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/program-ekonomskih-reformi-erp>

Prosečne zarade po zaposlenom, oktobar 2022, Republički zavod za statistiku, 26.12.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221353.html>

Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2022, Republički zavod za statistiku, 21. decembar 2022. godine, Beograd, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221350.html>

Radoja Žarka i dr, Nasilje nad novinarima u Srbiji, Crnoj Gori i S. Makedoniji: Sami i nezaštićeni, Institut za medije Crne Gore, 24.12.2021, dostupno na: <https://www.mminstitute.org/nasilje-nad-novinarima-u-srbiji-crnoj-gori-i-s-makedoniji-sami-i-nezasticeni/>

Rajčetić Stevica, „Ne razumem pitanje“ dr Darije Kisić i dalje gori na mrežama, ali se sada pojavio jedan originalni odgovor, Blic, 21.04.2020, dostupno na: <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/ne-razumem-pitanje-dr-darije-kisic-i-dalje-gori-na-mrezama-ali-se-sada-pojavio-jedan/0g529sl>

Rašević Mirjana i Katarina Sedlecky, Značaj poruka korona-krize za očuvanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja u Srbiji, 2021, COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije, Regionalna konferencija - knjiga sažetaka, Institut društvenih nauka, Beograd

Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2021. godinu, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, mart 2022, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2022/04/Poverenik-za-zastitu-ravnopravnosti-Godisnji-izvestaj-za-2021-compressed.pdf>

Rodna ravnopravnost i ravnoteža između poslovnog i privatnog života, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/10/Istrazivanje-Wobaca-FINAL-Srb.pdf>

Rupasinge Naomi i dr, Uticaj covid-19 na zdravstvene sisteme na Zapadnom Balkanu, dostupno na: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/726641590707354436-0080022020/original/RER17HealthnoteSRB.pdf>

Sastav Vlade, Vlada Republike Srbije, dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/sastav/177/sastav-vlade.php>

Satarić Nada, *Bringing domestic violence against elderly women in Serbia to light*, UN Women, 1. septembar 2022, dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/stories/feature-story/2022/09/bringing-domestic-violence-against-elderly-women-in-serbia-to-light>

Sažetak GREVIO izveštaja, dostupno na <https://rm.coe.int/executive-summary-and-recommendations-in-serbian/pdfa/16809987eb>

Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava žena u Srbiji, pronatalitetna politika naspram ljudskih prava, Autonomni ženski centar, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima i Grupa 484, Beograd, 2022, dostupno na: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2021/TRL_GODINE_OD_USVAJANJA_PROGRAMA_Analiza_primene_Nacionalnog_programa_ocuvanja_i_unapredjenja_seksualnog_i_reproduktivnog_zdravlja_gradjana.pdf

Seksualno nasilje u Srbiji – glumica Danijela Štajnfeld optužuje starijeg kolegu Branislava Lečića za silovanje, a on odlučno negira, *Danas*, dostupno na: <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/seksualno-nasilje-u-srbiji-glumica-danijela-stajnfeld-optuzuje-starijeg-kolegu-branislava-lecica-za-silovanje-on-odlucno-negira/>

Serbia 2022 Report, European Commission, Brussels, 12. oktobar 2022. godine, dostupno na: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf>

Serbia's Civic Space Downgraded, CIVICUS Monitor, 11. 10. 2019, dostupno na: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded>

Siromaštvo i socijalna nejednakost u Srbiji u 2021, Republički zavod za statistiku, Beograd, 14. oktobar 2022. godine, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221287.html>

Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 15.10.2021, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20211015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2020/>

Situaciona analiza dece i omladine 2019. godine, UNICEF, 2020, dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/media/13456/file/sitan_2019.pdf

Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, 2019, dostupno na: <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/smernice-za-medijsko-izvetavanje-o-nasilju-prema-enama.html>

Srbija zauzima 23. mesto po pitanju rodne ravnopravnosti, Ecofeminizam, dostupno na: <https://www.ecofeminizam.com/2022/07/13/srbija-zauzima-23-mesto-po-pitanju-rodne-ravnopravnosti/>

Srdić Marija, Podrška preduzetnicama tokom pandemije covid – 19, OEBS, 2021, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/513133.pdf>

Srednje obrazovanje - Početak školske 2021/22. godine, Republički zavod za statistiku, 13.04.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221096.html>

Stanje primarne zdravstvene zaštite u Srbiji, Pravni skener, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.pravni-skener.org/pdf/sr/Stanje_primarne_zdarvstvene_zastite_u_Srbiji.pdf

Statement by the UN Working Group on discrimination against women and girls, Responses to the COVID-19 pandemic must not discount women and girls, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 20.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25808&LangID=E>

Statistički godišnjak, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2022, str. 38, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20222055.pdf>

Statistički izveštaj Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima za 2022. godinu, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, Beograd, 2023, <https://centarzztlj.rs/statisticki-podaci/>

Statistički podaci o virusu kovid-19 u Republici Srbiji, <https://covid19.rs/>

Stojanović Boban i Aleksandar Ivković, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2021. godina, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, Beograd, 2021, dostupno na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/08/Alternativni-izvestaj-o-polozaju-mladih-2021-4.pdf>

Stojanović Boban i Aleksandar Ivković, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2021. godina, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, Beograd, 2021

Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025, „Službeni glasnik RS“, 11/2020

Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 44/2020

Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 103/2021

Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine, „Službeni glasnik RS“, broj 47/21

Šimonović Dubravka, UN Special Rapporteur on violence against women, States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns – UN rights expert, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 27.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/03/states-must-combat-domestic-violence-context-covid-19-lockdowns-un-rights?LangID=E&NewsID=25749>

Štajnfeld Danijela, Hold me right (2020), dostupno na: <https://www.youtube.com/channel/UCe1E1YqkuUyj3v4CvEhEPTg>

Što pre doneti zakone o istopolnim zajednicama i prilagođavanju pola rodnom identitetu, Zaštitnik građana, 15.12.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-11-11-34-45/6882-sh-pr-d-n-i-z-n-is-p-lni-z-dnic-i-pril-g-d-v-nju-p-l-r-dn-id-n-i-u>

The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World, The World Bank, 08.06.2020, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>

The World Bank In Serbia - Overview, the World Bank data, podaci za oktobar 2021, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview#3>

Treći izveštaj o radu centara za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova, Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd, 2022

UN CAT, Concluding observations on the third periodic report of Serbia (CAT/C/SRB/CO/3), 1.12.2021. godine, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/catcsrbc03-concluding-observations-third-periodic-report-serbia>

Upamćen po seksističkoj izjavi, a sada u vladinom telu za rodnu ravnopravnost, N1, 31. oktobar 2022, dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/upamcen-po-seksistickoj-izjavi-a-sada-u-vladinom-telu-za-rodnu-ravnopravnost/>

Upisani studenti 2021/2022, Republički zavod za statistiku, 24.06.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221164.pdf>

Upozorenje povodom izjave Dragoslava Bokana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 30.11.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozorenje-povodom-izjave-dragoslava-bokana/>

Upozorenje za javnost povodom nedopustivog sadržaja na TV Hepi, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2.2.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost/>

Upozorenje za javnost zbog neprimerene reklame za domaće proizvode, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 22.4.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenja/page/2/>

Upozorenje zbog uvreda Miše Vacića ministarkama, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 1.3.2021, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-zbog-uvreda-mise-vacica-ministarkama/>

Upozorenje, Reakcija poverenice na karikaturu u NIN-u, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 21.1.2021, dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/reakcija-poverenice-na-karikaturu-u-nin-u/>

Uredba o nacionalnom programu ranog otkrivanja karcinoma dojke, „Službeni glasnik RS“, br. 73/2013

Uredba o nacionalnom programu ranog otkrivanja karcinoma grlića materice, „Službeni glasnik RS“, br. 73/13 i 83/13

Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu, „Sl. glasnik RS“, br. 104/2014

Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 98/2006

Usvojene prve izmene Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom, Centar za mame, Beograd, 4. jun 2021. godine, dostupno na: <http://centarzamame.rs/blog/2021/06/04/usvojene-prve-izmene-zakona-o-finansijskoj-podrsци-porodici-sa-decom/>

Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na preduzetnice u Srbiji, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2020, dostupno na: <https://secons.net/publikacija/uticaj-covid-19-pandemije-i-mera-za-njeno-sprecavanje-na-preduzetnice-u-srbiji/>

Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na socio-ekonomski položaj žena koje žive na selu, sa fokusom na poljoprivredu, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2020, dostupno na: <http://secons.net/publikacija/uticaj-covid-19-pandemije-i-mera-za-njeno-sprecavanje-na-socio-ekonomski-polozaj-zena-koje-zive-na-selu-sa-fokusom-na-poljoprivredu/>

Valić Nedeljko i Dubravka i Siniša Isakov, Monitoring informativnih emisija komercijalnih televizija sa nacionalnom frekvencijom, Misija OEBS-a u Srbiji i Novosadska novinarska škola, 2020, dostupno na: <https://www.novinarska-skola.org.rs/sr/publication/monitoring-informativnih-emisija-komercijalnih-televizija-sa-nacionalnom-frekvencijom/>

Vasić Milena i Milan Filipović, Pravo na besplatnu pravnu pomoć za žrtve rodno zasnovanog nasilja u Srbiji u toku 2020. godine, Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2021/10/Pravo-na-besplatnu-pravnu-pomoc-zrtve-rodno-zasnovanog-nasilja.pdf>

Vilić Vida (ur), Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji - Elektronski bilten br. 4, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/Bilten_4_SR.pdf

Vilić Vida i Kosana Beker, *Položaj žena u sindikatima u Srbiji, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-09_Polozaj_zena_u_sindikativa.pdf*

Vilić Vida i Kosana Beker, *Smernice za sindikate za primenu Zakona o rodnoj ravnopravnosti, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo 2022, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2022-11_Smernice_za_sindikate_za_primenu_Zakona_o_rodnoj_ravnopravnosti.pdf*

Vilić Vida, Kosana Beker i Biljana Janjić, *Kraljevo – bezbedan grad za žene i devojčice, FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-12_Kraljevo_bezbedan_grad_za_zene_i_devojvice.pdf*

Vilić Vida, Kosana Beker i Biljana Janjić, *Pančevo – bezbedan grad za žene i devojčice, FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-12_Pancevo_bezbedan_grad_za_zene_i_devojvice.pdf*

Vilić Vida, Kosana Beker i Biljana Janjić, *Zemun – bezbedna opština za žene i devojčice, FemPlatz, Pančevo, 2021, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2021-12_Zemun_bezbedna_opstina_za_zene_i_devojvice.pdf*

Vranješević Jelena, *Prava deteta tokom pandemije iz ugla dece i mladih, Centar za prava deteta, Beograd, 2021, dostupno na: <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2021/12/Prava-deteta-tokom-pandemije.pdf>*

Wassholm Christina, *Suffocating the movement – shrinking space for women's rights, Kvinna til Kvinna, 2018.*

Women in politics: 2021, UN Women, dostupno na: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/03/women-in-politics-map-2021>

Yumiko Kamiya and Sara Hertog, *Measuring household and living arrangements of older persons around the world: The United Nations Database on the Households and Living Arrangements of Older Persons 2019, Population Division, Technical Paper No. 2020/03, United Nations, Department of Economics and Social Affairs, decembar 2020, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Dec/desa-pd-technicalpaper-living_arrangements_of_older_persons_2019_0.pdf*

Za izbore bez nasilja. Izveštaj nakon održanih izbora 3.aprila 2022. godine, Akademija ženskog liderstva, 2022, dostupno na: <https://liderke.org/wp-content/uploads/2022/05/Izbori-bez-nasilja-izvestaj-final.pdf>

Za pet godina, skoro 3000 manje lekara u državnom zdravstvu, Sindikat lekara i farmaceuta Srbije, 18. mart 2022, dostupno na: <https://www.sindikatlfs.rs/za-pet-godina-skoro-3-000-manje-lekara-u-drzavnom-zdravstvu/>

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći – Izveštaj o primeni zakona u 2022. godini, Inicijativa A11, Beograd, 2022, dostupno na: https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2023/Izve%C5%A1taji/Izve%C5%A1taj%20o%20pra%C4%87enju%20primene%20ZBPP%20u%202022.%20godini_Inicijativa%20A%2011.pdf?t=1673877975

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, „Službeni glasnik RS“, br. 87/2018

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, „Sl. glasnik RS“, br. 113/2017, 50/2018, 46/2021 – odluka US, 51/2021 – odluka US, 53/2021 – odluka US, 66/2021 i 130/2021

Zakon o ministarstvima, „Službeni glasnik RS“, br. 128/2020 i 116/2022

Zakon o ratifikaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske zajednice i njenih država članica i Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 83/08

Zakon o rodnoj ravnopravnosti, „Službeni glasnik RS“, br. 52/2021

Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS“, br. 22/2009 i 52/2021

Zarade zaposlenih prema delatnosti, nivoima kvalifikacija i polu – septembar 2021, Republički zavod za statistiku, 15.04.2022, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221093.pdf>

Zdravstvene medijatorke – niste sami, UNICEF, dostupno na: <https://www.unicef.org/serbia/price/zdravstvene-medijatorke-niste-sami>

Zdravstveni medijatori akcenat stavljaju na pomoć romskoj populaciji, RTS, dostupno na: https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/zdravstveni-medijatori-akcenat-stavljaju-na-pomoc-romskoj-populaciji_1299435.html

Zdravstveno statistički godišnjak Republike Srbije u 2021, Institut za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, Beograd, dostupno na: <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2021a.pdf>

Žene 65+ u doba korone: Iskustva i izazovi, „Snaga prijateljstva“ – Amity i FemPlatz, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-07-31_Starije_zene_u_doba_korone.pdf

Žene i muškarci u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-u-rs-2020_webopt.pdf

CIP - Каталогизација у публикацији

Библиотеке Матице српске, Нови Сад

342.726-055.2(497.11)"2020/021"

305-055.2(497.11)"2020/021"

БЕКЕР, Косана, 1972-

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2021. i 2022. godinu / Kosana Beker, Biljana Janjić. - Pančevo : Udruženje građanki Femplatz, 2023 (Pančevo : ARTIJA). - 130 str. : ilustr. ; 28 cm

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija

ISBN 978-86-81614-25-9

1. Јањић, Биљана, 1976- [аутор]

а) Женска права -- Србија -- 2021-2022 б) Родна равноправност -- Србија -- 2021-2022

COBISS.SR-ID 116411913

FemPlatz

ISBN 978-86-81614-25-9

www.femplatz.org